๑๗

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ)

หนังสือชุดพระเกียรติคุณ
สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ)
วัดพระเชตุพน

พระเกียรติคุณ
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช
(ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร)
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

สุเชาวน์ พลอยชุม เรียบเรียง

พระเกียรติคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

สุเชาวน์ พลอยชุม

พระเกียรติคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ) วัดพระเชตุพน.-- กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541.

138 หน้า

1. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริ), 2439-2516

I. ชื่อเรื่อง.

294.30922

ISBN : 974-580-843-1

© สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

พิมพ์ครั้งที่ ๒/๒๕๔๑ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พลอากาศเอก หะริน หงสกุล

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ
โทร. ๒๘๑๗๗๙๐

คำนำ

เนื่องในวโรกาสฉลองพระชนมายุครบ ๘๔ พรรษา เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ดำเนินการจัดสร้าง “โรงพยาบาลสกลมหาสังฆปริณายก” ขึ้น จำนวน ๑๙ แห่ง ในภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้ง ๑๙ พระองค์ เป็นการร่วมฉลองพระชนมายุเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชในวโร-กาสดังกล่าวแล้ว และเพื่อให้ประชาชนทราบความเป็นมาของโครงการจัดสร้างโรงพยาบาลสกลมหาสังฆปริณายก พร้อมทั้งพระประวัติและพระเกียรติคุณของสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กองบรรณาธิการนิตยสารธรรมจักษุจึงได้เรียบเรียงพระประวัติสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ลงพิมพ์เผยแพร่ในนิตยสารธรรมจักษุเป็นลำดับมา ปรากฏว่าเป็นที่สนใจของผู้อ่านทั่วไป ฉะนั้น เพื่อให้พระเกียรติคุณแห่งสมเด็จพระสังฆราชแต่ละพระองค์เป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่ประชาชนยิ่งขึ้น มหามกุฏราชวิทยาลัยจึงได้จัดพิมพ์พระประวัติสมเด็จพระสังฆราชทุกพระองค์ที่เคยลงพิมพ์เผยแพร่ในธรรมจักษุ

นั้นขึ้นอีกครั้งหนึ่ง พร้อมทั้งปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น รวมเป็นหนังสือชุด **“พระเกียรติคุณสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์”** จำนวน ๑๙ เล่ม

เล่ม ๑๗ ในหนังสือชุดนี้คือ พระเกียรติคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ) พระองค์ที่ ๑๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์พระองค์แรก ๆ นั้น มีข้อมูลเกี่ยวกับพระประวัติน้อยมาก ปรากฏหลักฐานเฉพาะพระศาสนกิจที่สำคัญ ๆ บางเรื่องเท่านั้น เพื่อให้ผู้อ่านทราบถึงพระเกียรติคุณประการต่าง ๆ ของสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นั้น ๆ ชัดเจนขึ้น และเพื่อประโยชน์ในทางการศึกษาอ้างอิง จึงได้นำพระนิพนธ์และเอกสารเกี่ยวกับสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นั้น ๆ บางเรื่องมาพิมพ์เป็นภาคผนวกไว้ด้วย

ในเล่มนี้ ได้นำพระนิพนธ์ของสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นั้น ๓ เรื่อง คือ มาฆบูชารำลึก โคธาวารีรำลึก และจดหมายสองพี่น้อง มารวมพิมพ์ไว้เป็นภาคผนวกด้วย พระนิพนธ์ทั้ง ๓ เรื่องนี้ย่อมเป็นที่แสดงถึงพระปรีชาสามารถในทางพระปริยัติธรรม และพระมติในทางพระศาสนาของสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นั้น ที่ควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

จึงหวังว่าหนังสือชุด **พระเกียรติคุณสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์** นี้ จักอำนวยประโยชน์แก่ผู้อ่านทั้งหลายตามสมควร

(พระมหารัชมงคลดิลก)
ผู้อำนวยการ

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
ธันวาคม ๒๕๔๑

สารบาญ

นำเรื่อง	(๑-๑๔)
พระประวัติเบื้องต้น	๑
บรรพชาอุปสมบท	๒
การศึกษาพระปริยัติธรรม	๓
สมณศักดิ์และภาระหน้าที่	๔
สมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์	๘
การก่อสร้างปฏิสังขรณ์	๑๖
งานพระนิพนธ์ สันติวัน ศรีวัน	๒๖
ประเภทวิชาการ	๒๖
ประเภทสารคดี	๒๖
ประเภทธรรมนิยาย	๒๗
พระเมตตาคุณ	๒๗
การประชวร	๒๘
สิ้นพระชนม์	๓๒
การพระศพ	๓๓
ภาคผนวก	๔๗
- มาฆบูชารำลึก	๔๙
- โคธาวารีรำลึก	๖๗
- จดหมายสองพี่น้อง	๗๗

นำเรื่อง

สมเด็จพระสังฆราช เป็นสมณฐานันดร หรือสมณศักดิ์สูงสุดในทางการปกครองของคณะสงฆ์ไทย เป็นตำแหน่งที่มีมาคู่กับคณะสงฆ์ไทย ตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นอย่างต่ำ ตามหลักฐานดังที่ปรากฏในศิลาจารึกสมัยสุโขทัย ทรงดำรงอยู่ในฐานะองค์พระประมุขแห่งสังฆมณฑลทั่วราชอาณาเขตที่เรียกว่าสังฆปริณายกบ้าง มหาสังฆปริณายกบ้าง สกลมหาสังฆปริณายกบ้าง สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นผู้สถาปนาหรือแต่งตั้ง

สมัยกรุงสุโขทัย สมณศักดิ์สูงสุดในคณะสงฆ์เรียกว่า **พระสังฆราช** และสันนิษฐานว่า พระสังฆราชน่าจะมีมากกว่า ๑ องค์ กล่าวคือ เมืองใหญ่ ๆ น่าจะมีพระสังฆราชองค์ ๑ เป็นสังฆปริณายก หรือประมุขของสงฆ์บริษัทตลอดเขตเมืองนั้น

สมัยกรุงศรีอยุธยา ในชั้นต้นมี พระสังฆราช ๒ องค์ คือ เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายคามวาสีองค์หนึ่ง มีราชทินนามว่า **พระพุทธโฆษาจารย์** เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายอรัญวาสีองค์หนึ่ง มีราชทินนามว่า **พระวันรัตน** องค์ไหนเป็นผู้มีอายุพรรษามากองค์นั้นได้เป็น **สมเด็จพระสังฆราช** และมีคำว่า "สมเด็จ" นำหน้าราชทินนาม ดังที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า บางครั้งออกนาม **สมเด็จพระวันรัตน** บางครั้งออกนาม **สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์** ฉะนั้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช จึงเป็นสมณศักดิ์สูงสุดและมีเพียงองค์เดียว

มาถึงตอนปลายกรุงศรีอยุธยา จึงเกิดมีราชทินนามสำหรับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชขึ้นคือนามว่า **สมเด็จพระอริยวงษาสังฆราชาธิบดี** ซึ่งสันนิษฐานว่า เกิดมีขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศเป็นครั้งแรก และได้ใช้เป็นแบบสืบมา

สมัยกรุงธนบุรี การปกครองคณะสงฆ์ก็ยังคงรูปแบบเหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยา คือมีสมเด็จพระสังฆราช เป็นสมณศักดิ์สูงสุดและเป็นตำแหน่งสูงสุดทางการปกครอง และมีสมเด็จพระสังฆราชเพียงองค์เดียวเป็นประมุขของสงฆ์บริษัททั่วราชอาณาเขต แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่า ตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช มีราชทินนามว่าอย่างไร

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การปกครองคณะสงฆ์ก็ยังคงดำเนินไปเหมือนเมื่อครั้งกรุงธนบุรี มีตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช เป็นสมณศักดิ์สูงสุดและเป็นประมุขแห่งสงฆ์บริษัททั่วราชอาณาเขต ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสมเด็จพระสังฆราชมีราชทินนามว่าอย่างไร กระทั่งสมัยรัชกาลที่ ๒ เมื่อทรงสถาปนา สมเด็จพระพนรัตน (มี) เป็นสมเด็จพระสังฆราช มีราชทินนามว่า **สมเด็จพระอริยวงษญาณ ปริยัติวราสังฆราชาธิบดี** นำให้สันนิษฐานได้ว่า แม้ในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมเด็จพระสังฆราชก็คงจะมีราชทินนามว่า **สมเด็จพระอริยวงษญาณ** เช่นเดียวกัน ราชทินนามนี้ได้ใช้เป็นแบบสืบมาจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ ๔

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดให้แก้เป็น **สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ** และได้ใช้เป็นราชทินนามสำหรับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชสืบมาจนทุกวันนี้

แต่สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ปัจจุบัน ได้รับพระราชทานทินนามต่างไปจากสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ก่อน ๆ ว่า **สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช** จึงนับเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์แรกที่มิได้เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ แต่ได้รับพระราชทานราชทินนามเป็นพิเศษเฉพาะพระองค์ ไม่ได้ใช้พระนามว่า **สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ** ตามแบบอย่างที่เคยเป็นมา

ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแด่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนุชิตชิโนรส เป็นกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ที่สมเด็จพระสังฆราช แต่ไม่เรียกว่า สมเด็จพระสังฆราช เมื่อถึงคราวจะออกพระนามเรียกพระนามกรม เมื่อจะกล่าวถึงตำแหน่งเรียกต่อพระนามว่า **สมณุตมมหาสังฆปริณายก** เป็นครั้งแรกที่เจ้านายได้ทรงรับตำแหน่งนี้

ในรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษก แด่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส เป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่สมเด็จพระสังฆราช คำว่า **สมเด็จ**

พระมหาสมณเจ้า ซึ่งใช้เรียกเจ้านายผู้ได้รับถวายมหาสมณุตมาภิเษกแทนคำว่า "สมเด็จพระสังฆราช" เกิดมีขึ้นในคราวนี้เป็นครั้งแรก

ต่อมาเมื่อ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สิ้นพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนา พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า คำว่า **สมเด็จพระสังฆราชเจ้า** ก็เกิดมีขึ้นในคราวนี้เป็นครั้งแรก

สรุปได้ว่า ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ สมณศักดิ์สูงสุดในคณะสงฆ์คือตำแหน่งที่ **สมเด็จพระสังฆราช** นั้นมีคำเรียกเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. เจ้านายชั้นสูงผู้ได้รับถวายมหาสมณุตมาภิเษก (คือทรงได้รับสถาปนาเป็นที่ สมเด็จพระสังฆราช) เรียกว่า **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า** มี ๓ พระองค์ คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (พระองค์เจ้าวาสุกรี) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ (พระองค์เจ้าฤกษ์) และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ) วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระมหาสมณเจ้าทรงเศวตฉัตร ๕ ชั้น สูงกว่าสมเด็จพระสังฆราชผู้ทรงเศวตฉัตร ๓ ชั้น

๒. พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ทรงได้รับสถาปนาเป็นที่สมเด็จพระสังฆราช เรียกว่า **สมเด็จพระสังฆราชเจ้า** มี ๒ พระองค์ คือ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ (หม่อมเจ้าภุชงค์) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม และสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (หม่อมราชวงศ์ชื่น นภวงศ์) วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงเศวตฉัตร ๕ ชั้น แต่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้รับพระราชทานฉัตรตาดเหลือง ๕ ชั้น

๓. ท่านผู้มิใช่พระบรมวงศานุวงศ์ เมื่อได้รับสถาปนาเป็นที่ สมเด็จพระสังฆราช เรียกว่า **สมเด็จพระสังฆราช** ทรงเศวตฉัตร ๓ ชั้น ดังที่ปรากฏทั่วไป

ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาต่อเนื่องกันมามิได้ขาดทุกรัชกาล กระทั่งถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เพียงพระองค์เดียว เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สิ้นพระชนม์แล้ว มิได้ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราชอีกจนตลอดรัชกาล ฉะนั้น ในรัชกาลที่ ๔ จึงว่างสมเด็จพระสังฆราชเกือบตลอดรัชกาลคือ ๑๕ ปี

ในรัชกาลที่ ๕ ในช่วง ๒๓ ปีแรกแห่งรัชกาล ก็มิได้ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช

เช่นกัน กระทั่ง พ.ศ. ๒๔๓๔ จึงทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแด่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ พระองค์นั้นก็ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราชเพียง ๑๐ เดือนเท่านั้นก็สิ้นพระชนม์ เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยา-ลงกรณ์ สิ้นพระชนม์แล้ว ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) เป็นพระองค์ที่ ๒ ในรัชกาล สมเด็จพระสังฆราช (สา) ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช ๕ ปีเศษก็สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ หลังจากสมเด็จพระสังฆราช (สา) สิ้นพระชนม์แล้ว ก็มิได้ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราชอีกจนตลอดรัชกาล ฉะนั้น ในรัชกาลที่ ๕ จึงรวมเวลาที่ว่างสมเด็จพระสังฆราชอยู่ถึง ๓๔ ปี นับแต่รัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมา จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชต่อเนื่องกันมามิได้ขาดจวบจนปัจจุบัน

แต่โบราณมา พระเถระผู้จะได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช รวมทั้งสมเด็จพระราชาคณะด้วยนั้น ปรากฏตามพระอธิบายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิร-ญาณวโรรส ว่า **“เฉพาะบางรูปผู้ทรงคุณพิเศษ เช่น เป็นพระอุปัชฌายะหรือพระอาจารย์ของพระราชา...”** หากมิใช่เป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์ก็ **“ทรงเลือกที่เป็นผู้ใหญ่ผู้เฒ่า”** กล่าวโดย

สรุปก็คือ ท่านผู้จะได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชนั้นจะต้องมีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในทางใดทางหนึ่ง ฉะนั้น ในบางรัชกาลเมื่อหมดท่านที่ดำรงอยู่ในฐานะดังกล่าวแล้ว จึงไม่ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดเป็นสมเด็จพระสังฆราช และไม่ทรงสถาปนาสมเด็จพระราชาคณะบางตำแหน่ง เช่น ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (นาค) สิ้นพระชนม์ ทรงพระราชดำริจะสถาปนา พระพิมลธรรม (อู่) วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นสมเด็จพระสังฆราช จนโปรดให้อาลักษณ์ร่างนามที่จะทรงตั้งและกำหนดวันที่จะทรงตั้งแล้ว แต่ทรงพระประชวรเสด็จสวรรคตเสียก่อน จึงยังมิทันได้ทรงตั้ง ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๔ ก็มิได้ทรงสถาปนา พระพิมลธรรม (อู่) เป็นสมเด็จพระสังฆราช แต่ทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแด่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช เพราะทรงเป็นที่ทรงเคารพนับถือมากในฐานเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่และทรงเป็นครูอาจารย์ แห่งราชสกุลวงศ์ เมื่อสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรสสิ้นพระชนม์แล้วไม่ทรงสถาปนาท่านผู้ใดเป็นสมเด็จพระสังฆราชอีกจนตลอดรัชกาล

ในรัชกาลที่ ๕ ทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแด่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช เพราะทรงเป็นพระราชอุปัธยา-

จารย์ในพระองค์ เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สิ้นพระชนม์แล้ว ทรงสถาปนา สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา ปุสฺสเทว) เป็นสมเด็จพระสังฆราช เพราะทรงเป็นพระราชกรรมวาจาจารย์ในพระองค์ เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (สา) สิ้นพระชนม์แล้ว ไม่ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราชอีกจนตลอดรัชกาล แม้ว่าในขณะนั้นจะมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณ-วโรรส ทรงเป็นประธานอยู่ในสังฆมณฑล ก็ไม่ทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกหรือสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช เพราะทรงอยู่ในฐานะเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ

ถึงรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแด่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช เพราะทรงเป็นพระราชอุปัธยาจารย์ในพระองค์ ครั้นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสสิ้นพระชนม์แล้ว ทรงสถาปนาพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ เป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า เพราะทรงเป็นพระราชกรรมวาจาจารย์ในพระองค์

หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา ธรรมเนียมการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมดังที่กล่าวมาแล้ว คือมิได้ถือความ

สัมพันธ์เกี่ยวข้องในสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นสำคัญ แต่ถือตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นสำคัญ ซึ่งโดยหลักการแล้วก็คือ พระมหาเถระผู้มีสมณศักดิ์สูงสุดเป็นลำดับที่ ๑ จะได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช

การปกครองคณะสงฆ์ไทยแต่เดิมมา แบ่งเป็นคณะแต่ละคณะมีเจ้าคณะใหญ่ปกครองโดยไม่ขึ้นแก่กัน ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายไว้ในพระมหาสมณศาสนฉบับหนึ่งว่า

"แต่ก่อน คณะแยกกันครอง หรือบางสมัยมีสังฆราชก็เจริญอายุพรรษา มีอยู่ก็เปนแต่เพียงกิตติมศักดิ์ กระทรวงธรรมการจำต้องทำน่าที่สังฆราช ฯ ผลเปนอย่างไรบ้าง ฯ" และในเชิงอรรถพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ตอนหนึ่งว่า **"คณะใหญ่ทั้ง ๔ นั้นต่างมิได้ขึ้นแก่กัน เมื่อมีกิจอันจะพึงทำร่วมกัน เสนาบดีกระทรวงธรรมการรับพระบรมราชโองการสั่งฯ เจ้าคณะรูปใดมีสมณศักดิ์สูง เสนาบดีก็พูดทางเจ้าคณะรูปนั้น ๆ"** สมเด็จพระสังฆราชจึงทรงดำรงอยู่ในฐานเป็นกิตติมศักดิ์ ผู้ทำหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชที่แท้จริงคือเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ซึ่งรับพระบรมราชโองการสั่ง (คือคำสั่ง) จากสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอีกทีหนึ่ง ฉะนั้น แต่โบราณมา ผู้ปกครองคณะสงฆ์ที่แท้จริงคือสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน

ถึงรัชกาลที่ ๖ เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ

ยาวชิรญาณวโรรส ทรงรับถวายมหาสมณุตมาภิเษก (คือทรงรับสถาปนาเป็น สมเด็จพระสังฆราช) ได้ทรงแนะนำกระทรวงธรรมการว่า **"ในเวลานี้ได้ฉันเป็นสังฆราชขึ้น น่าที่กระทรวงธรรมการจะปลดเปลื้องการพระสงฆ์ ที่ตนไม่ถนัดถวายฉันเสียให้เป็นเด็ดขาด จะเบาแรงเข้าและการจะดีขึ้น"** ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึง **"ทรงมอบการทั้งปวงซึ่งเป็นกิจธุระพระศาสนา ถวายแด่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้เป็นมหาสังฆปริณายก เพื่อทรงเป็นธุระปกครอง"** ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นต้นมา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงเป็นผู้ทำให้พระสงฆ์ได้ปกครองพระสงฆ์กันเองเป็นครั้งแรก และทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์แรกที่ทรงปกครองคณะสงฆ์โดยตรงด้วยพระองค์เอง ซึ่งได้เป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบมาจนทุกวันนี้

แม้ว่าลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ของไทยนับแต่อดีตมาจนปัจจุบัน จะแตกต่างกันไปบ้างตามความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า สมเด็จพระสังฆราชทุกพระองค์ทั้งในอดีตและในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ล้วนเป็นพระมหาเถระผู้ทรงพระเกียรติคุณและทรงปฏิบัติพระศาสนกิจเป็นคุณประโยชน์แก่พระศาสนาและชาติบ้านเมืองเป็นอย่างมาก แต่ประชาชนและพุทธศาสนิกชนจำนวนไม่น้อยที่ไม่ค่อยจะได้รู้จักความเป็นไปในส่วนพระประวัติและพระเกียรติคุณของ

สมเด็จพระสังฆราชแต่ละพระองค์ ซึ่งทรงดำรงอยู่ในฐานเป็นอภิปูชนียบุคคลของชาติและทรงเป็นหลักชัยของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ฉะนั้น มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงได้ดำริจัดพิมพ์หนังสือชุด **พระเกียรติคุณสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์** จำนวน ๑๙ พระองค์รวมเป็นหนังสือ ๑๙ เล่มขึ้น เพื่อเผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไป แต่ละเล่มว่าด้วยพระประวัติและพระเกียรติคุณของสมเด็จพระสังฆราชแต่ละพระองค์ คือ

เล่มที่ ๑ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดระฆังโฆษิตาราม

เล่มที่ ๒ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ศุข) วัดมหาธาตุ

เล่มที่ ๓ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (มี) วัดมหาธาตุ

เล่มที่ ๔ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก) วัดมหาธาตุ

เล่มที่ ๕ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) วัดมหาธาตุ

เล่มที่ ๖ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (นาค) วัดราชบุรณะ

เล่มที่ ๗ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระ

มหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

เล่มที่ ๘ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร

เล่มที่ ๙ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

เล่มที่ ๑๐ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร

เล่มที่ ๑๑ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธสถิต-มหาสีมาราม

เล่มที่ ๑๒ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทว) วัดสุทัศนเทพวราราม

เล่มที่ ๑๓ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร

เล่มที่ ๑๔ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภณ) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

เล่มที่ ๑๕ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทย)

วัดสระเกศ

เล่มที่ ๑๖ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม

เล่มที่ ๑๗ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

เล่มที่ ๑๘ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสน) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

เล่มที่ ๑๙ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร

ในแต่ละเล่ม นอกจากจะเสนอพระประวัติและพระเกียรติคุณของสมเด็จพระสังฆราชแต่ละพระองค์แล้ว ยังได้เสนอพระนิพนธ์บางเรื่องของแต่ละพระองค์และเอกสารสำคัญบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระประวัติหรือการคณะสงฆ์ในยุคนั้น ๆ ไว้ด้วย เพื่อความชัดเจนของเรื่องราวที่ปรากฏในพระประวัติ และเพื่อความสะดวกของผู้ที่สนใจจะศึกษาในรายละเอียดหรืออ้างอิง

พระประวัติสมเด็จพระสังฆราช ในหนังสือชุด **พระเกียรติ**

คุณสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นี้ มหามกุฏราชวิทยาลัยได้นำลงพิมพ์เผยแพร่ในนิตยสารธรรมจักษุเป็นครั้งแรก ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้จึงเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒ และได้แก้ไขเพิ่มเติมในส่วนที่ผิดพลาดบกพร่องให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

จึงหวังว่าหนังสือชุด **พระเกียรติคุณสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์** นี้คงจะอำนวยประโยชน์แก่ผู้อ่านและผู้สนใจทั่วไป

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ)
วัดพระเชตุพน

สมเด็จพระสังฆราช พระองค์ที่ ๑๗
(ปุณฺณสิริ ปุ่น สุขเจริญ ป.ธ. ๖)

พระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สุขุมธรรมวิธานธำรง สกลมหาสังฆปริณายก ตรีปิฎกกลาสุโกศล วิมลคัมภีรญาณ ปุณณสิริภิธานสังฆวิสุต ปาวจนุตตมสิกขวโรปการ ศีลขันธสมาจารสุทธิปฏิบัติ พุทธบริษัทคารวสถาน วิจิตรปฏิภาณพัฒนคุณ อดุลธรรมวิสารสุนทร บวรธรรมบพิตร สมเด็จพระสังฆราช เสด็จสถิต ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง จงทรงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสิริสวัสดิ์ จิรัฏฐิติ วิรุฬหิไพบูลย์ ในพระพุทธศาสนา เทอญ.

ทัศนียภาพวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

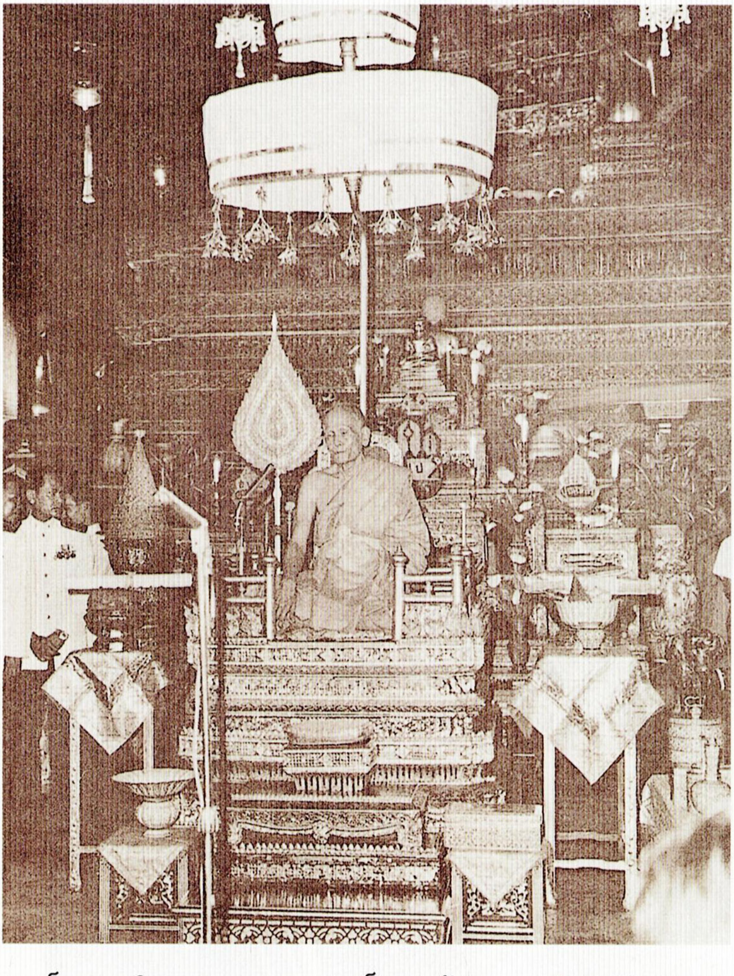

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุณฺณสิริมหาเถร)
ประทับในพระอุโบสถวัดพระเชตุพน

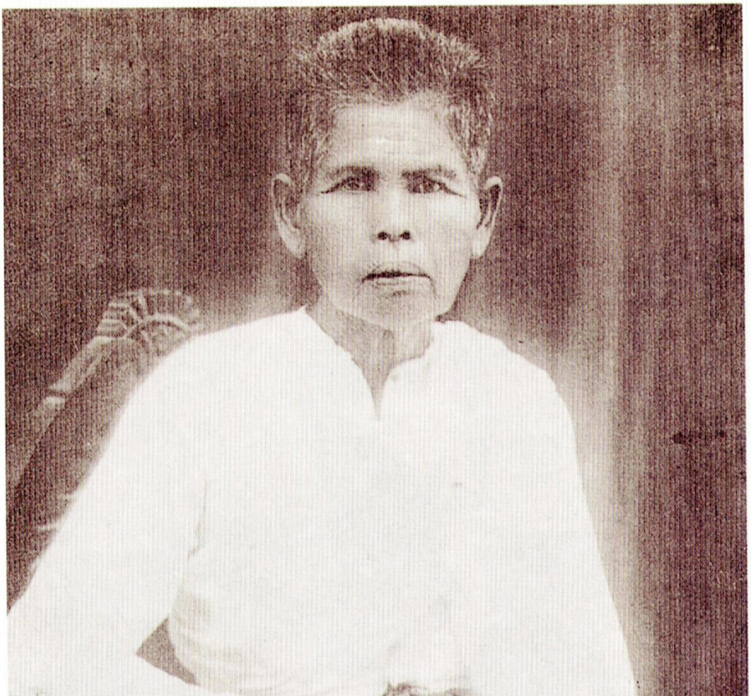

โยมมารดา วัน สุขเจริญ

พระครูวินยานุโยค (เหนี่ยง อินฺทโชโต) วัดสองพี่น้อง
พระอุปัชฌาย์

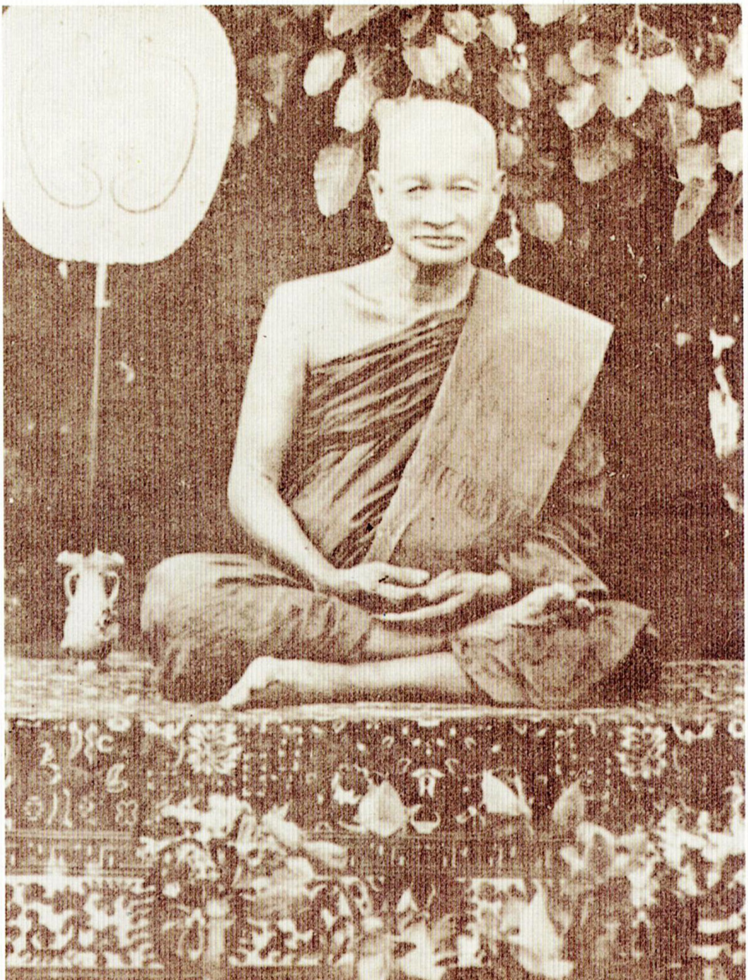

พระอาจารย์โหน่ง อินฺทสุวณฺโณ วัดสองพี่น้อง
พระกรรมวาจาจารย์

สมเด็จพระวันรัต (เผื่อน ติสฺสทตฺโต ป.ธ. ๙) ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่
พระศากยบุตติยวงศ์ วัดพระเชตุพน พระอนุสาวนาจารย์

พระรูปครั้งเป็นสามเณร พ.ศ. ๒๔๕๕

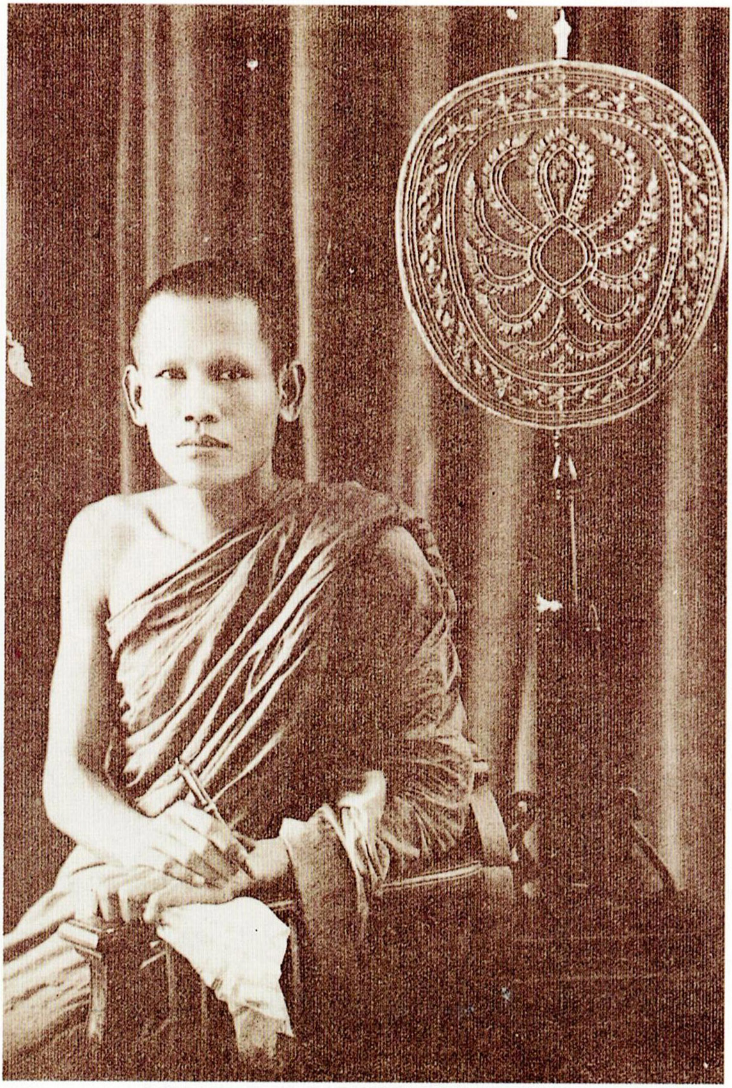

พระรูปครั้งเป็นพระเปรียญ ๖ ประโยค

พระเกียรติคุณ
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช
(ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร)

พระประวัติเบื้องต้น

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร) ทรงเป็นชาวสุพรรณบุรี ประสูติเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ ตรงกับวันอังคาร แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๔ ปีวอก เวลา ๒๔ นาฬิกาเศษ ณ ตำบลสองพี่น้อง อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี ท่านบิดาชื่อ เน้า สุขเจริญ ท่านมารดาชื่อ วัน สุขเจริญ ทรงเป็นบุตรคนที่ ๖ ในจำนวนพี่น้อง ๘ คน

ในเบื้องต้นทรงเล่าเรียนภาษาไทยกับท่านบิดาจนสามารถอ่านหนังสือแบบเรียนเร็ว เล่ม ๑-๒ ได้จบ ต่อมาท่านบิดาจึงพาไปฝากเป็นศิษย์พระอาจารย์หอม วัดสองพี่น้อง ซึ่งเป็นญาติ จากนั้นจึงทรงเริ่มศึกษาภาษาบาลีอักษรขอม และคัมภีร์

มูลกัจจายน์ ที่เรียกกันว่าหนังสือใหญ่ กับพระอาจารย์หอม และพระอาจารย์จ่าง ปุญณโชติ ซึ่งภายหลังได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เป็นพระครูอุภัยภาดารักษ์ และเมื่อตกเย็นก็ทรงต่อสวดมนต์กับพระอาจารย์ ที่เรียกว่า ต่อหนังสือค่ำ

พ.ศ. ๒๔๕๔ เมื่อพระชนมายุได้ ๑๕ พรรษา พระอาจารย์หอมได้พามาฝากเป็นศิษย์อยู่วัดมหาธาตุกับพระอาจารย์ป่วน ผู้เป็นญาติฝ่ายท่านมารดา (ภายหลังย้ายไปอยู่วัดพระเชตุพน ต่อมาได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระครูบริหารบรมธาตุ เป็นเจ้าอาวาสวัดนางชี ภาษีเจริญ)

บรรพชาอุปสมบท

พ.ศ. ๒๔๕๕ พระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา ย้ายมาอยู่กับพระอาจารย์สด (ซึ่งภายหลังได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นที่ พระมงคลเทพมุนี วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ) ซึ่งมีศักดิ์เป็นอา ณ วัดพระเชตุพน และในปีนั้น ได้ทรงกลับไปบรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดสองพี่น้อง โดยพระครูวินยานุโยค (เหนี่ยง อินฺทโชโต) เจ้าอาวาสวัดสองพี่น้อง เป็นพระอุปัชฌาย์

พ.ศ. ๒๔๕๖ ต้องทรงลาสิกขาออกไปช่วยครอบครัวทำนาอยู่ระยะหนึ่ง เพราะท่านบิดาป่วย ครั้นพระชนมายุ ๑๘ พรรษา ก็กลับบรรพชาเป็นสามเณรอีกครั้งหนึ่ง แล้วทรงกลับมาอยู่วัดพระเชตุพน เพื่อทรงศึกษาเล่าเรียนต่อ

พ.ศ. ๒๔๖๐ พระชนมายุ ๒๒ พรรษา ทรงกลับไปอุปสมบท ณ วัดสองพี่น้อง อันเป็นภูมิลำเนาเดิม พระครูวินยานุโยค (เหนี่ยง อินฺทโชโต) เจ้าอาวาสวัดสองพี่น้อง เจ้าคณะอำเภอสองพี่น้อง เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์ไหน่ง วัดสองพี่น้อง (ต่อมาย้ายไปเป็นเจ้าอาวาสวัดอัมพวัน ตำบลดอนมะดัน) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระศากยบุตติยวงศ์ (เผือน ติสฺสทตฺโต สุดท้ายได้รับสถาปนาเป็น สมเด็จพระวันรัต) วัดพระเชตุพน เป็นพระอนุสาวนาอาจารย์ เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๔๖๐ ตรงกับวันศุกร์ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเส็ง

การศึกษาพระปริยัติธรรม

เมื่อเข้ามาอยู่วัดพระเชตุพนแล้วจึงทรงเริ่มศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างจริงจังในสำนักของสมเด็จพระวันรัต (เผือน ติสฺสทตฺโต) แต่ครั้งยังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศากยบุตติยวงศ์ และกับพระมหาปี วสุตฺตโม ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นต้นมา สอบไล่ได้นักธรรมและเปรียญชั้นต่าง ๆ มาเป็นลำดับ ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๕๖ สอบได้นักธรรมชั้นตรี

พ.ศ. ๒๔๕๘ สอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค ขณะทรงเป็นสามเณร

พ.ศ. ๒๔๖๒ สอบได้นักธรรมชั้นโท

พ.ศ. ๒๔๖๓ สอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๖๖ สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๗๐ สอบได้เปรียญธรรม ๖ ประโยค

นอกจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแล้ว ยังทรงใฝ่พระทัยในการศึกษาภาษาต่างประเทศด้วยเท่าที่จะทรงมีโอกาสศึกษาได้ กล่าวคือทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับหลวงประสาทบรรณวิทย์ และทรงศึกษาภาษาจีนกับนายกมล มลิทอง

สมณศักดิ์และภาระหน้าที่

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงรับภาระหน้าที่ทางการคณะสงฆ์มาแต่ทรงเป็นพระเปรียญ เริ่มแต่หน้าที่ภายในพระอารามไปจนถึงหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๖๓ เมื่อทรงเป็นเปรียญ ๔ ประโยค ทรงเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ชั้นไวยากรณ์

พ.ศ. ๒๔๖๗ เมื่อทรงเป็นเปรียญ ๕ ประโยคแล้ว ทรงเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมชั้นประโยค ๓ ทรงทำหน้าที่เป็นครูในสำนักเรียนวัดพระเชตุพนอยู่นานถึง ๒๕ ปี

พ.ศ. ๒๔๘๓ เมื่อทรงเป็นพระเปรียญ เป็นกรรมการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยแผนกพระวินัย

พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน เป็นพระคณาจารย์เอกทางเทศนา และในวันที่ ๑ มีนาคม ๒๔๘๔ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะสามัญที่ **พระอมรเวที**

พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นเจ้าคณะตรวจการภาคบูรพา (สมุทรปราการ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี นครนายก ปราจีนบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด) เป็นเจ้าคณะตรวจการภาค ๒ (อยุธยา อ่างทอง สระบุรี ลพบุรี สิงห์บุรี อุทัยธานี นครสวรรค์ พิจิตร กำแพงเพชร สุพรรณบุรี) เป็นกรรมการสังคายนาพระธรรมวินัย

พ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นพระอุปัชฌาย์

พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นสมาชิกสังฆสภา

พ.ศ. ๒๔๘๙ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราชที่ **พระราชสุธี**

พ.ศ. ๒๔๙๐ สมเด็จพระวันรัต (เผื่อน ติสฺสทตฺโต) เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน ถึงมรณภาพ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ขณะทรงดำรงสมณศักดิ์ที่พระราชสุธี จึงได้รับแต่งตั้งเป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน เป็นกรรมการสภามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และในคราวเดียวกันได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพที่ **พระเทพเวที**

พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นสังฆมนตรี (สมัยที่ ๑) เป็นเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน เป็นกรรมการและเลขาธิการ ก.ส.พ. (กรรมการสังฆาณัติระเบียบ พระคณาธิการ) ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ **พระธรรมดิลก**

พ.ศ. ๒๔๙๒ เป็นเจ้าคณะตรวจการภาค ๒ (สมุทรปราการ สมุทรสงคราม สมุทรสาคร ฉะเชิงเทรา ชลบุรี นครนายก

ปราจีนบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด) เป็นสภานายก สภาพระธรรมกถึก

พ.ศ. ๒๔๙๓ เป็นสังฆมนตรี (สมัยที่ ๒)

พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นสังฆมนตรี (สมัยที่ ๓) เป็นสังฆมนตรีและสังฆมนตรีสั่งการแทน สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ (สมัยที่ ๔) เป็นเจ้าคณะตรวจการภาค ๗ (สมุทรสงคราม สมุทรสาคร นครปฐม สุพรรณบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์) เป็นประธาน ก.จ.ภ. (กรรมการเจ้าคณะตรวจการภาค) เป็นอนุกรรมการอบรมศีลธรรมและวัฒนธรรมแก่ข้าราชการและประชาชน (ก.อ.ช.)

พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นประธานกรรมการสงฆ์ แห่งโรงพยาบาลสงฆ์

พ.ศ. ๒๔๙๗ เป็นประธานทอดผ้าป่าวันโรงพยาบาลสงฆ์ โดยทรงริเริ่มในนามสภาพระธรรมกถึก เป็นกรรมการวิทยุกระจายเสียงวันธรรมสวนะ

พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการทำนุบำรุงโรงพยาบาลสงฆ์

พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรองที่ **พระธรรมวโรดม** เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปการ (สมัยที่ ๕)

พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นกรรมการ ก.ส.พ. เป็นกรรมการ

อุปถัมภ์กิตติมศักดิ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๐๑ เป็นประธานกรรมการปรับปรุงตลาดเฉลิมโลก

พ.ศ. ๒๕๐๒-๘ เป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ

พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ (สมัยที่ ๖)

พ.ศ. ๒๕๐๔ ได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ **สมเด็จพระวันรัต** เป็นกรรมการพิจารณาหลักสูตรการศึกษาปริยัติธรรม แผนกบาลี

พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งประกาศใช้แทนพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดโสธรวราราม จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๗

พ.ศ. ๒๕๐๘ เป็นเจ้าคณะใหญ่หนกลาง และรักษาการในตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก หนเหนือ และหนใต้ เป็นกรรมการมูลนิธิโรงพยาบาลสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๐๙ เป็นแม่กองงานพระธรรมทูต

พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราช ในระหว่างที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายีมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราชเสด็จเยือนศรีลังกาเป็นทางการ

ระหว่างวันที่ ๑๐-๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐ เป็นประธานจิตตภาวันวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นเจ้าคณะนครหลวงกรุงเทพธนบุรี

สมเด็จพระสังฆราช พระองค์ที่ ๑๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

พ.ศ. ๒๕๑๕ ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาเป็น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สืบต่อจากสมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร) วัดมกุฏกษัตริยาราม นับเป็นพระองค์ที่ ๑๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ประกาศสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช
ภูมิพลอดุลยเดช ปร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า โดยที่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ว่างลง เป็นการสมควรที่จะสถาปนาสมเด็จพระราชาคณะ ขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เพื่อจักได้บริหารการพระศาสนาให้สมบูรณ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ และตามระเบียบราชประเพณีสืบไป และ

โดยที่ได้ทรงสดับคำกราบบังคมทูลของหัวหน้าคณะปฏิวัติ และสังฆทัศนะในมหาเถรสมาคม โดยเอกฉันทมติ

จึงทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระวันรัต เป็นพระมหาเถระเจริญในสมณคุณเนกขัมมปฏิบัติ สมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตรรัตตัญญูมหาเถรกรณธรรม ดำรงสถาพรอยู่ในสมณพรหมจรรย์ตลอดมาเป็นเวลาช้านาน ได้ประกอบกรณียกิจเป็นหิตานุหิตประโยชน์แก่พุทธจักรและอาณาจักรอย่างไพศาล ดั่งมีอรรถจริยาปรากฏเกียรติสมภาร ตามความพิสดารในประกาศสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะ มหาสังฆนายก เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๐๔ แล้วนั้น

ครั้นต่อมา สมเด็จพระวันรัต ยิ่งเจริญด้วยอุตสาหวิริยาธิคุณมิได้ท้อถอย สามารถประกอบพุทธศาสนกิจยังการพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นเป็นลำดับตลอดมา ในการปกครองคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ สมเด็จพระวันรัต ก็ได้ดำรงตำแหน่งกรรมการมหาเถรสมาคม เป็นเจ้าคณะใหญ่หนกลาง เป็นเจ้าคณะนครหลวงกรุงเทพธนบุรี และเป็นแม่กองงานพระธรรมทูต ตามที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน อนึ่ง ในคราวที่สมเด็จพระสังฆราชเสด็จไปเยือนประเทศศรีลังกาเป็นทางราชการ ตามคำกราบทูลอาราธนาของรัฐบาลประเทศนั้น สมเด็จพระวันรัตก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราช เมื่อเดือนกุมภาพันธ์

พุทธศักราช ๒๕๑๐ ในการปริยัติศึกษา เป็นกรรมการพิจารณาร่างหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลี ตั้งแต่ชั้นเปรียญตรีถึงชั้นเปรียญเอก ในฐานะนายกสภาแห่งสภาพระธรรมกถึก ได้จัดตั้งทุนไว้สำหรับส่งเสริมให้พระภิกษุผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ ไปศึกษาวิชาเพิ่มเติม ณ ต่างประเทศ เป็นผู้อุปถัมภ์อภิธรรมมูลนิธิวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาพระอภิธรรมแก่ประชาชน และได้จัดสร้างอาคารเรียนขึ้น ๑ หลัง สำหรับใช้เป็นสถานศึกษาพระอภิธรรมในการปกครองพระอาราม ก็ได้เอาใจใส่ควบคุมดูแลระวังรักษา และจัดการบูรณะปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมปูชนียวัตถุและสิ่งก่อสร้างในพระอาราม ซึ่งชำรุดทรุดโทรมเสียหาย ทั้งในบริเวณพุทธาวาสและสังฆาวาสให้กลับคืนดีในสภาพมั่นคงถาวรสะอาดเรียบร้อยดีขึ้นตลอดมา ดังเป็นที่ปรากฏอยู่แล้ว อนึ่งสมเด็จพระวันรัตได้จัดตั้งมูลนิธิขึ้นไว้เป็นทุนถาวรสำหรับบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามเริ่มตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๐๕ เป็นต้นมา มูลนิธินี้ ได้รับพระราชทานนามว่า “มูลนิธิทุนพระพุทธยอดฟ้า” นับว่าสมเด็จพระวันรัต เป็นผู้ทรงคุณธรรม มีปรีชาสามารถในการปกครองพระอารามหลวงที่สำคัญเป็นอย่างดียิ่ง สมพระราชประสงค์ในการส่งเสริมการศึกษาของชาติ ในฐานะนายกสภาแห่งสภาพระธรรมกถึก ได้จัดพระภิกษุไปเป็นครูสอนศีลธรรมแก่นักเรียนโรงเรียนต่าง ๆ ในส่วนกลางตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่หนึ่งถึง

ปีที่ห้า นอกจากนั้น สมเด็จพระวันรัตยังได้รับพระมหากรุณาโปรดให้เป็นประธานดำเนินการก่อสร้างโรงเรียนสงเคราะห์เด็กอนาถา ที่วัดศรีจันทรประดิษฐ์ จังหวัดสมุทรปราการ ที่วัดสันติการาม และที่วัดป่าไก่จังหวัดราชบุรีอีกด้วย ส่วนการพระศาสนาในต่างประเทศ สมเด็จพระวันรัตได้ไปเป็นประธานสงฆ์ในการผูกพัทธสีมา วัดไทยพุทธคยา ประเทศอินเดีย แล้วเลยไปสังเกตการณ์พระศาสนา ณ ประเทศเนปาล เมื่อปีพุทธ-ศักราช ๒๕๐๙ ไปเป็นประธานสงฆ์ในการผูกพัทธสีมา วัดเชตุวัน สหพันธ์มาเลเซีย เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๐ ไปเยี่ยมวัดพุทธปทีป ประเทศอังกฤษ แล้วเลยไปสังเกตการณ์พระศาสนา ณ ประเทศเนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส เบลเยี่ยม ลักเซมเบอร์กเยอรมันนี สวิส และอิตาลี เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๑ เป็นผู้แทนคณะสงฆ์ไทยไปร่วมงานถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระสังฆราชแห่งกัมพูชา เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๓ และในปีพุทธศักราช ๒๕๑๕ ได้รับอาราธนาจากรัฐบาลอเมริกัน ให้ไปเยือนสหรัฐ-อเมริกา และสมเด็จพระสันตะปาปา ประมุขแห่งศาสนาคาทอลิกได้อาราธนาให้ไปเยือนสำนักวาติกัน เพื่อเป็นการส่งเสริมสัมพันธไมตรีและความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา

บัดนี้ ก็เป็นที่ประจักษ์ว่า สมเด็จพระวันรัต เป็นผู้เจริญยิ่งด้วยพรรษายุกาลรัตตัญญูมหาสถาวีรธรรม มั่นคงในพระพุทธ-ศาสนา เป็นอจลพรหมจริยาภิรัต สงเคราะห์พุทธบริษัท ปกครอง

คณะสงฆ์ ดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ ติดต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ได้เป็นครูและอุปัชฌาจารย์แห่งมหาชนเป็นอันมาก มีศิษยานุศิษย์แพร่หลายไพศาล เป็นที่เคารพสักการของพุทธศาสนิกชนบริษัททั่วสังฆมณฑล ตลอดจนอาณาประชาราษฎรทั่วไป สมควรจะสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ประธานาธิบดีแห่งสังฆมณฑล เพื่อเป็นศรีศุภมงคลแด่พระบวรพุทธศาสนาสืบไป

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดสถาปนา สมเด็จพระวันรัต ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชมีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สุขุมธรรมวิธานธำรง สกลมหาสังฆปริณายก ตรีปิฎกกลาสุโกศล วิมลคัมภีรญาณ ปุณณสิริภิธานสังฆวิสุตปาวจนุตตมสิกขาโรปการศีลขันธสมาจารยสุทธิปฏิบัติ พุทธบริษัทคารวสถาน วิจิตรปฏิภาณพัฒนคุณ อดุลธรรมวิสารสุนทร บวรธรรมบพิตร สมเด็จพระสังฆราช เสด็จสถิต ณ วัดพระเชตุพน วิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง เป็นประธานในสังฆมณฑลทั่วราชอาณาจักร ขออาราธนาให้ทรงรับธุระพระพุทธศาสนา เป็นภาระสั่งสอนช่วยระงับอธิกรณ์และอนุเคราะห์พระภิกษุสามเณรในสังฆมณฑลทั่วไป โดยสมควรแก่พระอิสริยยศซึ่งพระราชทานนี้ จงทรงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสิริสวัสดิ์ จิรัฏฐิติวิรุฬหิไพบูลย์ ในพระพุทธ-

ศาสนา เทอญ

ให้ทรงมีพระราชาคณะและพระครูฐานานุกรมประดับพระอิสริยยศ ๑๕ รูป คือ พระทักษิณคณาธิกร สุนทรธรรมสาธก พุทธปาพจนดิลกมหาเถรกิจการี คณาธิบดีศรีรัตนคมกาจารย์ พระราชาคณะปลัดขวา ๑ พระอุดรคณาภิรักษ์ อัครศาสนกิจบรรหาร มหาเถราธิการธุรการี สมุหบดีศรีธรรมภาณกาจารย์ พระราชาคณะปลัดซ้าย ๑ พระครูธรรมกถาสุนทร ๑ พระครูวินัยกรณ์โสภณ ๑ พระครูพรหมวิหาร พระครูพระปริต ๑ พระครูฌานวิสุทธิ์ พระครูพระปริต ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูธรรมธร ๑ พระครูพิมนสรภาณ พระครูคู่สวด ๑ พระครูพิศาลสรคุณ พระครูคู่สวด ๑ พระครูพิบูลบรรณวัตร ๑ พระครูพิพัฒน์บรรณกิจ ๑ พระครูสังฆบริหาร ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑ ขอให้พระคุณผู้ได้รับตำแหน่งทั้งปวงนี้ มีความสุขสิริสวัสดิ์สถาพร ในบวรพุทธศาสนาเทอญ

ประกาศ ณ วันที่ ๒๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕ เป็นปีที่ ๒๗ ในรัชกาลปัจจุบัน

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้สถาปนา สมเด็จพระวันรัต ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช มีพระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ และให้ทรงมีพระราชาคณะและพระครูฐานานุกรมประดับพระอิสริยยศ ๑๕ รูป คือ

พระทักษิณคณาธิกร สุนทรธรรมสาธก พุทธปาพจนดิลกมหาเถรกิจการี คณาธิบดีศรีรัตนคมกาจารย์ พระราชาคณะปลัดขวา ๑ พระอุดรคณาภิรักษ์ อัครศาสนกิจบรรหาร มหาเถราธิการธุรการี สมุหบดีศรีธรรมภาณกาจารย์ พระราชาคณะปลัดซ้าย ๑ พระครูธรรมกถาสุนทร ๑ พระครูวินัยกรณ์โสภณ ๑ พระครูพรหมวิหาร พระครูพระปริต ๑ พระครูฌานวิสุทธิ์ พระครูพระปริต ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูธรรมธร ๑ พระครูพิมลสรภาณ พระคู่สวด ๑ พระครูพิสาลสรคุณ พระครูคู่สวด ๑ พระครูพิบูลบรรณวัตร ๑ พระครูพิพัฒน์บรรณกิจ ๑ พระครูสังฆบริหาร ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

ขออารธนาให้ทรงรับธุระพระพุทธศาสนา เป็นภาระสั่งสอน ช่วยระงับอธิกรณ์ และอนุเคราะห์พระภิกษุสามเณรในสังฆมณฑลทั่วไปตามสมควรแก่พระอิสริยยศ ซึ่งพระราชทานนี้ และจงทรงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสาร สิริสวัสดิ์ จิรัฏฐิติ วิรุฬหิไพบูลย์ ในพระพุทธศาสนาเทอญ

ตั้งแต่วันที่ ๒๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕ เป็นปีที่ ๒๗ ในรัชกาลปัจจุบัน

สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ปร.

การพระศาสนาต่างประเทศ

ในด้านการพระศาสนาต่างประเทศนั้น เจ้าพระคุณ

สมเด็จฯ ก็ทรงรับภาระปฏิบัติมาเป็นลำดับ เริ่มแต่ครั้งทรงดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมดลิก กล่าวคือ

พ.ศ. ๒๔๙๗ ร่วมในคณะผู้แทนแห่งคณะสงฆ์ไทยไปร่วมในการประชุมฉัฏฐสังคายนา ณ ประเทศพม่า และในศกเดียวกันเดินทางไปสังเกตการณ์พระศาสนา ณ ประเทศกัมพูชา

พ.ศ. ๒๔๙๙ ไปร่วมงานฉลองพุทธชยันตี (ฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ) ณ ประเทศศรีลังกา แล้วเดินทางไปนมัสการสังเวชนียสถานในประเทศอินเดีย และแวะสังเกตการณ์พระศาสนา ณ ประเทศสิงคโปร์

พ.ศ. ๒๕๐๒ ไปร่วมพิธีเปิดวัดไทย ณ พุทธคยา ประเทศอินเดีย

พ.ศ. ๒๕๐๖ ไปเยือนวัดไทยในรัฐเคดาห์ปีนังประเทศมาเลเซีย และประเทศสิงคโปร์

พ.ศ. ๒๕๐๙ ไปเป็นประธานในพิธีผูกพัทธสีมาวัดไทยพุทธคยา ประเทศอินเดีย จากนั้นไปสังเกตการณ์พระศาสนา ณ ประเทศเนปาล

พ.ศ. ๒๕๑๐ ไปเป็นประธานผูกพัทธสีมา วัดเชตวัน กรุงกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย

พ.ศ. ๒๕๑๑ ไปเยือนวัดพุทธปทีป กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และไปสังเกตการณ์พระศาสนา ณ ประเทศ

เนอเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส เบลเยี่ยม ลักเซมเบอร์ก เยอรมนี สวิสเซอร์แลนด์ และอิตาลี

พ.ศ. ๒๕๑๕ เสด็จเยือนประเทศสหรัฐอเมริกา ตามคำอาราธนาของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา และในโอกาสเดียวกัน ก็เสด็จเยือนสำนักวาติกัน ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี เยือนวัดพุทธปทีป กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เยือนเนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส เยอรมนี สวิสเซอร์แลนด์ และสเปน

การก่อสร้างปฏิสังขรณ์

๑. ตั้งแต่ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสเป็นต้นมา การก่อสร้างปฏิสังขรณ์ในพระอารามสิ้นเงินประมาณ ๒๐ ล้านบาท

๒. สร้างพิพิธภัณฑ์สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๗ ณ วัดสุวรรณภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

๓. สร้างโรงพยาบาลสมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗ ณ อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี

๔. สร้างตึกสันติวัน โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ โดยทุนส่วนพระองค์ และผู้ที่ถวายในคราวเสด็จเข้ารับการผ่าตัด เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ รวมเป็นเงิน ๔๐๘,๒๐๐ บาท เครื่องทำความเย็นตึกกายภาพบำบัด ๕๐,๐๐๐ บาท เป็นทุนค่าอาหาร ๓๐,๐๐๐ บาท ทุนตึกจงกลนีวัฒนวงศ์ ๒๐,๐๐๐ บาท

๕. สร้างโรงเรียนสมเด็จพระวันรัต ตลาดสามชุก อำเภอ

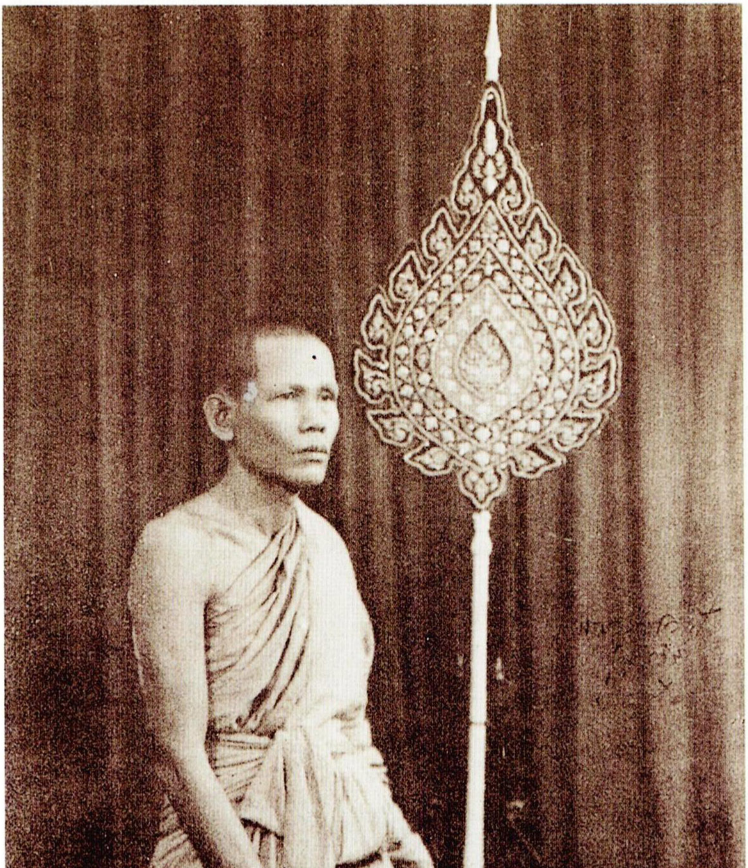

ครั้งทรงดำรงสมณศักดิ์พระราชาคณะชั้นสามัญ
ที่ พระอมรเวที

ครั้งทรงดำรงสมณศักดิ์พระราชาคณะชั้นธรรม
ที่ พระธรรมดิลก

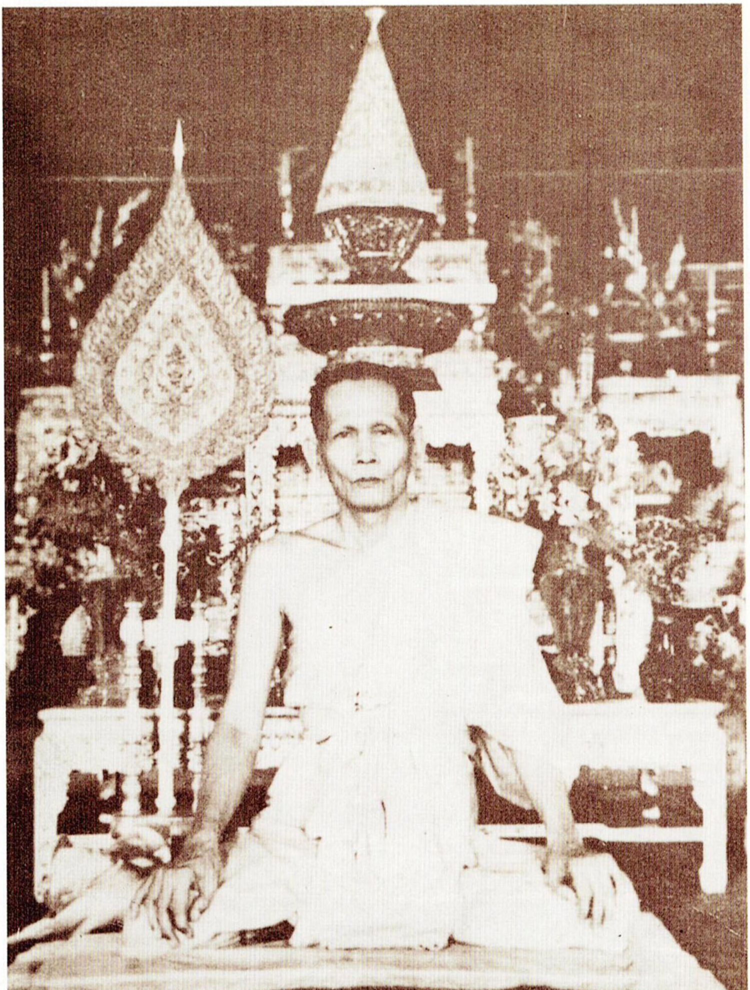

ครั้งทรงดำรงสมณศักดิ์รองสมเด็จพระราชาคณะ (ชั้นหิรัญบัฏ)
ที่ พระธรรมวโรดม

ครั้งทรงดำรงสมณศักดิ์สมเด็จพระราชาคณะ (ชั้นสุพรรณบัฏ)
ที่ สมเด็จพระวันรัต

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร)
สมเด็จพระสังฆราช พระองค์ที่ ๑๗

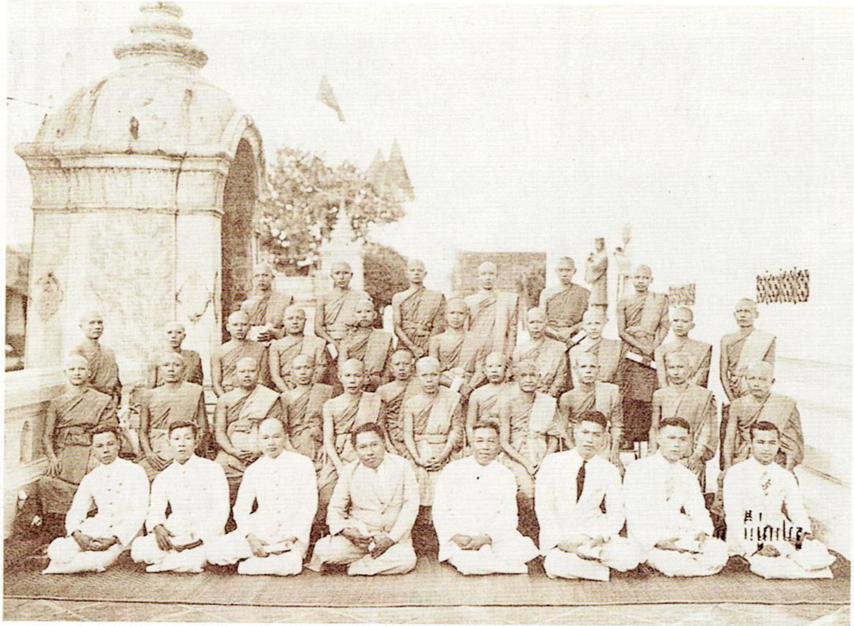

คณะกรรมการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
ถ่ายที่บริเวณพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม
๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๓

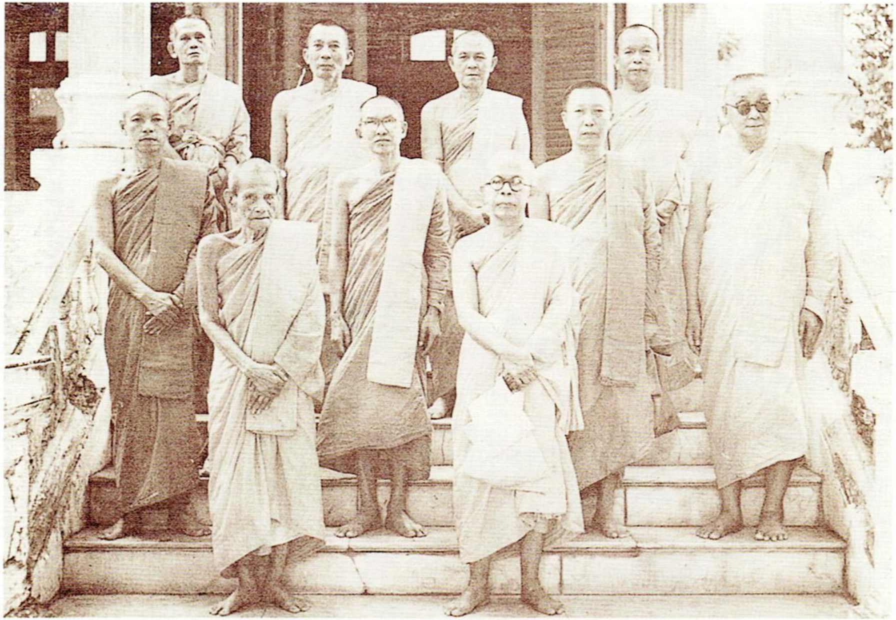

คณะสังฆมนตรี

วันเข้าเฝ้าสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ณ ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร

๒๘ กรกฎาคม ๒๔๙๘

พระราชาคณะวัดพระเชตุพน ในสมัยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร)
ทรงเป็นอธิบดีสงฆ์

สามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี

๖. สร้างหอสมเด็จ วัดวิมลโภคาราม อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี

๗. ได้รับพระกรุณาโปรด ให้เป็นประธานสร้างโรงเรียนสงเคราะห์เด็กอนาถา วัดศรีจันทร์ประดิษฐ์ จังหวัดสมุทร-ปราการ และวัดป่าไก่ จังหวัดราชบุรี

มูลนิธิที่ทรงบริจาคและริเริ่มก่อตั้ง

พ.ศ. ๒๔๙๒ ศึกษานิธิวัดพระเชตุพน

พ.ศ. ๒๕๒๕ มูลนิธิ "ทุนพระพุทธยอดฟ้า" ในพระบรมราชูปถัมภ์ (๑๙,๑๔๑,๒๒๖.๖๒ บาท)

พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นประธานมูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๑๒ มูลนิธิสมเด็จพระพุทธโคดม วัดไผ่โรงวัว อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยรับพระราชทานทุนของ นางละมุน บุรกรรมโกวิท ๑๐๐,๐๐๐ บาท (๑๖๓,๓๗๖.๕๗ บาท)

พ.ศ. ๒๕๑๕ มูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๗ อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี (๑๒,๐๐๐.๐๐ บาท)

พ.ศ. ๒๕๑๖ มูลนิธิศูนย์โภชนาการช่วยเหลือเด็กวัย

ก่อนเรียน อำเภอหางน้ำสาคร จังหวัดชัยนาท โดยทุนทรงบริจาค และของพระภิกษุ พล.ต.ท. ชุมพล โลหะชาละ อีก ๑๐๐,๐๐๐ บาท (๑๒๕,๙๐๐๐ บาท)

พ.ศ. ๒๕๑๖ มูลนิธิห้องสมุดสันติวัน วัดพระเชตุพน (๑๖๙,๕๐๐.๐๐)

งานพระนิพนธ์ "สันติวัน" "ศรีวัน"

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงสนพระทัยในการประพันธ์มาตั้งแต่ยังทรงเป็นสามเณร โปรดการอ่านหนังสือ และสะสมหนังสือต่าง ๆ ทั้งเคยทรงเขียนบทความเกี่ยวกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาลงพิมพ์ในหนังสือเดลิเมล์ ในพระนามว่า "ป.ปุณฺณสิริ" ได้ทรงนิพนธ์หนังสือต่าง ๆ ไว้กว่า ๒๐ เรื่อง

ประเภทวิชาการ

เมื่อทรงเป็นเลขาธิการ ก.ส.พ. ได้ทรงรวบรวมระเบียบข้อบังคับคณะสงฆ์พิมพ์เป็นเล่ม ชื่อประมวลอาณัติคณะสงฆ์

ประเภทสารคดี

บันทึกการเสด็จจาริกในต่างประเทศโอกาสต่าง ๆ คือ เรื่องสู่เมืองอนัตตา พุทธชยันตี เดีย-ปาล สู่สำนักวาติกัน และนิกสัน และพระนิพนธ์เรื่องสุดท้าย คือบ่อเกิดแห่งกุศลคือโรงพยาบาล

ประเภทธรรมนิยาย

พระนิพนธ์ประเภทธรรมนิยายนั้น ทรงใช้นามปากกาว่า สันติวันบ้าง ศรีวันบ้างมีหลายเรื่อง เช่น จดหมายสองพี่น้อง สันติวัน พรสวรรค์ หนี้กรรมหนี้เวร ไอ้ตี๋ ดงอารยะ เกียรติกานดา คุณนายชั้นเอก ความจริงที่มองเห็น ความดีที่น่าสรรเสริญ อภินิหารอาจารย์แก้ว กรรมสมกรรม

นอกจากนี้ ยังได้ทรงเขียนเป็นบทความต่าง ๆ อีกมาก

พระเมตตาคุณ

สมเด็จพระสังฆราช ทรงเจริญอยู่ในพรหมวิหารธรรม ทรงเป็นครูฐานียบุคคล เป็นที่รักเป็นที่เคารพบูชาของบรรดาศิษยานุศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ดังที่ได้รับถวายพระสมญานาม "สมเด็จป๋า" และเพื่อเป็นสิ่งอนุสรณ์ถึงพระเมตตาคุณในพระองค์ ศิษยานุศิษย์จึงได้จัดสร้างพระเครื่องและเหรียญพระรูปไว้สักการะบูชาจำนวนมาก

๑. พระเครื่อง "สมเด็จแสน" จำนวน ๑๗๐,๐๐๐ องค์ แจกในงานบำเพ็ญพระกุศลพระชนม์ ๗๒ พรรษา

๒. พระกริ่ง "สมเด็จฟ้าลั่น" และ "สมเด็จฟ้าแจ้ง" (ธรรมจารี) ทรงเททองหล่อในวันคล้ายวันประสูติ พ.ศ. ๒๕๑๕-๖ จำนวน ๑,๗๐๐ พระองค์

๓. เหรียญพระรูป "เหรียญ ๖๐" "เหรียญ ๗๒" "สมเด็จรอบโลก" "เหรียญทรงฉัตร" ทั้งหมดพิมพ์ประมาณหก

แสนเหรียญ

๔. วัด ส่วนราชการ องค์การกุศล ที่ทรงโปรดอนุญาต ให้พิมพ์เหรียญพระรูป เท่าที่รวบรวมได้ ๕๕ แบบพิมพ์ จำนวนประมาณหนึ่งล้านเหรียญ

๕. เหรียญพระรูปเหรียญสุดท้าย "สมเด็จเพิ่มบารมี" เป็นที่ระลึกในวันครบปีสถาปนาจำนวนหนึ่งแสนเหรียญ

การประชวร

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ ประชวนหนักด้วยโรคเกี่ยวกับลำไส้

พ.ศ. ๒๔๙๙ ทรงประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์ แต่ทรงบาดเจ็บเล็กน้อย ประทับรักษาพยาบาล ณ โรงพยาบาลสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๐๒ เสด็จประทับรักษาพระองค์ ณ โรงพยาบาลสงฆ์ โดย พ.ท. นิตย์ เวชชวิศิษฐ์ เป็นผู้ถวายการรักษาเป็นประจำ

พ.ศ. ๒๕๑๐ แพทย์ตรวจพบว่าเป็นโรคเบาหวาน ทรงได้รับการรักษาจากนายแพทย์ปราโมทย์ ศรศรีวิชัย แห่งเทศบาลกรุงเทพฯ

เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แพทย์หญิงคุณหญิงศรีจิตรา บุนนาค ผู้เชี่ยวชาญโรคเบาหวาน แห่งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ และนายแพทย์สิโรตม์ บุนนาค เป็นแพทย์ถวาย

การรักษาพยาบาลประจำพระองค์ ตั้งแต่วันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๑๐ และได้เสด็จไปประทับ ณ ตึกจงกลนีวัฒนวงศ์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เพื่อทรงรับการตรวจเป็นประจำทุก ๆ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ ก่อนเสด็จไปต่างประเทศ ก็ทรงได้รับการตรวจพระอาการทั่วไป

ต้นเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้เสด็จไปรับการตรวจพระอาการ เมื่อตรวจทางเอ็กซเรย์ ปรากฏว่าพระปับผาสะ (ปอด) ข้างซ้ายผิดปกติ จึงต้องเสด็จไปประทับ ณ ตึกจงกลนีฯ เพื่อให้คณะแพทย์ตรวจพระอาการโดยละเอียด คณะแพทย์พบว่า ปอดข้างซ้ายเป็นเนื้องอก (มะเร็ง) จำต้องรักษาโดยการผ่าตัดโดยด่วน เมื่อความได้ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คณะแพทย์ถวายการรักษา ในทางที่เห็นว่าดีและปลอดภัยมากที่สุด

คณะแพทย์ได้ถวายการผ่าตัดเมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๑๕ หลังจากถวายการผ่าตัดแล้ว พระอาการดีขึ้นโดยลำดับ จนเสด็จกลับวัดได้ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๕ คณะแพทย์ได้ถวายคำแนะนำให้ทรงพักรักษาพระองค์อีกสามเดือน ตลอดเวลาที่พักอยู่นั้น โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ได้จัดบุรุษพยาบาลและเจ้าหน้าที่กายภาพบำบัด มาเฝ้าปฏิบัติและถวายการรักษาเป็นประจำ จนเสด็จประชุมมหาเถรสมาคม และเสด็จไปกิจนิมนต์ได้

ครั้นเดือนสิงหาคม ๒๕๑๖ ทรงมีพระอาการผิดปกติ แพทย์ประจำพระองค์ได้มาถวายการตรวจและถวายยา วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๑๖ ทรงรู้สึกพระองค์ว่า ต่อไปคงจะเทศน์ไม่ได้อีกแล้ว ความจำไม่ดี แพทย์ประจำพระองค์ได้กราบทูลอาราธนาให้เสด็จไปประทับ ณ โรงพยาบาล เพื่อตรวจพระอาการ ทรงกำหนดเสด็จไปวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๑๖ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ หลังจากทรงทำอุโบสถสังฆกรรมแล้ว

คณะแพทย์ได้ตรวจพระอาการ ปรากฏว่าโรคมะเร็งขึ้นสมองด้านซ้าย จึงทำให้พระวรกายทางซีกขวาอ่อน เคลื่อนไหวไม่ได้ ครั้นเมื่อถวายการรักษาทางยาและฉายรังสีโคบอลท์ พระอาการดีขึ้นจนกระทั่งพระหัตถ์ข้างขวาเคลื่อนไหวได้และทรงอักษรได้บ้าง

วันที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๑๖ ประชวรพระวาโย ต้องเชิญเสด็จประทับห้องฉุกเฉิน ตั้งแต่นั้นมา พระอาการก็มีแต่ทรงกับทรุด วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๔๑๖ มีพระโลหิตออกจากกระเพาะอาหาร คณะแพทย์ต้องถวายการผ่าตัด เมื่อเวลา ๒๓.๐๐ น. หลังจากนั้นพระอาการดีขึ้นเล็กน้อย วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๖ พระอาการน่าวิตก วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน เวลา ๒๐.๐๐ น. พระอาการทรุดหนักลง ต่อแต่นั้นมา พระอาการมีแต่ทรุดลงเป็นลำดับ และสิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๑๖ เวลา ๒๒.๒๕ น. โดยมีคณะแพทย์ พยาบาล และนายแพทย์อุดม

โปษะกฤษณะ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข พร้อมด้วยพระเถรานุเถระ ศิษยานุศิษย์ เฝ้าพระอาการอยู่ตลอดเวลา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ ในการรักษาพยาบาลตลอดมา และมีคณะแพทย์กราบบังคมทูลถวายรายงานการประชวรให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ทุกระยะ ตั้งแต่ยังทรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระวันรัต ตราบจนกระทั่งสิ้นพระชนม์

ในระหว่างประชวร สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้โปรดให้เชิญเครื่องเสวยมาถวายหลายครั้ง

ในการประชวรครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงห่วงใยเป็นอย่างยิ่ง แม้คณะแพทย์จะได้กราบบังคมทูลถวายรายงานให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาททุกระยะแล้วก็ดี ก็ยังมีพระราชหฤทัยกังวลถึง ได้ทรงพระมหากรุณาเสด็จเยี่ยม ดังนี้

วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๑๖ เวลา ๑๖.๔๕ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมประมาณ ๒๕ นาที

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๑๖ เวลา ๑๗.๒๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมประมาณ ๕ นาที

วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๑๖ เวลา ๑๒.๒๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และ

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าฯ ทั้งสองพระองค์ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมประมาณ ๑ ชั่วโมง

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๖ เวลา ๑๗.๒๐ น. สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมประมาณ ๔๐ นาที

สิ้นพระชนม์

โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ได้มีแถลงการณ์แจ้งข่าวพระอาการตลอดมาทุกระยะแถลงการณ์ในการสิ้นพระชนม์ดังนี้

"สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เสด็จเข้ารับการรักษา ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ตั้งแต่วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๑๖ ด้วยพระอาการเวียนพระเศียร ความทรงจำเสื่อม พระวรกายทางซีกขวาอ่อนเคลื่อนไหวไม่ได้ คณะแพทย์ลงความเห็นว่า พระอาการทั่วไปทั้งหมดเนื่องมาจากการที่พระองค์ทรงประชวรเป็นเนื้องอกในปอดข้างซ้าย ซึ่งคณะแพทย์ได้ถวายการผ่าตัดเมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๑๕ และต่อมาได้กระจายไปที่สมอง คณะแพทย์ได้ถวายการรักษาด้วยรังสี โคบอลท์ พระอาการดีขึ้นบ้าง

ต่อมาวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ มีพระโรคแทรก คือ มีพระโลหิตออกจากกระเพาะอาหาร คณะแพทย์ได้ถวายการผ่าตัดเพื่อระงับมิให้มีการสูญเสียพระโลหิตทางพระลำไส้อีก

และถวายการผ่าตัดเพื่อมิให้มีพระอาการขึ้นอีก นับตั้งแต่วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๑๖ เป็นต้นมา พระอาการทางสมองมากขึ้น จนครึ่งพระวรกายซีกขวาเคลื่อนไหวไม่ได้ ทรงมีพระอาการไข้ขึ้นสูงตลอดมา ปอดบวม มีพระอาการทั่วไป อ่อนเพลียลงตามลำดับ ในที่สุดสิ้นพระชนม์ลงเมื่อวันศุกร์ที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๑๖ เวลา ๒๒.๒๕ ด้วยพระอาการอันสงบ

คณะแพทย์ได้พยายามเยียวยาถวายการรักษาพระองค์อย่างสุดความสามารถจนถึงสิ้นพระชนม์ ในตอนกลางคืนวันสิ้นพระชนม์ มีพระสงฆ์เฝ้าเยี่ยมพระอาการประมาณ ๓๐๐ รูป คฤหัสถ์ประมาณ ๒๐๐ คน

การพระศพ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระศพถวายพระเกียรติตามพระราชประเพณีทุกประการ วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๑๖ เวลา ๑๖.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาถวายน้ำสรงพระศพ ณ ตึกกวีเหวียนระวี แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระโกศประดิษฐานเหนือชั้นแว่นฟ้าประกอบพระลองกุดั่นใหญ่ แวดล้อมด้วยเครื่องประดับพระเกียรติยศ ณ หอประชุมสงฆ์วัดพระเชตุพน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมทั้ง

กลางวันกลางคืน รับพระราชทานฉันเช้าวันละ ๘ รูป เพลวันละ ๔ รูป กำหนด ๗ วัน ทั้งได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวาย เมื่อครบ ๗ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชกุศลออกพระเมรุ และพระราชทานเพลิง วันที่ ๒๒-๒๓-๒๔ เมษายน ๒๕๑๗

ในการบำเพ็ญกุศลถวายพระศพนี้ มหาเถรสมาคม คณะสงฆ์ ทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดต่าง ๆ ทั่วทุกภาค คณะรัฐบาล กระทรวง ทบวง กรม สมาคม พ่อค้า ประชาชน ศิษยานุศิษย์ คณะสงฆ์จีน คณะสงฆ์ญวน สมาคมคาทอลิกแห่งประเทศไทย สมาคมศรีคุรุสิงห์สภา ฮินดู สมาส ฮินดูธรรมสภา และในต่างประเทศ ก็มีพระภิกษุสงฆ์พร้อมด้วยพุทธบริษัทจากฮ่องกอง สิงคโปร์ มาเลเซีย ได้โดยเสด็จพระราชกุศลมาจนถึงวันพระราชทานเพลิงศพ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน เป็นพระองค์ที่ ๑๗ เป็นเวลา ๒๖ ปี ๘ เดือน ๓๐ วัน ทรงดำรงตำแหน่ง สมเด็จพระสังฆราชเป็นเวลา ๑ ปี ๔ เดือน ๑๘ วัน สิริพระชนมายุ ๗๗ พรรษา

พระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๑๗

สพฺพ ภทฺรานิ ปสฺสนฺตุ

จงให้ประสบ ความเจริญ เป็นนิตย์

สมเด็จพระมหาเถียรตาตตญาณ

๒๕ มีนาคม ๓๖

อาลักษณ์จารึกพระสุพรรณบัฏพระนามสมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร)
ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

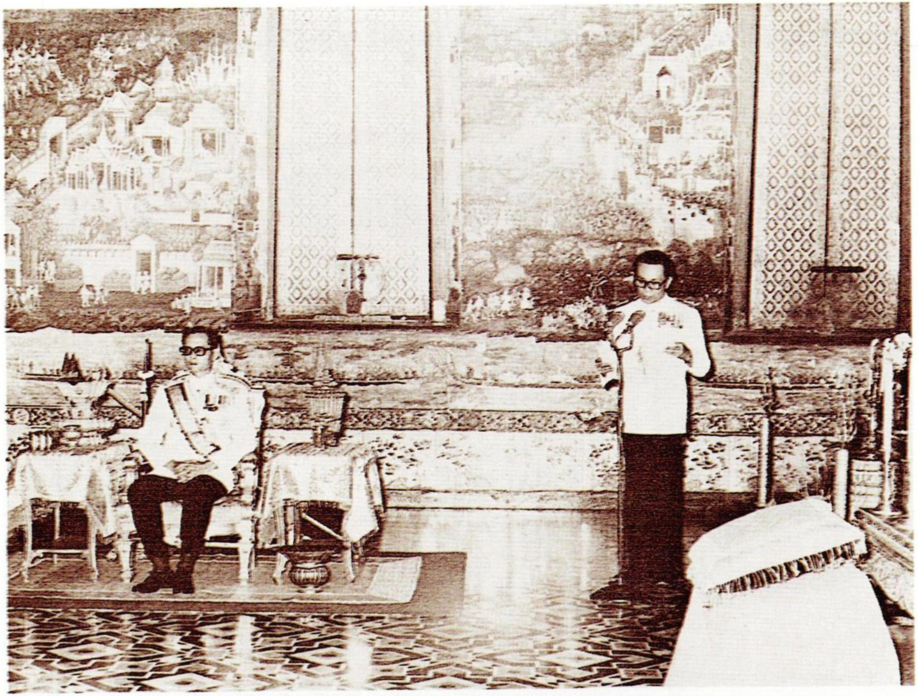

อาลักษณ์อ่านประกาศกระแสพระบรมราชโองการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสน์ วาสโน) วัดราชบพิธกล่าว “สงฺฆราชฎฺรปนานุโมทนา”

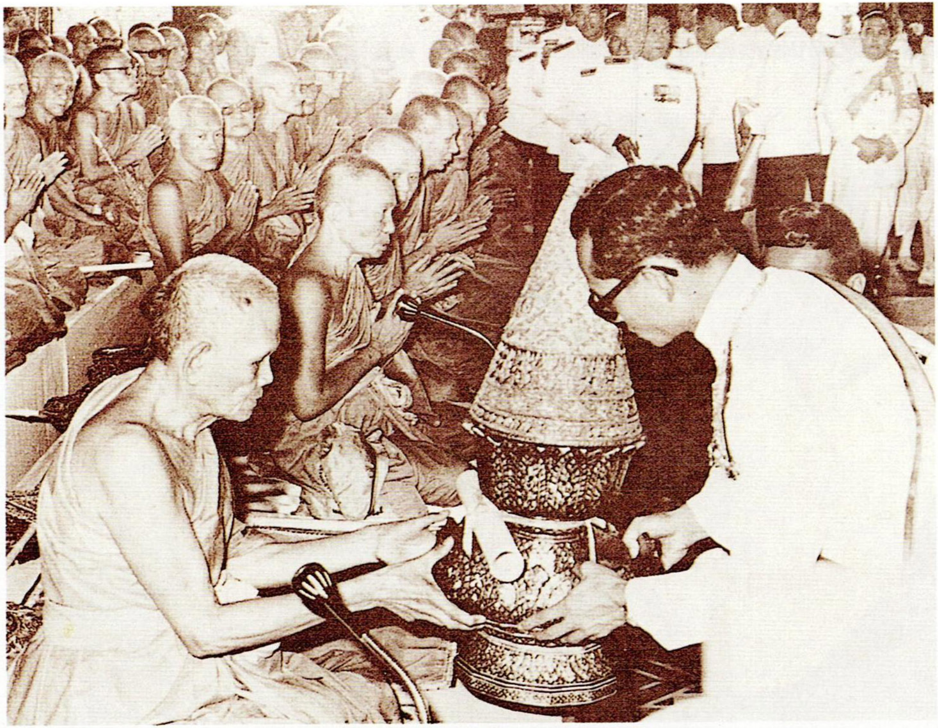

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายพระสุพรรณบัฏ และพระตราตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช

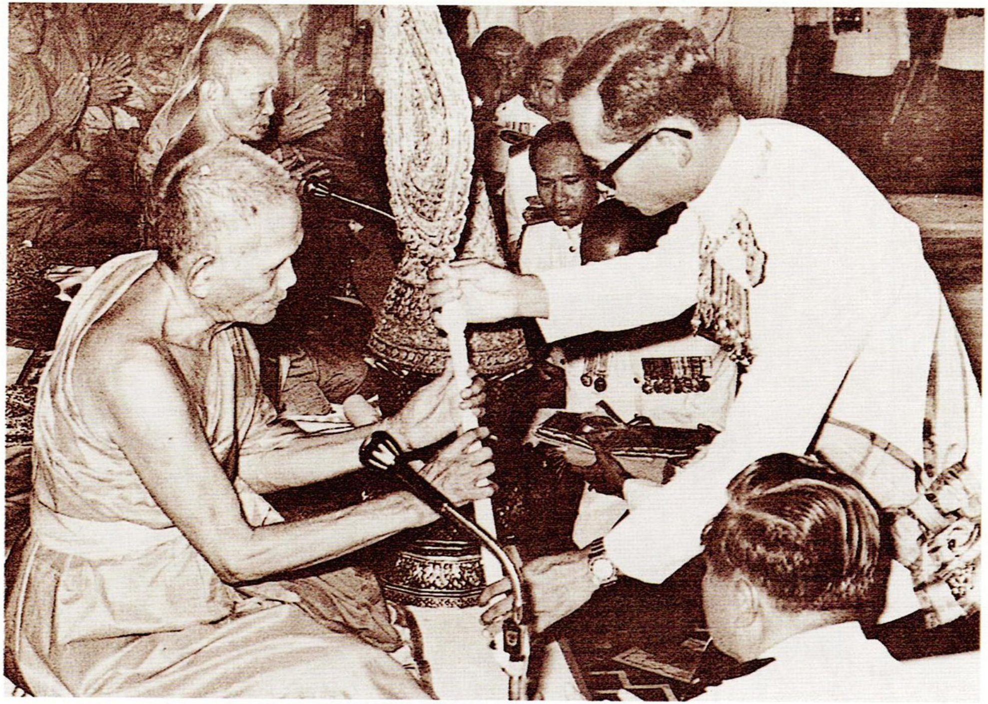

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายพัดยศ และเครื่องยศสมณศักดิ์ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช

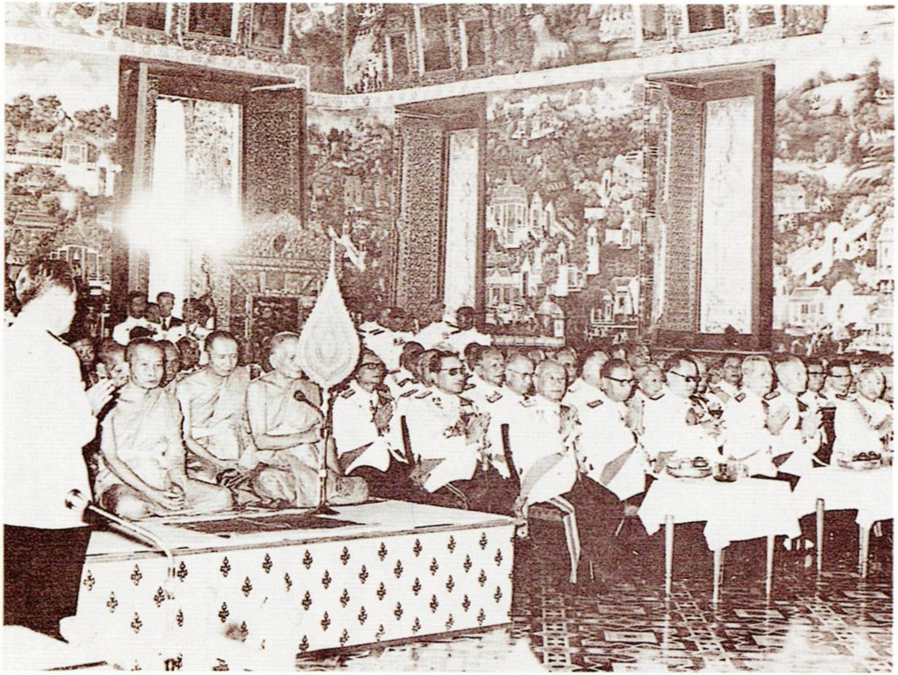

สมเด็จพระราชาคณะถวายศีล ในการพระราชพิธีสถาปนา สมเด็จพระสังฆราช
วันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๑๕ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

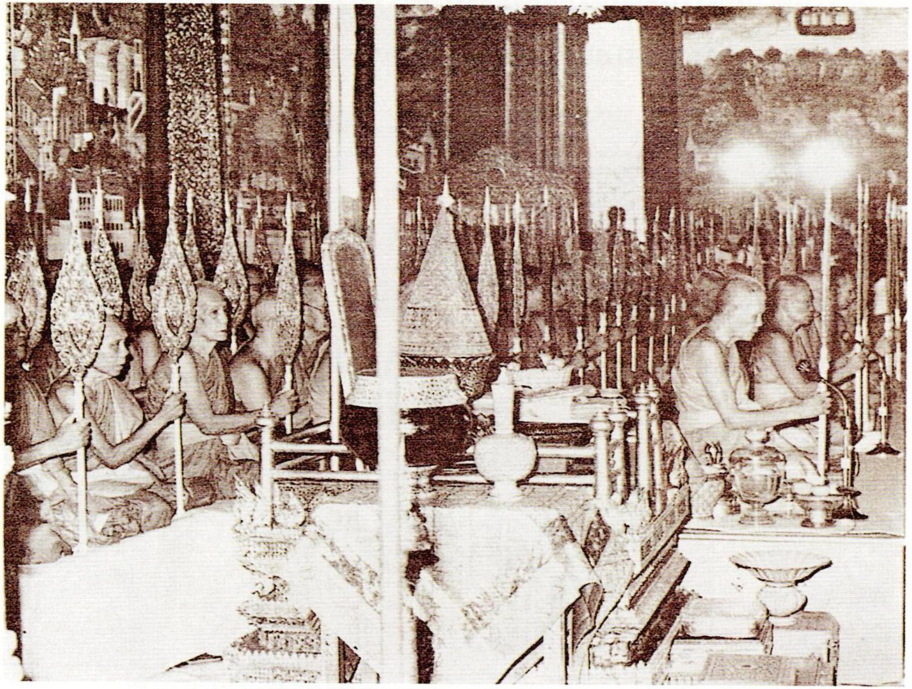

พระสงฆ์ในสังฆมณฑลถวายอนุโมทนา ถวายดิเรก

สมเด็จพระสังฆราช ประทับเสลี่ยงเสด็จออกจากพระบรมมหาราชวัง
ทางประตูสวัสดิโสภา ไปตามถนนสนามไชย

ริ้วกระบวนเชิญพระสุพรรณบัฏ พัดยศ เครื่องยศสมณศักดิ์ พระตราประจำตำแหน่ง
จาก พระบรมมหาราชวัง สู่ วัดพระเชตุพน

ศิษยานุศิษย์มี จอมพล ประภาส จารุเสถียร เป็นประธานเชิญพัดยศ เครื่องยศสมณศักดิ์
และพระตราตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ขึ้นสู่พระอุโบสถวัดเชตุพน

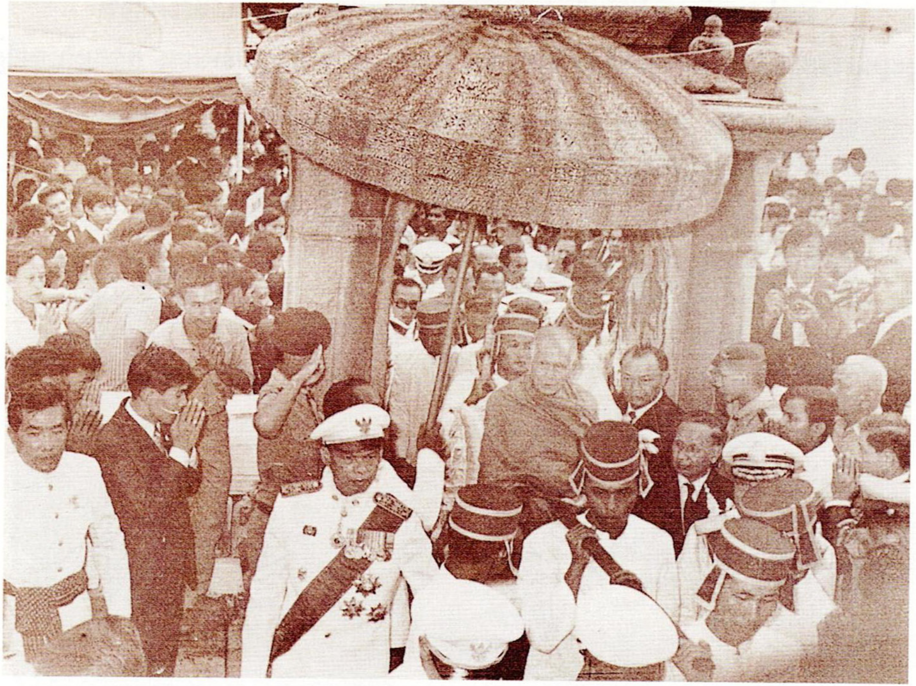

เสด็จถึงวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ภาคผนวก

มาฆบูชารำลึก

พระนิพนธ์

สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ)

วันมาฆบูชา เป็นวันสำคัญของศาสนา

พวกเราก็ได้ทำการเวียนเทียนเป็นพุทธบูชาครบตติยวาร ๓ รอบ เจริญพระกรรมฐานสมควรแก่เวลา โดยพิธีตรึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้าตามบทบาลีว่า

โย สนฺนิสินฺโน วรโพธิมูเล

มารํ สเสนํ สุชิตํ ชินิตฺวา

สมฺโพธิมาคจฺฉิ อนนฺตญาโณ

โลกุตฺตโม ตํ ปณมามิ พุทฺธํ

พระสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด ประทับนั่งสงบอารมณ์อยู่แล้ว ณ โพธิมณฑลอันประเสริฐ ทรงได้ชัยชนะเด็ดขาด ซึ่งมารพร้อมด้วยเสนามาร เป็นผู้ทรงพระปัญญาไม่มีที่สุด เป็นผู้ประเสริฐเลิศในโลก ได้บรรลุพระสัมโพธิญาณแล้ว ข้าพเจ้าขอน้อมถวายนมัสการท่านพระองค์นั้นผู้ตรัสรู้แล้ว

อนึ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใด เสด็จล่วงลับดับขันธ์ไปแล้วก็ดี พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใด ที่จะเสด็จมาตรัสรู้ข้างหน้าก็ดี พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใด ที่ประจักอยู่ ณ บัดนี้ก็ดี

ข้าพเจ้าขอน้อมถวายนมัสการ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๓ จำนวนนั้นในกาลทุกเมื่อ ครั้นตรึกถึงพระพุทธคุณอย่างนั้นแล้ว ย้อนตรึกถึงพระพุทธคุณว่า

อิติปิ แม้เพราะเหตุนี้

โส ภควา พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น

อรหํ เป็นผู้ไกลจากกิเลส

สมฺมาสมฺพุทฺโธ เป็นผู้ตรัสรู้ด้วยกำลังพระปัญญาของพระองค์เองโดยชอบ

วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะ

สุคโต เป็นผู้ไปดีแล้ว

โลกวิทู เป็นผู้รู้แจ้งซึ่งโลก

อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ เป็นผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นจะยิ่งกว่า

สตฺถา เทวมนุสฺสานํ เป็นศาสดาของเทพยดา และมนุษย์ทั้งหลาย

พุทฺโธ เป็นผู้เบิกบานแล้ว

ภควาติ เป็นผู้จำแนกธรรม

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะตลอดชีวิต ตราบเท่าเข้าสู่พระนิพพาน สรณะอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระพุทธเจ้าเป็นสรณะอันประเสริฐของข้าพเจ้า พร้อมด้วยสัจจวาจานี้ ขอชัยมงคลจงมีแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอน้อมนมัสการพระบาทบงสุ

อันสูงสุด ด้วยอวัยวะอันสูงสุด

โทษอันใด อันข้าพเจ้าได้ประมาทพลาดพลั้งในพระพุทธเจ้า ขอพระพุทธเจ้าจงอดโทษนั้นให้แก่ข้าพเจ้า

ครั้นแล้วได้กำหนดใจตั้งสติ มีสัมปชัญญะ ตรึกถึงพระธรรมต่อไป

อฏฺจงฺคิโก อริยปโถ ชนานํ อัฏฐังคิกมรรค เป็นทางอันประเสริฐของชนทั้งหลาย เป็นทางตรง เพื่ออันได้ให้เข้าสู่พระนิพพาน พระธรรมนี้ เป็นธรรมทำความสงบระงับอันประณีต เป็นธรรมนำให้พ้นจากทุกข์ ข้าพเจ้าขอน้อมนมัสการพระธรรม

อนึ่ง พระธรรมทั้งหลายเหล่าใด ที่ล่วงไปแล้วก็ดี พระธรรมทั้งหลายเหล่าใด ที่มีมาข้างหน้าก็ดี พระธรรมทั้งหลายเหล่าใด ที่มีประจักษ์อยู่ ณ บัดนี้ก็ดี ข้าพเจ้าขอน้อมนมัสการพระธรรมทั้งหลาย ๓ จำพวกนั้นในกาลทุกเมื่อ

สวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว

สนฺทิฏฺฐิโก เป็นของอันบุคคลพึงเห็นเอง

อกาลิโก เป็นของไม่ต้องรอกาลเวลา

เอหิปสฺสิโก เป็นของควรจะต้องเรียกผู้อื่นให้มาดู

โอปนยิโก เป็นของอันบุคคลควรน้อมเข้ามาใส่ใจ

ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหีติ เป็นของอันวิญญูชนทั้งหลายพึงรู้ พึงเห็น เฉพาะตัว ดังนี้

ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมว่าเป็นสรณะจนตลอดชีวิต ตราบเท่าเข้าสู่พระนิพพาน สรณะอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระธรรมเป็นสรณะอันประเสริฐของข้าพเจ้า ด้วยสัจจวาจานี้ ขอชัยมงคลจงมีแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอน้อมนมัสการพระธรรม ๒ ประเภท ด้วยอวัยวะอันสูงสุด

โทษอันใดอันข้าพเจ้าได้ประมาทพลาดพลั้งในพระธรรม ขอพระธรรมจงอดโทษนั้นให้แก่ข้าพเจ้า

พระสงฆ์เป็นผู้หมดจด เป็นทักขิไณยบุคคลอันประเสริฐ เป็นผู้มีอินทรีย์สงบระงับ เป็นผู้ละเสียได้ซึ่งมลทินทั้งปวง เป็นผู้ถึงซึ่งความสำเร็จด้วยคุณหลายอย่าง เป็นผู้หาอาสวะมิได้ ข้าพเจ้าขอน้อมนมัสการพระสงฆ์นั้น

อนึ่ง พระสงฆ์ทั้งหลายเหล่าใด ผู้ล่วงลับไปแล้วก็ดี พระสงฆ์ทั้งหลายเหล่าใด ที่จะมีมาข้างหน้าก็ดี พระสงฆ์ทั้งหลายเหล่าใด ที่มีประจักษ์อยู่ ณ บัดนี้ก็ดี ข้าพเจ้าขอน้อมนมัสการพระสงฆ์ทั้งหลาย ๓ พวกนั้นในกาลทุกเมื่อ

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว

อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว

ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติถูกแล้ว

สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติชอบแล้ว

ยทิทํ คือ

จตฺตาริ ปุริสยุคานิ คู่แห่งบุรุษทั้งหลาย ๔

อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา บุรุษบุคคล ๘

เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ นี้สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า

อาหุเนยฺโย ท่านเป็นผู้ควรรับสักการะที่เขานำมาบูชา

ปาหุเนยฺโย ท่านเป็นผู้ควรรับของต้อนรับ

ทกฺขิเณยฺโย ท่านเป็นผู้ควรรับทักษิณาทาน

อญฺชลีกรณีโย ท่านเป็นผู้ควรอัญชลีกรรม

อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ ท่านเป็นนาบุญของโลก ไม่มีเนื้อนาอื่นยิ่งกว่า ดังนี้

ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะจนตลอดชีวิต ตราบเท่าเข้าสู่พระนิพพาน สรณะอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระสงฆ์เป็นสรณะอันประเสริฐของข้าพเจ้า ด้วยสัจจวาจานี้ ขอชัยมงคลจงมีแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอน้อมนมัสการพระสงฆ์ทั้ง ๒ ผู้สูงสุดด้วยอวัยวะอันสูงสุด

โทษอันใด อันข้าพเจ้าได้ประมาทพลาดพลั้งในพระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงอดโทษนั้นให้ข้าพเจ้า

ข้าพเจ้านมัสการอยู่ซึ่งพระรัตนตรัยใด อันบุคคลควรนมัสการกราบไหว้อย่างสูงยิ่งอย่างนี้ ด้วยประการดังนี้ ได้แล้ว

ซึ่งห้วงบุญอันไพบูลย์ ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัยนั้น จงขจัดเสียซึ่งอันตราย เทอญฯ

บุรณมีดิถีเพ็ญแห่งเดือนมาฆมาส เป็นเครื่องเตือนใจให้กายวาจาสงบ อากาศฉ่ำด้วยน้ำฟ้า พระจันทร์สาดแสงกระจ่างหล้า สรรพสิ่งรอบ ๆ ตัวเป็นของงดงาม น่าดูน่าชมใจเคลิ้มไปตามอารมณ์ของธรรมชาติ อากาศเงียบสงัดประดับด้วยรสหนาว ต้นพระศรีมหาโพธิ์ อันเป็นรัตนบัลลังก์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตรธรรม ถูกแสงพระจันทร์สาดส่องต้องใบ งามระยับจับตา เมื่อถูกลมพัด ใบพระศรีมหาโพธิแกว่งไกวไปมาดูงามระยับวาวเป็นเงางาม

เมื่อเรานั่งบริกรรมพระกรรมฐานหรือตรึกถึงพระพุทธคุณใครบ้างจะไม่คิดว่าคล้ายกับมานั่งใกล้พระพุทธเจ้าในสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์เช่นนั้น เรามีความยำเกรงด้วยคารวธรรม รู้สึกว่าเป็นบุญวาสนายิ่งนักที่ได้มาสู่สถานที่เช่นนี้ ในราตรีเช่นนี้ และเดือนเช่นนี้

วชิรอาสน์อันพระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างและประดิษฐานไว้ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ ยังบริสุทธิ์บริบูรณ์เรียบร้อยไม่แตกสลาย ถูกรัศมีพระจันทร์ส่องลอดช่องกิ่งใบพระศรีมหาโพธิ์เป็นจุดขาวพร้อยไปตลอดพระแท่น ดูประหนึ่งเอาเพชรน้ำเอกมาประดับไว้ ลักษณะนี้คล้ายกับจันทรเทพเจ้าแผ่รัศมีมาเป็นพุทธบูชา งามตางามใจยิ่งนัก

เมื่อได้ทำบริกรรมภาวนาอยู่ เพ่งจักษุทั้ง ๒ ดูต้นพระศรีมหาโพธิ ตรึกถึงพระพุทธจริยาเกี่ยวแก่ต้นพระศรีมหาโพธินั้นว่า ที่บัลลังก์นี้ พระพุทธเจ้าทรงได้ชัยชนะแก่พระยาวัสสวดีมาร พร้อมด้วยเสนามารผู้ทรงอานุภาพอันยิ่งใหญ่โดยลำพังพระองค์เดียว ทรงอ้างพระบารมี ๓๐ ทัศมาต่อสู้ ข้างหนึ่งมีศาตราอาวุธ มีพวกมาก ข้างหนึ่งมีธรรมาวุธ ไม่มีใครมาช่วยแม้สักคนเดียว พระโบราณาจารย์ยกบารมี ๓๐ ทัศประพันธ์เป็นคาถาว่า

อายนฺตุ โภนฺโต อิธ ทานสีลา
เนกฺขมฺมปญฺญา วิริยญฺจ ขนฺตี
สจฺจาธิฏฺฐานา สหเมตฺตุเปกฺขา
ยุทฺธาย โว คณฺหถ อาวุธานีติ

พระบารมี ๓๐ ทัศนี้ เป็นคุณธรรมที่พระมหาสัตว์ อ้างต่อสู้กับพระยาวัสสวดีมารผู้กล่าวเท็จ เพื่อตู่เอาโพธิบัลลังก์ว่าเป็นของตน โดยอ้างว่าเป็นบารมีของตน พระมหาสัตว์ทรงอ้างพระบารมี ๓๐ ทัศยืนต่อสู้ ในที่สุดพระยามารจำนนต่อความจริงจึงถึงซึ่งความพ่ายแพ้ปราชัย พระโบราณาจารย์กล่าวเป็นคาถาแสดงชัยชนะของพระมหาสัตว์เป็นบาลีว่า

ปารมิตานุภาเวน มารเสนาปราชิตา
ทิโส ทิสํ ปลายนฺติ วิทฺธํเสนฺติ อเสสโต

พระยามารได้รับปราชัยด้วยอานุภาพแห่งพระบารมี จึง

พร้อมด้วยเสนามารได้รับความเสียหายใหญ่หลวง ล่าทัพกลับไป จึงกล่าวมธุรสกถาถวายชัยชนะแด่พระมหาสัตว์ว่า

นโม เต ปุริสาชญฺญ นโม เต ปุริสุตฺตม

สเทวกสฺมึ โลกสฺมึ นตฺถิ เต ปฏิปุคฺคโล

ข้าแต่บุรุษผู้แกล้วกล้า ข้าพเจ้ายอมอ่อนน้อมต่อพระองค์

ข้าแต่บุรุษผู้สูงสุด ข้าพเจ้าขอถวายบังคม

ในโลกกับทั้งเทวโลก ไม่มีผู้ใดดีเทียบเท่าพระองค์

ถ้อยคำนั้น มารผู้มีบาป ราชาแห่งความชั่ว ได้กล่าวที่บริเวณพระศรีมหาโพธินั้น ด้วยความอ่อนน้อมยำเกรง อันผู้ประด้างเมื่อหมดทางจะสู้ ย่อมยอมกลัวราบคาบ พญามารหมดพยศหมดอำนาจทุกวิถีทาง ได้ก้มหน้าพาเอาปราชัยไปสู่สกสถาน

การที่พระมหาสัตว์ปราบพระยาวัสสวดีมารด้วยพระบารมีนั้นแล้ว คำสรรเสริญย่อมบรรลือทั่วปฐพีมณฑล ทั้งเทพเจ้าเหล่าภุมมเทเวศทุกแหล่งหล้า ได้ถวายสาธุการ แสดงความยินดีกันกึกก้อง เพื่อรักษาเกียรติชัยชนะของพระมหาสัตว์ครั้งนั้น พระโบราณาจารย์จึงได้ประพันธ์คาถาเป็นวสันตดิลกคาถาว่า

พาหุํ สหสฺสมภินิมฺมิตสาวุธนฺตํ

ครีเมขลํ อุทิตโฆรสเสนมารํ

ทานาทิธมฺมวิธินา ชิตวา มุนินฺโท

ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

พระจอมมุนีพุทธะ ได้ทรงชนะพระยามารผู้นิรมิตแขนมากตั้งพันแขน ถือเอาอาวุธครบมือ ขี่คชสารครีเมขพร้อมด้วยเสนามาร โห่ร้องก้องกึก ด้วยธรรมวิธีมีทานบารมีเป็นต้น ที่บรรยายมานี้เป็นเหตุการณ์เกิดขึ้น ณ มณฑลโพธิบัลลังก์ ก่อนพระพุทธศักราช ๔๕ ปี

วันที่ได้ไปทำสักการะที่โพธิมณฑล เป็นวันเพ็ญเดือน ๔ เพราะปี พ.ศ. ๒๕๐๙ เป็นปีมีอธิกมาส วันมาฆบูชา จึงเลื่อนมากลางเดือน ๔ ตรงกับวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๐๘ วันมาฆบูชาไม่เกี่ยวแก่โพธิบัลลังก์ แต่เพราะผู้เขียนมาทำมาฆบูชาที่โพธิ-บัลลังก์นี้ จึงต้องกล่าวถึงวันมาฆบูชาไว้ด้วย เพื่อช่วยหนังสือนี้ให้มีสาระสมควรแก่สมัย

ณ วันเพ็ญแห่งเดือนมาฆมาส มีเหตุการณ์ประหลาดอัศจรรย์เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา กล่าวคือสมเด็จพระบรมศาสดาอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงกำหนดการประชุมพระอรหันต์ในวันนั้นเป็นมหาสันนิบาตแห่งพระพุทธสาวก เพราะการประชุมขนาดมหาสันนิบาตเช่นนี้ ไม่เคยปรากฏมีมากาลก่อน และได้เกียรติแห่งการประชุมว่า "จาตุรงคสันนิบาต" ด้วยฉะนั้นการประชุมที่ได้รับเกียรติเช่นนี้ คงมีได้น้อยมาก ในพระพุทธศาสนานี้ น่าจะมีครั้งเดียวเท่านั้น โดยเฉพาะจาตุรงค-สันนิบาต

มูลเหตุที่เกิดการประชุมนั้น มีเรื่องเล่าในพระพุทธประวัติว่า พระบรมศาสดาเสด็จประทับ ณ กรุงราชคฤห์ พระนครหลวงแห่งมคธชนบท สมัยนั้นพระอรหันตสาวก ที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงส่งไปประกาศศาสนาในบ้านนิคม ราชธานีน้อยใหญ่ มีใจรัญจวนใคร่จะเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ต่างองค์ต่างเดินทางมาสู่กรุงราชคฤห์ตามเจตนาของตน ๆ

บังเอิญพระอรหันต์สาวกมีจำนวนถึง ๑,๒๕๐ รูป พระอรหันต์จำนวนนี้ไม่ได้นัดหมายกันมาเฝ้า แต่หากเกิดเพราะเจตนาของตน ๆ

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงดำรงอยู่ในอำนาจแห่งเหตุเห็นเป็นโอกาสที่สาวกเข้ามาเฝ้ามีจำนวนมากถึงเพียงนั้น ทรงเห็นสมควรจะได้มีการประชุมสักครั้งหนึ่ง ทรงมุ่งหมายจะแสดงพระโอวาทปาติโมกข์แก่พระพุทธสาวกให้เป็นกลางเดือนสาม วันเช่นนี้เป็นวันทำพิธีศิวราตรีของพวกพราหมณ์ด้วยในเวลาบ่าย

การประชุมนี้ มีชื่อเล่าลือมาในพระศาสนา จนถึงยกขึ้นพรรณนาเป็นพระเกียรติของสมเด็จพระศาสดาในมหาปทานสูตร และเป็นอภิลักขิตสมัยที่ทำบูชาของวัดทั้งหลาย เรียกว่ามาฆบูชาตราบเท่าทุกวันนี้

อันวันเพ็ญมาฆมาสนั้น นอกจากเป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระโอวาทปาติโมกข์ ยังเป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขารด้วย การปลงพระชนมายุสังขารนั้น พูด

ฟังกันง่าย ๆ ก็คือทรงกำหนดวันนิพพานหรือวันตาย โดยมีพุทธดำรัสตรัสแก่พระยามารว่า ดูกรมารผู้มีบาป ท่านจงมีความขวนขวายน้อยเถิด ความปรินิพพานแห่งพระตถาคตจักมีไม่ช้าโดยกาลล่วงไปแล้ว แห่งสามเดือนแต่นี้ พระตถาคตจักปริ-นิพพาน พระพุทธดำรัสนี้ ตรัสที่ปาวาลเจดีย์ พระพุทธเจ้าตรัสวันเพ็ญเดือน ๓ ปรินิพพานวันเพ็ญเดือน ๖ เป็นเวลา ๓ เดือนพอดี

นักปราชญ์ในบัดนี้มาถกเถียงกันว่า พระพุทธเจ้าเสวยสุกรมัททวะ จึงต้องปรินิพพาน และตั้งเป็นปัญหาถามกันว่าเป็นอะไร แต่ก่อนพูดกันว่า "เสวยหมู" ค้นคว้ากัน บางท่านพบว่าไม่ใช่หมูเป็นเห็ดชนิดหนึ่ง กินตายทุกคน และให้ตัวอย่างไม่ได้

อันความคิดเช่นนั้นดีเหมือนกัน เพราะเกิดความรู้แต่จะเข้าใจว่า เพราะเสวยสุกรมัททวะจึงต้องนิพพานไม่ควรคิด เพราะว่าจะเสวยหรือไม่นั้น จะประชวรหรือไม่นั้น พระองค์ก็ต้องปรินิพพานแน่ไม่พ้นตายไปได้ ด้วยได้ทรงกำหนดวันไว้กับพระยามารแล้ว อย่างดีที่สุดก็ต้องปรินิพพานโดย "พระทัยวาย" แน่ ๆ เพราะเป็นพระปกาสิตเสียแล้ว จะดำรัสเป็นคำสองไม่ได้ จะมาหลงว่าเสวยหมูหรือเห็ดตายด้วยเรื่องอะไร

สถานที่ปรินิพพานนั้น คือสาลวัน อันเป็นพระราชอุทยานของมัลลกษัตริย์ กรุงกุสินารา บรรทมบนพระแท่นหินระหว่างไม้รังคู่หนึ่ง คำว่าไม้รังนั้น บัณฑิตค้นพบว่า มาจากศัพท์ว่า

"สาละ" ค้นคว้ากันไปก็ว่า ที่ประเทศไทยแปลศัพท์ "สาละ" ว่าไม้รังนั้นผิด ปัจจุบันนี้เรียกกันดื้อ ๆ ว่าต้นสาละ ก็ดีเหมือนกัน ใครจะแปลสาละว่าอะไรก็แล้วแต่ความรู้ที่สืบสวน แต่ก่อนนั้นคนไทยทั้งชาติรู้กันว่า "ไม้รัง" เขาจะรู้กันโดยพิธีไรก็เดาไม่ถูก

การปลงพระชนมายุสังขารนั้น พระพุทธเจ้าตรัสเป็นปัญหากับพระอานนท์ก่อน โดยมีพระพุทธดำรัสแก่พระอานนท์คือทรงแสดงโอภาสอันชัด ทรงยกอิทธิบาท ๔ ขึ้นแสดงว่า ดูกรอานนท์ อิทธิบาท ๔ นี้ อันใครผู้ใดทำให้มาก พยายามให้มากทำให้เชี่ยวชาญแล้ว เจริญด้วยดี ผู้นั้นจะมีอายุยืนอยู่หนึ่งกัลป์ หรือเกินกว่าอายุกัลป์ ทรงแสดงถึง ๓ ครั้ง ในวันปลงพระชนมายุสังขารนั้น พระอานนท์พุทธอนุชา แม้เป็นอัครพหูสูต มหาบัณฑิตชั้นอัครสาวกในจำนวน ๘๐ องค์แล้ว ก็ไม่ได้ทูลอาราธนา เพื่อให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีอายุยืนอยู่ตามพระพุทธดำรัสตรัสชี้ช่อง

พระบรมศาสดาจึงทรงขับพระอานนท์ออกจากที่เฝ้า พระอานนท์ถวายบังคมพระยุคลบาท ออกจากที่เฝ้า กระทำปทักษิณสิ้นตติยวารแล้ว นั่งอยู่ ณ ใต้ร่มไม้ ในขณะนั้นพระยามารได้โอกาสจึงเข้าเฝ้า กราบทูลถึงความหลังเมื่อคราวแรกตรัสรู้ว่าเมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ภายใต้ไม้อสัตถพฤกษ์โพธิบัลลังก์ ข้าพระพุทธเจ้าได้ทูลอาราธนาว่าบัดนี้ พระองค์ได้บรรลุพระสัมโพธิญาณสมพระประสงค์แล้ว

ควรเสด็จดับขันธปรินิพพานเสีย ไม่ต้องทรมานพระวรกายให้ลำบากเล่า

พระองค์ตรัสว่า ดูกรมารผู้มีบาป เราต้องประกาศสัจจธรรมต่อไป เมื่อใดสัตวโลกซาบซึ้งในสัจจธรรมแพร่หลาย บริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้ซาบซึ้งในสัจจธรรมดีแล้ว เราผู้ตถาคตจะปรินิพพานเมื่อนั้น

บัดนี้ พระธรรมคำสอนของพระองค์แพร่หลายดีแล้ว บริษัท ๔ สมบูรณ์ครบถ้วนตามพระพุทธประสงค์แล้ว ขอพระองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานเถิด

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูกรมารผู้มีบาป ท่านจงมีความขวนขวายน้อยเถิด ต่อจากนี้อีก ๓ เดือนตถาคตจะเข้าสู่ปรินิพพาน มารอย่าร้อนใจเลย

เมื่อพระยามารได้ฟังดังนั้น ได้หลีกไปจากที่เฝ้า พระอานนท์พุทธอนุชา ผู้ถูกขับออกไปจากที่เฝ้า เห็นนิมิตอัศจรรย์มีแผ่นดินไหว อากาศมืดมัวเป็นต้น เกิดความสนเท่ห์ใจ จึงเข้าเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลถามถึงความอัศจรรย์ที่เกิดขึ้น

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเหตุ ๘ ประการที่จะทำให้เกิดแผ่นดินไหวใหญ่ คือ

๑. ลมกำเริบ

๒. ท่านผู้มีฤทธิ์บันดาล

๓. พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงสู่พระครรภ์

๔. พระโพธิสัตว์ประสูติ

๕. พระตถาคตตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

๖. พระตถาคตเจ้าให้อนุตรธรรมจักรเป็นไป

๗. พระตถาคตเจ้าปลงอายุสังขาร

๘. พระตถาคตเจ้าปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ

เหตุ ๘ ประการนี้ เป็นปัจจัยจะให้เกิดแผ่นดินไหวใหญ่ละอย่าง ๆ แผ่นดินไหวใหญ่ครั้งนี้ เพราะเหตุประการที่ ๗ ครั้นแล้วทรงนำเนื้อความเบื้องหลังแต่ครั้งได้ตรัสรู้อนุตรสัมโพธิเสด็จอยู่ ณ ควงไม้อชปาลนิโครธ ได้ตรัสแก่มารฉันใดนั้น มาตรัสแก่พระอานนท์ แล้วทรงแสดงให้ทราบว่าพระองค์ทรงปลงอายุสังขาร แผ่นดินไหวใหญ่เพราะเหตุนั้น

พระอานนท์ได้ความคิด ทูลสมเด็จพระบรมศาสดาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์เคยตรัสว่า ธรรมคืออิทธิบาท ๔ ผู้ใดได้เจริญทำให้มากชำนาญคล่องแคล่วแล้ว ผู้นั้นจำนงจงใจจะดำรงอยู่นานด้วยรูปกายนี้แล้ว ก็จะตั้งอยู่ได้กัลป์หนึ่งหรือเกินกว่าหนึ่งกัลป์ อิทธิบาท ๔ ประการนั้น พระตถาคตเจ้าได้เจริญทำให้คล่องแคล่วชำนาญดีแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า

จงตั้งอยู่หนึ่งกัลป์เถิด เพื่อเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่สัตวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย

สมเด็จพระผู้มีภาคเจ้าตรัสว่า ดูกรอานนท์ เมื่อพระตถาคตทำโอภาสอันชัด และอานนท์ไม่สามารถจะรู้ ไม่วิงวอนพระตถาคตในครั้งก่อน อันยังเป็นกาลอยู่ ก็เป็นความผิดของอานนท์ผู้เดียว ถ้าในครั้งนั้นหากอานนท์วิงวอนพระตถาคตไซร้ พระตถาคตจะพึงห้ามเสีย ๒ ครั้ง ครั้นวาระที่ ๓ พระตถาคตจะพึงรับคำวิงวอนอาราธนานั้น เพราะเหตุนั้น อานนท์ไม่วิงวอนเสียแต่ยังเป็นกาลอยู่นั้น เป็นความผิดของอานนท์ผู้เดียว

ครั้นมีพระพุทธดำรัสแก่พระอานนท์ดังนั้นแล้ว จึงทรงประมวลสถานทั้งปวงที่ทรงทำโอภาสนิมิตอันชัดแก่พระอานนท์ นับได้ ๑๖ ตำบล คือเมืองราชคฤห์ ๑๐ ตำบล เมืองเวสาลี ๖ ตำบล เมืองราชคฤห์ ๑๐ ตำบล ดังนี้

๑. ภูเขาคิชฌกูฏ
๒. โคตมนิโครธ
๓. เหวที่ทิ้งโจร
๔. ถ้ำสัตตบรรณคูหา ใกล้ภูเขาเวภารบรรพต
๕. กาฬสิลา ข้างภูเขาอิสิคิลิบรรพต
๖. เงื้อมชื่อสัปปิโสณฑิกา ณ สีตวัน
๗. ตโปทาราม

๘. เวฬุวัน

๙. ชีวกัมพวัน

๑๐. มัททกุจฉิมิคทายวัน

สถาน ๑๐ ตำบลนี้ อยู่เมืองราชคฤห์ สถานที่ ๖ ตำบล เมืองเวสาลี ดังนี้

๑. อุเทนเจดีย์

๒. โคตมเจดีย์

๓. สัตตัมพเจดีย์

๔. พหุปุตตเจดีย์

๕. สารันทเจดีย์

๖. ปาวาลเจดีย์

สถานที่ ๖ ตำบลนี้ อยู่เมืองเวสาลี

สถานที่ ๑๖ ตำบลนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโอภาสอันชัดแก่พระอานนท์พุทธอนุชา เพื่อทราบว่า ผู้เจริญอิทธิบาท ๔ ดีแล้ว สามารถจะดำรงอยู่ได้กัลป์หนึ่ง หรือเกินอายุกัลป์ แต่พระอานนท์ไม่ทูลวิงวอนอาราธนา สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสแก่พระอานนท์ว่า ดูกรอานนท์ บัดนี้พระตถาคตได้รับคำพระยามารว่า จะนิพพานอีก ๓ เดือนแต่วันนี้ไป การที่อานนท์ไม่อาราธนานั้น เป็นความผิดของอานนท์ผู้เดียว

พระอานนท์ทูลวิงวอนต่าง ๆ นานา สมเด็จพระบรมศาสดาก็ไม่ทรงยอมตาม พระชนมชีพของสมเด็จพระบรม

ศาสดาเกี่ยวแก่พระอานนท์ด้วยประการดังนี้ การปลงอายุสังขารของสมเด็จพระบรมศาสดา ก็คือการตัดสินพระทัยว่าจะนิพพานแน่ พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระอานนท์ว่าสังขารของพระองค์ชำรุดมาก เหมือนเกวียนเก่าจะปรับปรุงให้ดีได้ยาก เพราะกายสังขารไม่ให้โอกาส

เรื่องที่น่าสังเวชใจ พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาตลอดเวลา ๔๕ ปี ทรงทนทุกข์ ทนยาก ทนความลำบาก ทนความตรากตรำ เสด็จไปสู่นิคมชนบทราชธานีน้อยใหญ่ กับพระพุทธสาวก สมัยโน้นไม่มีเรือยนต์รถยนต์และเครื่องบิน จะได้รับความขัดข้องสักเพียงใด เสด็จพระพุทธดำเนินไปได้ด้วยพระทัยประกอบด้วยพระเมตตา และพระกรุณาโดยแท้

พระพุทธเจ้าเป็นศาสดาองค์แรกที่ทรงประกาศสัจธรรมแก่ชาวโลก ต้องต่อสู้กับคณาจารย์ผู้มีอิทธิพลและมากด้วยทิฏฐิมานะนับจำนวนพัน ต้องเอาชนะเจ้าลัทธินั้น ๆ อุปมาเหมือนบุคคลบุกเบิกป่าอันหนาทึบด้วยโขดเขาและต้นไม้ พยายามทำพื้นที่นั้นให้เหมาะสมแก่การเพาะปลูกฉันใด การทำลายทิฏฐิมานะของเจ้าลัทธิเหล่านั้น ก็ยากฉันนั้น จะเห็นได้ว่าทรงใช้ความพยายามอย่างแรงกล้า ตลอดเวลา ๔๕ ปี พระสังขารอันเป็นสภาวธรรมจำต้องแปรไป พระองค์จึงทรงทนอยู่ไม่ได้ เพราะสังขารไม่ให้โอกาส ก็จำต้องยอมให้สังขารเข้าสู่สภาวธรรม

วันมาฆบูชาได้เตือนใจให้ระลึกได้เช่นนั้น และมาฆบูชา

ครั้งที่ ๒๕๐๙ คณะของเรามีสมเด็จพระวันรัต (ปุณฺณสิริ) วัดพระเชตุพนฯ เป็นประธาน ได้กระทำแล้วที่โพธิมณฑลอันเป็นสถานที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ตำบลพุทธคยา จังหวัดคยา รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย เมื่อคืนวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๐๙ ด้วยประการฉะนี้.

โคธาวรีรำลึก

พระนิพนธ์
สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณณสิริ)

คำว่า "โคธาวารี" นี้สะดุดใจ เพราะเกี่ยวแก่เหตุการณ์ในพระพุทธศาสนาอย่างชัดแจ้งมาก กล่าวคือแม่น้ำโคธาวารีนี้ไหลผ่านดินแดนระหว่างเมืองอัสสกะและอาฬกะ พราหมณ์ชื่อพาวรีผู้เชี่ยวชาญไตรเพท ตั้งอาศรมสอนศิษย์อยู่ที่นั่น

ในกาลต่อมาพาวรีได้ยินข่าวว่า พระสมณโคดมศากย-บุตรเสด็จออกจากศากยสกุล ทรงเพศเป็นบรรพชิต ได้ตรัสรู้อนุตรธรรม ปฏิญาณพระองค์ว่าเป็นผู้ตรัสรู้โดยชอบ แสดงธรรมสั่งสอนประชาชนมีคนนับถือมาก พราหมณ์พาวรีหลากใจใคร่จะทราบความจริง จึงส่งมาณพ ๑๖ คน ผู้เป็นศิษย์ทรงปัญญาไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อสอบความเป็นพระสัพพัญญูของพระพุทธเจ้า การสอบนั้น คือผูกปัญหาให้แก่ศิษย์ทั้ง ๑๖ คนนั้น คนละหมวด ๆ ถ้าพระโคดมไม่ทรงสามารถจริง ก็ต้องจำนนต่อปัญหานั้น

มาณพ ๑๖ คนนั้น ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ ปาสาณเจดีย์แคว้นมคธ มีโอกาสอันพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้เข้าเฝ้าและทูลถามปัญหาได้แล้ว มาณพทั้ง ๑๖ คนต่างเตรียมเริ่มงานของตน อชิตมาณพเป็นผู้ใหญ่และเป็นหัวหน้าคณะ ได้ตั้งปัญหาทูล

ถามตามแนวอาจารย์และภูมิปัญญาของตน

อชิตมาณพทูลถามปัญหาข้อที่ ๑ ว่า โลกคือหมู่สัตว์อันอะไรปิดบังไว้ จึงหลงดุจอยู่ในที่มืด?

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า เพราะความอยากมีประการต่าง ๆ และความประมาทเลินเล่อ จึงไม่มีปัญญาเห็นปรากฏ

อชิตมาณพ อะไรเป็นเครื่องฉาบไล้สัตวโลกนั้นให้ติดอยู่?

พระศาสดา เรากล่าวว่า ความอยากเป็นเครื่องฉาบไล้สัตวโลกให้ติดอยู่

อชิตมาณพ อะไรเป็นภัยใหญ่ของสัตวโลกนั้น?

พระศาสดา เรากล่าวว่า ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของสัตวโลกนั้น

เป็นปัญหา ๔ ข้อที่อชิตมาณพทูลถามพระศาสดา เพื่อทดลองภูมิปัญญาอันเกิดจากความเป็นพระสัพพัญญูของพระสมณโคดม มาณพอีก ๑๕ คนได้ทูลถามเป็นลำดับต่อไปจนครบ ๑๖ คน ในที่สุดทั้ง ๑๖ คนนี้ เลื่อมใสในความเป็นพระสัพพัญญูของพระพุทธเจ้า ได้ละทิฏฐิอันชั่วร้ายของตน ๆ ขอบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัย โดยพิจารณาเห็นว่า สัตถุสาสน์นั้นเป็นนิยยานิกธรรมแน่แท้โดยไม่ต้องสงสัย

การที่ผู้เขียนเอาเรื่องนี้ขึ้นมาพูด เพราะเครื่องบินที่โดยสารมานั้นชื่อ “โคธาวารี” เป็นชื่อที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ชื่อนี้ทำให้นึกถึงเรื่องอันสำคัญเกี่ยวแก่พระพุทธศาสนาดังกล่าวแล้ว การที่พราหมณ์พาวรีส่งมาณพ ๑๖ คนอันเป็นศิษย์ชั้นหัวกะทิมา

เฝ้าพระพุทธเจ้า เท่ากับว่าส่งดาบอันคมกล้าชาติน้ำพี้มาทำธรรมสงครามกับพระพุทธเจ้า ด้วยตั้งใจว่า ถ้าพระสมณโคดมไม่เป็นสัพพัญญูดังคำสรรเสริญ ก็จะต้องพ่ายแพ้ดำดินหนีไป เพราะวาทะศิษย์ของตน เป็นเรื่องน่ากลัวมากเหมือนกัน แต่มาณพ ๑๖ คนที่ตะพายดาบศักดิ์สิทธิ์อันอาจารย์ให้มานั้น มาปะทะกับภูเขาเพชรเข้า ดาบอันคมกล้านั้นร่อยหรอถึงซึ่งการใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ จึงขว้างดาบทิ้งเสีย ยอมตนเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า มาณพ ๑๖ คนนี้มีปัญญาเฉียบแหลมยิ่งนัก สมกับพาวรีพราหมณ์ยกย่องไว้ จึงเมื่อมาณพ ๑๖ คนนั้นมาบวชในพระพุทธศาสนา ปฏิบัติอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว พระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องให้อยู่ในกลุ่มพระอัครสาวกเอตทัคคะ ๘๐ รูปด้วย

เรื่องนี้ยกมาพอเป็นตัวอย่าง ใครผู้ใดปรารถนาจะทราบเรื่องที่พิสดารต่อไป ขอให้อ่านเรื่องโสฬสปัญหาจะได้ธรรมรสอันดียิ่ง

เครื่องบินโคธาวารีนำพวกเราลอยล่องท่องอัมพรมาโดยลำดับ ถึงสนามบินอาลหบาท ได้ลงสู่สนามบินเพื่อรับ และส่งคนโดยสารที่สถานีนี้ เรือพักอยู่ ๔๐ นาที คนเรือทำความสะอาดและตรวจเครื่องบินเพื่อความปลอดภัยในการเดินทางต่อไป

อาลหบาทนี้ เป็นทุ่งเวิ้งว้างกว้างใหญ่ และไกลสุดสายตามีต้นไม้เล็กน้อยกลางทุ่ง พระวิเวกานันทะบอกว่า นี้แหละเขตแคว้นแดนโกสัมพีครั้งพุทธกาล เมื่อได้ยินดังนั้น ทำให้ผู้เขียน

อารมณ์ขรึมขึ้นมา และดูทุ่งอันสุดสายตาคิดในใจว่า เป็นทุ่งแห่งสังฆเภท เป็นทุ่งแห่งความอวดดี เป็นทะเลบกแห่งความวิวาท เป็นทุ่งที่ขับไล่พระพุทธเจ้าให้เสด็จไปอยู่ป่า มีช้างและลิงเป็นอุปัฏฐาก เป็นทุ่งอันปกคลุมด้วยความเศร้าใจ ทำให้ผู้เขียนตรึกถึงเหตุการณ์ครั้งพุทธกาลต่อไป

อลาหบาท เขตแคว้นแดนเมืองโกสัมพี บัดนี้เรียกอาลหมาท สมัยเป็นเมืองโกสัมพีนั้น มีพระเจ้าอุเทนครองราชธานี พระเจ้าอุเทนนี้ทรงมีพระบารมีมาก ทรงมีอำนาจมาก ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงได้ส่งเสริมพระพุทธศาสนาเป็นลำดับมา

พระเจ้าอุเทนนี้ ทะเบียนวันประสูติต้องลงว่าประสูติบนต้นไม้ ไม่ได้ประสูติบนบ้านเรือนหรือปราสาท หรือกลางดินกลางน้ำ ต้นเหตุที่ต้องประสูติบนต้นไม้นั้น เนื่องด้วยพระมารดาของพระเจ้าอุเทนถูกนกพาเหาะไป มีเรื่องเล่าไว้ในพระธรรมบทว่า พระมารดาของพระเจ้าอุเทนนี้ เมื่อพระครรภ์เจริญจวนประสูติพระราชโอรส เวลาเช้าวันหนึ่งประทับนั่งผิงแดดอ่อน ๆ บนชานปราสาท เพื่อบรรเทาความหนาว พระนางคลุมพระสรีระด้วยผ้ากัมพลสีแดงมีค่ามาก นกหัสดีลิงค์บินมาในอากาศ เห็นพระนางนั้นเข้าใจว่าเป็นชิ้นเนื้อ จึงโฉบลงเฉี่ยวพระนางไว้ในกรงเล็บ บินโผขึ้นสู่อากาศหนีไป พระราชสามีผู้ประทับอยู่ด้วยไม่สามารถจะช่วยอะไรได้ ทรงตกพระทัยจนนกนั้นบินลับสายพระเนตร

นกหัสดีลิงค์บินร่อนไปจับที่ต้นไม้เจ้าไพรกลางป่า วางพระนางไว้ที่ค่าคบไม้ มีคำพังเพยกล่าวว่า นกชนิดนี้มีสันดานแปลก คือก่อนจะกินเหยื่อ ต้องชะแง้คอมองดูทิศที่ตนมาเสียก่อน แล้วจึงกินอาหารที่ตนได้มา นกตัวนี้ก็ทำอย่างนั้นตามธรรมเนียม

พระนางเห็นความพลั้งเผลอของนก จึงตบมือและร้องด้วยเสียงดัง นกหัสดีลิงค์ตกใจเผลอตัวขยับปีกรีบบินหนี มีคำพังเพยว่า เสียงมนุษย์นี้เป็นที่หวาดเสียวอย่างยิ่งของสัตว์ทุกชนิด เมื่อได้ยินเสียงมนุษย์ต้องรีบบินหนีไป เสียงมันจับหัวใจเหลือเกิน เพราะสัตว์เดียรฉานรู้ว่า สัตว์จำพวกมนุษย์นี้มีเล่ห์เหลี่ยมมาก มีปัญญามาก มีมารยามาก ควรหนีก็ต้องหนีทีเดียว

พระนางนอนค้างแรมคืนบนต้นไม้ ตกกลางคืนพระนางก็คลอดพระโอรส คือพระเจ้าอุเทน รุ่งเช้าราชฤาษีมาแสวงหาอาหารคือผลไม้ในกลางป่า มาพบพระนางกับลูกน้อยเข้า จึงนำไปเลี้ยงยังอาศรม เมื่อพระราชกุมารเจริญวัยใหญ่กล้า ได้สอนวิชาคชศาสตร์ให้พระเจ้าอุเทน เพราะพระฤาษีนั้นเป็นกษัตริย์ละราชสมบัติมาบวชเป็นฤาษี ทรงวิชาความรู้ปกครองบ้านเมืองมาก ครั้นเจริญวัยมากขึ้น พระเจ้าอุเทนได้เสวยราชสมบัติในกรุงโกสัมพีแทนพระราชบิดา โดยคำแนะนำของราชฤาษีนั้น

ที่กรุงโกสัมพีนี้ มีพระภิกษุอยู่ ๒ คณะ ทรงคุณสมบัติ

ต่างกัน รูปหนึ่งเชี่ยวชาญปริยัติธรรม ได้รับยกย่องว่าเป็นพระธรรมธร อีกรูปหนึ่งเชี่ยวชาญพระวินัย จึงได้รับยกย่องว่าเป็นพระวินัยธร บรรพชิตรูปใดเลื่อมใสวิทยฐานะฝ่ายไหน ก็เข้าศึกษาในฝ่ายนั้น ยอมตัวเป็นลูกศิษย์ จึงปรากฏว่าพระธรรมธรกับพระวินัยธรมีผู้สมัครมาศึกษาเป็นจำนวนมาก การศึกษาเป็นไปตามอัธยาศัย

วันหนึ่งพระธรรมธรเข้าสู่ห้องส้วม ใช้น้ำชำระแล้ว ไม่เทน้ำให้หมดกระป๋อง หรือจะว่าใช้น้ำแล้วไม่คว่ำกระป๋องเมื่อเสร็จกิจ พระวินัยธรก็เข้าห้องส้วม เห็นน้ำมีเหลืออยู่ในกระป๋อง กลับออกมาถามพระธรรมธรว่า ท่านเหลือน้ำไว้ในกระป๋องหรือ? พระธรรมธรรับว่าเป็นดังนั้น พระวินัยธรพูดว่า ท่านต้องอาบัติแล้ว พระธรรมธรพูดว่า ข้าพเจ้าไม่ได้ตั้งใจเหลือน้ำไว้ เป็นเพราะไม่ทราบจริง ๆ ว่ามีข้อห้าม เมื่อเป็นอาบัติข้าพเจ้าก็ขอปลงอาบัติ พระวินัยธรจึงพูดว่า อาบัติไม่มีแก่ผู้ไม่มีความจงใจ พูดแล้วต่างคนต่างจากกันไป

พระวินัยธรไม่ยุติเรื่องลงเพียงนั้น ไปถึงที่พักแล้วบอกแก่ศิษย์ของตนว่า พระธรรมธรต้องอาบัติแล้วยังไม่รู้ว่าต้องอาบัติ

พวกศิษย์พระวินัยธรน่าจะดีใจ จึงเมื่อพบกับพวกศิษย์พระธรรมธรเข้า ได้พูดว่า "พวกคุณนี่น๊ะ รู้ไว้ด้วยนะว่าพระธรรมธร อาจารย์ของพวกท่าน แม้ต้องอาบัติแล้วก็ไม่รู้จักอาบัติ"

ศิษย์พระธรรมธร จึงนำเรื่องนั้นไปบอกอาจารย์ พระธรรมธรพูดกับศิษย์ของตนว่า เรื่องนี้เรารับสารภาพว่า เป็นความผิดเพราะไม่ทราบ ถึงกระนั้นก็ขอปลงอาบัติ พระวินัยธรบอกแก่เราว่า เมื่อไม่มีความจงใจ ก็ไม่เป็นอาบัติ บัดนี้มากล่าวโทษเราว่าต้องอาบัติแล้วไม่รู้ตัว เมื่อเป็นเช่นนี้ พระวินัยธรก็กล่าวเท็จ

ศิษย์พระธรรมธรนำคำของอาจารย์ไปโต้กับพรรคพระวินัยธร ต่างยกเอาความผิดขึ้นซัดกัน การกล่าวโทษกันดังนี้ลุกลามเหมือนไฟลามทุ่ง อุบาสกอุบาสิกา ชาวบ้านชาวเมืองตลอดถึงเทพยดาชั้นต่ำถึงชั้นสูงแตกกันเป็นสองฝ่าย

พระพุทธเจ้าทรงทราบ ตรัสให้สมานสามัคคีกัน ไม่มีใครปฏิบัติ แม้ทรงพยายามหลายวิธีก็ไม่ได้ผล ทรงตัดสินพระทัยว่ากรรมของตน ๆ จักปรากฏข้างหน้า เมื่อสมานไม่ได้จึงเสด็จไปประทับในป่าเพียงพระองค์เดียว มีช้างและลิงเป็นผู้ช่วยเหลือในยามยาก

การวิวาทนี้เกิดขึ้นในที่ใด ความไม่สงบสุขก็มีในที่นั้น ผู้ชอบก่อการวิวาทนี้ แม้มีเงินท่วมหัวก็หาความสุขไม่ได้ เพราะเห็นหน้าก็ต้องทะเลาะกัน ๆ จะเอาอะไรมาสุข

มีเรื่องจริงอยู่ ควรเล่าไว้พิจารณา พระภิกษุ ๒ รูป เป็นสหายกัน รูปหนึ่งเคร่งจัด รูปหนึ่งเป็นสายกลาง องค์เคร่งนั้นชอบพูดเอาโทษแก่อีกรูปหนึ่งเสมอว่า ปฏิบัติลบล้างพระวินัย

จะประโยชน์อะไรด้วยการบวช

วันหนึ่งไปฉันเพลบ้านเดียวกัน อุบาสิกาเอาสำรับมาประเคน ทั้ง ๒ เอาผ้ากราบรับประเคนตามธรรมเนียมของพระภิกษุ ครั้นแล้ว พระ ก.ลงมือฉันทีเดียว พระ ข.ต้องเรียกฆราวาสมาประเคนซ้ำอีกหนหนึ่ง จึงลงมือฉัน ครั้นมาวัด พระ ข.ก็ติเตียนพระ ก.ว่า ท่านฉันของไม่ได้ประเคน ต้องอาบัติ เพราะพระวินัยยกเว้นแต่น้ำและไม้สีฟัน ท่านฉันอาหารไม่ได้ประเคน เป็นการละเมิดพระวินัย

พระ ก.ไม่โต้ตอบคำนั้น โดยถือว่าเป็นการประเคนแล้ว ผู้ถวายก็อยู่ในหัตถบาส ไม่เป็นอาบัติดังพระ ข.ว่า วันหนึ่งทั้ง ๒ รูป ไปบิณฑบาตร่วมกัน ได้ภัตพอสมควร แล้วกลับวัดต่างคนต่างฉันในที่ใกล้เคียง พระ ก.พูดกับ พระ ข.ว่า บิณฑ-บาตวันนี้มาตุคามใส่มาทั้งหมด ท่านฉันบิณฑบาตนั้นเป็นอาบัติ เพราะไม่มีใครประเคน พระ ข.หุบปากไม่โต้แย้ง

พระธรรมธรและวินัยธรครั้งพุทธกาล ไม่มีใครห้ามปรามได้ ชาวบ้านเขารำคาญ จึงไม่ถวายอุปการะทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่ช้าพวกก่อวิวาทเหล่านั้นตัวลีบหัวโต อดโซไปตาม ๆ กัน เมื่อท้องไม่ได้อาหารจึงหันหน้าเข้าหากัน เห็นโทษแห่งความวิวาท เห็นอานิสงส์แห่งความสามัคคี จึงขอร้องให้พระอานนท์ไปทูลอาราธนาให้พระพุทธเจ้าเสด็จกลับพระนคร

ขณะนั้นพระเถรานุเถระที่ไม่รู้จักผู้ก่อการวิวาท จึงถาม

ว่าพวกไหน ๆ ผู้ก่อการวิวาท ผู้รู้ก็ชี้มือบอก นี่ ๆ ๆ ๆ หัวหน้าก่อวิวาทก้มหน้านิ่งด้วยความละอายแก่ใจ

พระเจ้าปัสเสนทิโกศล มหาอุบาสิกาใหญ่ ๆ มีนางวิสาขาเป็นต้น กราบทูลพระพุทธเจ้าขออัปเปหิพระพวกนี้ออกจากเขต จะไม่ยอมถวายบิณฑบาต จะไม่ให้อยู่วัดต่อไป

พระพุทธเจ้าทรงเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาตรัสกับพวกนั้นว่า อย่าเลยมหาบพิตร อย่าเลย มหาอุบาสิกา พระภิกษุพวกก่อวิวาทเป็นผู้ทรงศีล เพียงแต่ไม่ฟังคำแนะนำตถาคตอย่างเดียว ตถาคตขอบิณฑบาต อย่าขับไล่พวกนั้นเลย ความเรื่องนี้ พระวินัยธรไม่สงบปาก เมื่อเขารับปลงอาบัติก็หมดเรื่อง ยังทำปากสว่างโฆษณาความบกพร่องของผู้อื่น เข้าใจว่าตัวเชี่ยวทางพระวินัย ชาวบ้านเขารู้เท่าทัน ไม่อุปถัมภ์ เมื่อเคร่งจริงทำไมไม่ยืนกรานกระต่ายขาเดียว พระธรรมธรก็ลืมตัว ไม่มีธรรมปกครองใจ ควรจะใช้ขันติธรรมเสียบ้าง ปล่อยให้พระวินัยธรตะโกนไปฝ่ายเดียว ชาวบ้านเขารู้ทันก็ลงโทษกันเอง.

จดหมายสองพี่น้อง

โดย สันติวัน

บ้านสองพี่น้อง สุพรรณบุรี
วันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๘

คุณพี่อุทัยของภาดา

คุณแม่มีความยินดีมาก ที่ได้ทราบว่าคุณพี่ได้รับยศเป็นนายร้อยโท คุณแม่ขอสั่งกำชับมาว่า ให้คุณพี่รักเกียรติยศของทหารยิ่งกว่าชีวิตคุณพี่ คุณแม่จะเสียใจมาก ถ้าคุณพี่ทำความมัวหมองให้แก่สกุล ณ อู่ทอง เพราะเกียรติยศนั้นกว่าจะสร้างได้ ไม่ใช่เวลาเพียงเล็กน้อย

จดหมายนี้ ภาดาได้เขียนตามความประสงค์ของคุณแม่ เพราะท่านเป็นห่วงคุณพี่มาก เห็นว่าคุณพี่อยู่ไกล เกรงว่าจะเป็นคนเหลวไหลเมื่อห่างคุณแม่ขาดผู้ตักเตือนในเรื่องมรรยาท เรื่องนั้นแม้จะวางใจได้ด้วยวินัยของทหาร แต่ยังไม่วายให้คุณแม่วิตกเพราะรักและเป็นห่วงถึง คุณแม่สั่งให้บอกคุณพี่ว่าการที่คุณพี่จะแสดงให้เห็นว่าเป็นคนรักแม่จริง ก็ต่อเมื่อคุณพี่ได้พยายามทำงานสนองพระคุณของชาติโดยสัตย์สุจริต และไม่ประพฤติตนให้เป็นมลทินแก่สกุล ณ อู่ทอง นั่นแหละจะเห็นว่าคุณพี่รักและเคารพคุณแม่

เป็นเวลานับเดือนทีเดียว ที่ภาดาไม่ได้ส่งข่าวมาถึงคุณพี่ ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะความรักระหว่างพี่น้องจืดจางด้วยการอยู่ไกลกัน ภาดาเกรงจะเป็นที่รบกวนคุณพี่เกินควร แม้หวังเป็นอย่างมากว่า คุณพี่คงไม่คิดเห็นเป็นเช่นนั้นก็ยังอดเกรงไม่ได้

ความเป็นไปในระหว่างญาติพี่น้องของเรา นับว่าอยู่เป็นปกติสุข เมื่อพูดถึงความกลมเกลียวกันแล้วเป็นที่ภูมิใจอย่างยิ่ง มีความอารีหวังดีต่อกันด้วยความพอใจ จะยากจนหรือมั่งมีก็ไม่มีรังเกียจต่อกัน หมู่บ้านที่นิยมสามัคคีเยี่ยงนี้ดูเหมือนว่าเป็นสวรรค์น้อย ๆ ของเรา ช่วยกันรักษาความสงบในหมู่ ช่วยเป็นหูเป็นตาระแวดระวังทรัพย์สิน ช่วยกันตักเตือนผู้ผิดพลาดและกวดขันเรื่องเด็ก น้องพอใจจริยาวัตรของหมู่บ้านเช่นนี้เหลือเกิน

เมื่อสองอาทิตย์มาแล้ว ได้มีเหตุเกิดขึ้นเรื่องหนึ่งในหมู่บ้านของเราเอง แต่ทุรกรรมอันนั้น ไม่ใช่คนในหมู่บ้านของเราเป็นผู้ก่อ เรื่องเป็นดังนี้ ในท่ามกลางแห่งราตรีสองยามได้ผ่านไปแล้ว ชีวิตอันกรากกรำมาตลอดวัน ได้ย่างเข้าสู่ความหลับอันสนิท เป็นเครื่องหมายความสุขสำราญ การพักกายด้วยการหลับนอน เป็นความประสงค์ของคนสัมมาอาชีวะ สุจริตธรรมอันสิงสถิตกับใจของมนุษย์ ได้สงบลงพร้อมกับความหลับ แต่ในราตรีอันเงียบดึกสงัดเช่นนี้ อธรรม-ความชั่ว-ทุจริต-ตัวกาลีโลก-หาได้หลับเหมือนคนธรรมดาไม่ มันยังสายตามองหาเหยื่ออยู่อีก ในย่านแห่งราตรีอันเงียบสงัดเช่นนั้น เป็นโอกาสอันดีของความชั่ว มันจึงดลจิตของมนุษย์สองตน ให้หาเหยื่อในทางทุจริต อมนุษย์หรือผู้ร้ายสองคนนั้นมาลักเรือในหมู่บ้านเรา เจ้าทรัพย์รู้ตัวเสียทัน จึงแทงผู้ร้ายด้วยหลาวเป็นบาดแผลสาหัสเป็นตายเท่ากัน อีกคนหนึ่งรอดตัวไปได้ไม่ถูกจับ ผลที่สุดเจ้าพนักงานจับตัวได้สองคน

ชายผู้ร้ายสองคนนั้น ได้รับผลทุจริตทันตาเห็น จะมีชีวิตอยู่ต่อไปได้หรือไม่นั้น นายแพทย์ไม่รับรอง มันเป็นความผิดของผู้ทำผิด จะหลีกเลี่ยงไม่พ้น เรือที่ผู้ร้ายต้องการนั้นความจริงราคาไม่เกิน ๕ บาท เพราะเป็นเรือเล็กและเก่า แม้จะลักไปและขายได้ก็เลี้ยงชีวิตไปไม่ได้กี่วัน น้องแปลกใจนัก ว่าทำไมเจ้าผู้ร้ายจึงตีราคาชีวิตของตนน้อยกว่าเรือ เป็นการสมควรกันนักหรือ เงินเพียงเท่านี้ถ้าไม่ตายคงหาได้ ทุกคนคงรู้ว่าชีวิตของทุกคนมีค่ามากกว่าสิ่งใดทั้งสิ้น ลองพิสูจน์ดูก็คงทราบความจริง ถ้าใครจะซื้อศีรษะเราด้วยราคาสัก ๑,๐๐๐ บาท เราคงไม่ยอมขายให้เขาตัดเอาศีรษะไป ส่วนผู้ร้ายเอาชีวิตเข้าแลกของเล็กน้อย เพราะความเห็นผิดและประมาทมากไป คนกำลังหนุ่มแน่นเช่นนั้น มีกำลังกายพอประกอบอาชีพได้ แม้จะยากจนอย่างไรก็ไม่ควรทำความชั่วเพราะเห็นแก่ท้อง ถ้าอดอยากจริง ๆ ยอมกินผักหญ้าดีกว่าลักขโมยเขากิน นี่เป็นความเห็นของน้อง เชื่อว่าคุณพี่คงเห็นอย่างเดียวกัน

ความทุกข์ที่เจ้าผู้ร้ายก่อนั้น ใช่ว่าจะมีเฉพาะผู้ร้ายเท่านั้นก็หาไม่ บาปกรรมยังตามเผาพ่อแม่ญาติพี่น้องของผู้ร้ายอีกพากันเป็นทุกข์หน้าเศร้าไปตามกัน เพราะการเงินไม่ให้โอกาสพ่อแม่ของผู้ร้ายต้องเอาที่ดินไปจำนองเขา เอาเงินมาสู้คดี นี่เป็นผลของความชั่ว ตัวก็เป็นอันตราย พ่อแม่ก็พลอยฉิบหายภาดาคิดแล้วก็สลดใจแทน เห็นว่าคนทำชั่วเช่นนี้เป็นคนฆ่าตัวเองด้วย ฆ่าพ่อแม่ด้วย เป็นความชั่วที่ติดตัวจนตาย

พระพุทธเจ้าผู้สัพพัญญู รู้ตื้นลึกหนาบางทั้งทางโลกและทางธรรม พระองค์ทรงปรารถนาให้มนุษย์ปฏิบัติในทางที่ควร เพื่อความสุขแก่ตน และสัตวโลกทั่วไป แม้พระองค์จะปรินิพพานแล้ว คำแนะนำอันเป็นสาระ คือพุทธโอวาทานุสาสนียังปรากฏอยู่ เป็นความจริงที่ไม่ตาย ผลของการทำดียังแจ่มใสปรากฏแก่ใจของผู้สัมมาปฏิบัติ เหมือนพระจันทร์พระอาทิตย์ไม่คลาดจากสายตาโลกฉะนั้น

ความสุขอันเป็นผลของสัมมาปฏิบัติ เป็นความสุขอันแท้จริง ผู้ต้องการความสุขต้องรู้จักสัมมาปฏิบัติ สีลวัตรนั้นทุกคนมีโอกาสจะเรียนรู้ได้เมื่อเยาว์วัยในสถานที่ศึกษา นอกจากนั้นตามวัดวาอารามอันเป็นบ่อเกิดแห่งศีลธรรม เกิดเป็นคนต้องเรียนรู้รอบคอบ รู้ไว้เพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริง เพื่อความสุขแก่ตัวและแก่โลก

โลกอันเป็นแดนเกิดของสัตว์ โดยเฉพาะมนุษย์ทุกสิ่งทุกอย่างมีสำหรับโลกเพื่อความสุข เมื่อมีความสามารถมากก็แสวงหาได้มาก ความสุขของโลกเป็นของกลางไม่มีใครเป็นเจ้าของ ทุกคนถือกรรมสิทธิ์ได้ ถ้าแสวงหาโดยชอบธรรม แต่บางคนหาได้รับความสุขไม่ มีความเป็นอยู่ถูกจำกัด เช่นผู้ร้ายสองคนนั้นต้องถูกคุมขังเก็บตัวไว้โดยเฉพาะ หมดโอกาสจะหาความสำราญในโลกไปคราวหนึ่ง ชั่วเวลาที่ศาลกำหนดไว้ ทิ้งความทุกข์ใจแก่มารดาบิดาญาติมิตร นี่เป็นความผิดของผู้ทำผิด ใครจะทำให้ใคร จะช่วยใครไม่ได้ ตัวก็วอดวายจากความดี พ่อ

แม่ก็ฉิบหายทรัพย์ นี่แหละพระพุทธเจ้าตรัสว่า **"การก่อขึ้นซึ่งบาปเป็นทุกข์"**

อะไรเป็นมูลเหตุให้เขาก่อกรรมอันลำเค็ญ ภาดาพยายามนึกทบทวนมานาน บางคนทำความชั่วเพราะความคะนองของเขา บางคนเพราะรู้เท่าไม่ทันการณ์ บางคนเพราะสมาคมกับคนชั่ว บางคนเพราะขาดการศึกษา ไม่รู้สึกผิดชอบแต่ละอย่างล้วนเป็นทางแห่งความพินาศทั้งสิ้น

ผู้ร้ายสองคนที่น้องพูดถึง ทำชั่วเพราะความจน ทนความอดอยากไม่ได้ จึงทุรนทุรายหาทรัพย์ในทางผิด ยอมเอาชีวิตเข้าแลก แม้ทำเพราะความจำเป็นเช่นนี้ จะแก้ตัวให้พ้นผิดไม่ได้ คนจีนมาจากเมืองจีนไม่มีสมบัติติดตัวมาเลย นอกจากเสื้อกางเกงที่สวมใส่ ด้วยความพยายามไม่ท้อถอย เขามั่งมีเป็นเศรษฐีออกถมไป ถ้าเราดูเยี่ยงจีนเป็นตัวอย่าง ใครจะแปลกกว่าใคร เมื่อความพยายามมีอยู่ ผลแห่งความสำเร็จต้องมี ถ้าเราพยายามในทางที่ชอบ

เมื่อนึกถึงความจนแล้ว ภาดาหวาดเสียวเหลือเกิน เกรงจะประสบเช่นนั้นบ้าง ดูมันติดขัดไปทุกอย่างในเรื่องความจนตลอดถึงการสมาคมกับญาติมิตร ดูห่างจากความสนิทสนม แต่บางคนได้ประสบความยากจนอย่างสมควร คือมีแล้วลืมความจนเสีย จ่ายจนเกินควร ไม่คิดกาลข้างหน้า ครั้นเวลาขาดมือลงเที่ยวงอนง้อเขาต่อไป บางคนยากจนอย่างน่าสงสาร จนเองโดยโชคชะตาของกรรมบันดาลให้เป็นอย่างนั้น

คุณพี่อย่าคิดว่าภาดานี้รังเกียจญาติที่ยากจน จรรยาอย่างนั้นไม่มีแก่น้องเลย คุณแม่ได้ตักเตือนเพราะเรื่องเช่นนี้เสมอ คุณพี่อย่าวิตกว่าน้องจะกลายเป็นคนหยิ่งยโส การอวดดีถือดีนั้นเป็นมรรยาทที่ทำลายตนเองทีเดียว ภาดาคิดเสมอว่าทุกคนจะต้องได้รับการดูถูกสักคราวหนึ่ง เพราะความมั่งมีและความจนนั้นย่อมหมุนเวียนไปตามบุญกรรม ถ้าเราเป็นคนถือดีเสียแล้ว ถึงคราวยากแค้นเข้าบ้าง จะต้องเพียบพร้อมไปด้วยการอับอายขายหน้า เราวางตัวเป็นคนเสมอกันแล้ว นั่นเป็นทางมาแห่งมิตรทางใจ เป็นการเชื่อมความสนิทสนมกัน

ในท่ามกลางของโลกอันรุ่งเรือง คนที่อาภัพที่สุดก็คือคนจน เพราะในหิโตประเทศกล่าวว่า

"คนยากจน ให้บุคคลถึงอัปยศ,
ได้รับอัปยศแล้ว ก็ถึงความเสื่อมเดช
เมื่อเสื่อมเดชแล้ว ให้เป็นที่เขาเกลียดชัง
ความเกลียดชัง ทำให้ต้องเกาะผู้อื่น,
เมื่อเป็นผู้เกาะเขาแล้ว ก็เรื่อยถึงความทุกข์โศก,
เสวยทุกข์โศกแล้ว ปัญญาก็หนีหน่าย,
สิ้นปัญญาแล้ว ก็ลงสู่ความทำลาย,
อนิจจา! ความไร้ทรัพย์ เป็นมูลพิบัติทั้งสิ้น"

ความจนมีอำนาจบันดาลมนุษย์ที่ดี ให้กลายเป็นคนประพฤติผิดกฎหมายบ้านเมืองได้เช่นนี้ ความจนจึงเป็นของที่น้องทั้งเกลียดทั้งกลัว เพราะได้ฟังคติพจน์ว่า

"ในความจนและความตายทั้ง ๒ ถือกันว่า
ความจนเป็นอย่างร้าย ความตายให้ทุกข์ก็แต่น้อย
ส่วนความจน ทรมานให้ทนรับทุกข์เทวศอยู่นั่น"

แต่เมื่อหวนคิดถึงพุทธภาษิตว่า **"คนหมั่นย่อมหาทรัพย์ได้"** แล้วก็ค่อยเบาใจ เพราะเห็นว่าคนเราแม้จนก็คงจนไม่นาน ถ้ามีความเพียรประกอบกิจการอยู่ ภาษิตข้อนั้นก็เข้าลักษณะว่า **"มีร้อนต้องมีเย็นแก้"** เมื่อคนเราดำเนินตามรอยพระพุทธ-ภาษิตนี้แล้ว คงแก้จนได้เป็นแน่

จากน้องของคุณพี่

ภาดา ณ อู่ทอง

บ้านสองพี่น้อง สุพรรณบุรี
วันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๘

คุณพี่อุภัยของน้อง

จดหมายฉบับนี้ เขียนด้วยความคิดถึงของน้องตามเคย คุณแม่และพวกญาติสบายดีทุกคน การอาชีพสมแก่สภาพ โดยเฉพาะคุณแม่นั้นสุขภาพทรุดโทรมลงสมแก่ชรา ภาดาต้องเอาใจใส่ท่านเป็นพิเศษ เพื่อเป็นการสนองพระคุณท่านผู้เป็นมารดาบังเกิดเกล้า สิ่งใดในโลกที่มนุษย์นับถือว่าเป็นสิ่งที่ควรเคารพอย่างสูง ภาดาคิดว่าได้บูชาและเคารพยิ่งแก่มารดาบิดา สูงกว่าสิ่งนั้น บางโอกาสน้องได้ถวิลถึงพระคุณของมารดาบิดาอย่างหนัก เห็นด้วยดวงใจว่า ชีวิตน้อย ๆ ของภาดานี้ ไม่มีเวลาพอที่จะตอบแทนพระคุณท่านได้ถึงขนาด แม้คนอื่นก็คงเป็นเช่นนี้ นอกจากผู้บกพร่องด้วยความคิดหรือไม่พยายามจะคิด

เมื่อสองอาทิตย์ผ่านไปแล้ว ภาดาป่วยเป็นไข้พิษมีอาการหนัก นอนซึมไปด้วยพิษไข้และเพ้อ ลืมตาขึ้นครั้งไรก็เห็นคุณแม่นั่งเศร้าอยู่ใกล้ ๆ จริยาของท่านเตือนใจให้น้องได้คิดในความรักของท่าน เห็นจะเป็นความจริงแท้ที่มารดาของทุกคนเป็นกัลยาณมิตรของบุตรธิดา มารดาบิดาได้พยาบาลบุตรธิดาในยามป่วยไข้ ตั้งต้นแต่เริ่มป่วยเป็นระยะไป จนรุนแรงถึงไม่รู้สึกตัวหรือถึงอวสานแห่งชีวิต และได้ช่วยเหลือจากอำนาจแห่งมรณะ จนค่อยรู้สึกทุเลาขึ้นเป็นลำดับ ๆ จากอาการหนักจนถึง

ปกติภาพอย่างเดิม เป็นผู้ร่วมทุกข์สุขของบุตรธิดา ภาดารู้สึกว่าทุกคนที่มารดาบิดายังปรากฏอยู่ จะต้องทราบความรักของท่านด้วยความบริสุทธิ์ใจ ในเวลาป่วยไข้เราก็นอนทุรนทุรายอยู่ในอ้อมแขนของท่าน จากอาการน้อย ๆ จนถึงรุนแรง อันเป็นวิถีแห่งมรณญาณ และได้อยู่ในอ้อมแขนของท่าน จากอาการร่อแร่เพราะความป่วยจนถึงความปลอดภัยจากมรณะ นี่เป็นเพราะความรักของผู้เป็นมารดา เราตายในอ้อมแขนท่าน เรารอดอยู่ได้ในอ้อมแขนท่านอย่างนี้ จะหาใครที่น่าเคารพกว่า น่าบูชายิ่งเมื่อคราวน้องเจ็บ ถ้าตายในเมตตากรุณาของคุณแม่ ภาดาต้องขึ้นสวรรค์เพราะคุณแม่นั่งอยู่ใกล้รู้สึกอิ่มใจ อิ่มด้วยความรักอันเกิดแต่ความเคารพ เพราะได้เห็นน้ำใจคุณแม่ด้วยน้ำใจของน้อง เมื่ออาการไข้ยังหนัก คุณแม่ก็มีกิริยาแสดงให้รู้ว่าท่านเจ็บหนักตามภาดาไปด้วย เวลาไข้ทุเลาท่านก็มีกิริยาแสดงว่าเบาใจ และสร่างจากทุกข์ร้อนตามภาดาด้วยเหมือนกัน นี่แหละเป็นความรักของคุณแม่ น้ำใจของคุณแม่

ภาดาหายป่วยดีแล้ว ไปเรียนได้ตามเคย ทางโรงเรียนมีการสอบซ้อมประจำเดือน ภาดาได้คะแนนเป็นที่ ๑ เสมอ จนเพื่อนนักเรียนพากันอิจฉา คุณครูได้เมตตาแก่น้องมาก คุณพี่อย่าเข้าใจว่าคะแนนของภาดาดีเพราะครูรัก คุณครูรักเพราะการเรียนและความประพฤติของน้องดี เวลานี้ภาดามีเพื่อนที่น่าคบหลายคน คิดว่าเราจักต้องรักกันจนตาย น้องเดินร่วมทางกันเสมอ ถ้าคุณพี่มาเยี่ยมบ้าน ภาดาจะแนะนำให้รู้จักกับคุณพี่

หวังว่าคุณพี่คงไม่รังเกียจเพื่อนของภาดา ถ้าคุณพี่รังเกียจ จะถือว่าคุณพี่รังเกียจไม่รักน้องของคุณพี่ด้วย

จากน้องของคุณพี่

ภาดา ณ อู่ทอง

กรุงเทพฯ
วันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๘

ภาดาน้องของพี่

จดหมายของภาดาลงวันที่ ๑๑ กันยายน ได้รับและทราบตลอดแล้ว พี่ได้อ่านจดหมายนั้นด้วยความพอใจยิ่ง ยิ่งอ่านยิ่งเพลิน ต้องอ่านหลายหน สารัตถะแห่งจดหมายเจือด้วยศีลธรรมอันดี พี่ไม่คิดเลยว่า น้องเป็นหญิงมีอายุเพียง ๑๖ ปี มีมโนคติเสมอหรือดีกว่าพี่ รู้สึกภูมิใจเหลือเกินที่มีน้องเฉลียวฉลาดประกอบด้วยมีความคิดคมคาย และรู้สึกผิดชอบต่อศีลธรรมอันดี ถ้าน้องมีความรู้สึกอยู่เช่นนี้ ก็นอนใจได้ว่าภาดาต้องเป็นพลเมืองดีของชาติในอนาคต

จดหมายของภาดา ทำให้พี่ต้องตอบด้วยความคิดอย่างหนัก เพื่อให้น้องเข้าใจง่าย พี่จะประมวลคำพูดทั้งหมด วางเป็นหัวข้อ ๓ กระทง คือ

๑. *มารดาบิดา*

๒. *การศึกษา*

๓. *การคบมิตร*

จดหมายฉบับนี้ จะยังไม่ชี้แจงความประสงค์ของเนื้อความทั้งสามกระทงนั้น ขอรอไว้โอกาสหน้า เพราะเวลานี้ยังยุ่งด้วยงานประจำตัว กว่าจะกลับจากกระทรวงก็มืดค่ำแทบทุกวัน แต่ถึงอย่างไรพี่ก็รู้สึกรักน้องทวีขึ้น โดยเฉพาะที่ภาดาได้เอาใจใส่

ต่อคุณแม่ ได้ปรนนิบัติท่านด้วยความจงรักด้วยกตัญญูกตเวที ความดีของภาดานี้พี่สู้ไม่ได้ ตัวพี่เหมือนคนอกตัญญู ไม่มีโอกาสปรนนิบัติท่าน ไม่เห็นท่านในเวลาป่วยไข้ ความจำเป็นบังคับให้พี่ห่างจากคุณแม่ ความจริงพี่ไม่ลืมพระคุณของคุณแม่เลย พี่ปลื้มใจเหลือเกินที่ภาดาได้อยู่รับใช้คุณแม่แทนตัวพี่ ขอภาดาจงได้รับความขอบใจจากพี่อย่างสูง

จากพี่ที่รักและคิดถึง

อุทัย ณ อู่ทอง

กรุงเทพฯ
วันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๘

ภาดาน้องรัก

จดหมายฉบับก่อนได้บอกไว้ว่า จะขยายความหมายหัวข้อที่พี่รวมไว้ ๓ ประการนั้น ได้อ่านจดหมายของภาดาซ้ำอีกวาระหนึ่ง เห็นว่ามีความจำเป็นที่พี่ต้องขยายความให้น้องเข้าใจ เพราะเกี่ยวแก่ศีลธรรมอันเป็นส่วนแห่งจิตใจ แม้แก่ประชาชนหาไม่เราจะลืมสารัตถะของชีวโลก ถ้าเราพลาดไปด้วยประการใด ๆ ตกอยู่ในความรับผิดชอบของเราทั้งสิ้น กว่าเราจะรู้สึกตัวความชั่วร้ายก็หั่นความดีของเราเสียจนกลับตัวไม่ไหว ขอภาดาจงอ่านจดหมายนี้ด้วยความหวังดีของพี่

มารดาบิดา

คนสองคนนี้เป็นสำคัญของโลก มีพระเดชพระคุณแก่ลูกอย่างเปิดเผย โลกจะรุ่งเรืองขึ้นหรือทลายลงก็เพราะมีมูลเนื่องมาแต่พ่อแม่ ลูกจะดีก็เพราะพ่อแม่ จะเลวก็เพราะพ่อแม่ขาดการเอาใจใส่ แต่โดยที่แท้พ่อแม่ของลูกไม่ต้องการให้ลูกเป็นคนเลวเลย ทุกท่านอยากเห็นความเจริญของบุตร พ่อแม่บางคนไม่อาจอบรมบุตรให้ดีได้ แต่ไม่ใช่ความผิดของพ่อแม่มันเป็นความผิดของความจน ความจนบังคับให้ท่านละเลยบุตรบังคับให้ทำงาน บังคับให้หาอาหาร สัตว์ทุกชนิดมีชีวิตอยู่ด้วย

อาหาร ร่างกายของทุกคน ความรู้สึกหิวกระหายเรียกเตือนเอาอาหารแทบทุกชั่วโมง พ่อแม่ทุกคนยอมอดตายเสียดีกว่า จะยอมเห็นลูกต้องตายไปเพราะความอดอยากคงไม่มีแน่ ๆ เพราะความจนมีอำนาจเช่นนี้ จึงบังคับพ่อแม่ให้ละเลยกรณีย์ต่อลูกอันเป็นส่วนศีลธรรมเสีย แต่ดวงใจนั้น ดวงใจอันอบอุ่นด้วยความรักและสงสารของพ่อแม่ ยังเต็มด้วยความหวังดีเสมอ

ปกติของผู้เป็นหัวหน้าในสกุลหรือครอบครัว เป็นพระเอกในโรงละครของโลก ละครที่มีชื่อเสียงนิยม มีพระเอกนางเอกเป็นตัวสำคัญอยู่ในคณะ พ่อแม่เป็นพระเอกนางเอกของละครคือครอบครัว และแสดงบทบาทได้ดีกว่าละครที่ฝึกหัดของนักเล่น เพราะแสดงความจริงได้ตามสภาพอันจริงของธรรมชาติ ถึงคราวปลื้มใจถึงคราวโกรธก็เป็นจริง ถึงคราวที่จะแสดงความรักก็รักจริง อาการเหล่านี้เป็นไปตามธรรมชาติ พ่อแม่ไม่ได้กลั่นแกล้งกระทำเหมือนละครชนิดอื่น การที่จะอำนวยความสุขให้แก่สมาชิกในครอบครัวได้เต็มที่นั้น เป็นความลำบากแก่พ่อแม่เหลือเกิน ทำงานเพื่อหาเงินมาเลี้ยงลูก การที่ต้องตากแดดกรำฝน ทนหนาวทนร้อนตลอดกาลนานนั้น เพราะรักลูกต้องการความสุขแก่ลูก แม้จริยาวัตรของพ่อแม่เต็มด้วยพระคุณเช่นนี้ ลูกก็ยังมองไม่เห็นใคร

พระจันทร์พระอาทิตย์ยังปรากฏแก่โลกอยู่ตราบใด นั้นเป็นพยานให้ลูกเห็นว่า พระคุณของพ่อแม่จะสูญเสียจากความรู้สึกของลูกไม่ได้ พระอาทิตย์มีรัศมีร้อน แต่ร้อนเพื่อสุขภาพ

ของมนุษย์ เหมือนพ่อที่ใช้อำนาจปลอบขู่เมื่อเห็นลูกเสียความประพฤติ พระจันทร์รัศมีเยือกเย็น พึงเห็นเช่นพระคุณของมารดาทำหน้าที่ปลอบโยนรับขวัญ ในพื้นของพิภพต้องการทั้งเย็นทั้งร้อนจะขาดไม่ได้ พ่อแม่ก็มีการขู่เข็ญและปลอบโยนลูกเช่นเดียวกัน จะขาดเสียไม่ได้ ถ้าไม่จำเป็นแล้ว พ่อแม่จะไม่ลงโทษลูกเลย

เรารู้สึกว่ามีพ่อแม่อยู่ ดูเหมือนว่าเราจะไม่รู้สึกกลัวอันตรายใด ๆ ในโลก เราอยู่ในความคุ้มครองของรัฐบาล อยู่ในอารักขาของรัฐบาล เราได้พบหรืออยู่ใกล้ได้สมาคมกับคนสำคัญ ๆ เรารู้สึกยินดีและภูมิใจ ถ้าจะเอาความรู้สึกนั้นมาชั่งดูเพื่อความเป็นธรรม เราคงทราบได้ว่า เรามีความรู้สึกในอารักขาหรือสมาคมกับพ่อแม่มีคุณภาพสูงกว่า เพราะพ่อแม่จะโกรธจะผิดพ้องหมองใจกับลูก ก็ไม่ถึงจนตาย ความโกรธของพ่อแม่ไม่เป็นภัยแก่ลูกเพราะเกิดแต่ความรัก ความรักเกิดแต่ความเอ็นดู ความเอ็นดูสงสารพ่อแม่จึงฆ่าลูกไม่ได้ ลูกได้รับภัยตื่นตกใจ พอเห็นหน้าพ่อแม่ความหวาดกลัวก็หาย พระคุณของพ่อแม่ประหนึ่งว่าเกราะทิพย์ เป็นที่คุ้มภัยของลูก ฉะนี้หรือจะมีคนอื่นเทียบเท่าในส่วนพระคุณ

ความหมุนเวียนของโลก ทำให้มนุษย์ติดต่อกันโดยการงาน การสัมพันธ์ การสมาคม ถ้าเราไม่มีต่อ ๆ กันก็รู้สึกว่าห่างกัน จะมีอาลัยอยู่บ้างนั้นเป็นส่วนน้อย การเป็นอยู่ส่วนตัวของคนอื่นนั้น จะมีใครห่วงถึงมากนัก พ่อแม่เล่า พ่อแม่ผู้มี

ความหวังดีต่อลูก จะเป็นอย่างนั้นได้เทียวหรือ เวลากิน เวลานอน พ่อแม่กินด้วยความเป็นห่วงลูก นอนด้วยความเป็นห่วง หลับด้วยความเป็นห่วง ลูกป่วยพ่อแม่ก็เหมือนเจ็บด้วย ลูกเป็นสุขพ่อแม่ก็สบายใจ ลูกเที่ยวเตร่จนเกินควรพ่อแม่เป็นทุกข์ถึง ลูกเที่ยวกลับค่ำมืดดึกดื่นพ่อแม่ตั้งใจคอย คอยด้วยความรักจึงทุกข์ถึง ดวงใจหวั่นด้วยความห่วงใย นี่แหละน้ำใจของแม่ น้องภาดาเข้าใจได้ดีแล้ว พี่ขอเตือนแต่เพียงเล็กน้อยเพื่อให้น้องมั่นใจในพระคุณของแม่ บิดามารดาได้บำเพ็ญกรณีต่อบุตรอันยากที่บุคคลอื่นจะบำเพ็ญได้เช่นนี้ ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์มาแล้ว โลกได้รู้คุณของพ่อแม่มาเป็นอย่างดี จึงได้สรรเสริญคุณของมารดาบิดาว่า เป็นพรหมของบุตรเพราะมีเมตตาความรักใคร่ กรุณา ความสงสาร มุทิตา ความดีใจ เมื่อเห็นลูกได้ดี อุเบกขาการวางใจเป็นกลาง ในเมื่อบุตรตกทุกข์หรือเมื่อประสบภัยพิบัติด้วยเล็งเห็นว่านั่นเป็นบุพกรรมของเขา

เป็นบุรพาจารย์ เพราะได้ว่ากล่าวสั่งสอนอบรมนิสัยชี้แจงให้รู้สิ่งดีและชั่วก่อนคนอื่น

เป็นอาหุเนยยบุคคล เพราะผู้เป็นอนุเคราะห์ สงเคราะห์ลูกด้วยความหวังดี ไม่มีหวังตอบแทน จึงเป็นผู้ควรที่บุตรธิดาจะพึงเคารพด้วยกายวาจาใจ และควรบูชาด้วยสักการะอามิสเช่นให้เครื่องนุ่งห่มและอาหารด้วยความสนิทใจ เพื่อให้น้องภาดาจำพระคุณของมารดาบิดาได้ง่าย พี่จึงได้ประมวลพระคุณมารดาบิดา ตามที่ท่านนักปราชญ์ได้รวมไว้เป็น ๕ ประการ มี

ปรากฏในคิหิปฏิบัติ ดังนี้

๑. *ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว*

๒. *ให้ตั้งอยู่ในความดี*

๓. *ให้ศึกษาศิลปวิทยา*

๔. *หาภรรยาที่สมควรให้*

๕. *มอบทรัพย์ให้ในสมัย*

คุณของมารดาบิดา ๕ ประการนี้ เป็นพลวปัจจัยอันสำคัญยิ่ง ให้โลกรุ่งเรืองด้วยวัฒนธรรม ไม่เป็นเสี้ยนหนามทุกกาลทุกสมัย อนุเคราะห์ให้ลูกสุขกายสุขใจ เป็นน้ำเนื้อดวงใจของมารดาบิดาอันสดใสยิ่ง แม้จะมีผู้วิเศษนำเอาเพชรน้ำเอกมาผสมกับแสงจันทร์ก็ไม่งดงามและมีคุณค่าเทียมถึง

เป็นการงดงามยิ่ง ที่น้องภาดาปรนนิบัติคุณแม่ด้วยรู้สึกพระคุณ เรามีพ่อคนเดียวแม่คนเดียว ดูก็ไม่เกินวิสัยที่เราจะปฏิบัติ ถ้ามีโอกาสทุกคนกระทำได้ ทำปฏิการะท่านเสียในสมัยเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่แม้ครั้งเดียว พี่ก็เห็นว่าดีกว่าทำสนองท่านเมื่อล่วงเลยลับไปแล้วหลายสิบครั้ง ลูกที่ดีเมื่อพ่อแม่ได้อุปการะมาก่อนแล้ว ควรสนองพระคุณท่านดังนี้

๑. *เลี้ยงตอบแทน*

๒. *ทำกิจของท่าน*

๓. *ดำรงวงศ์สกุล*

๔. *ทำตนให้สมควรรับมรดก*

๕. *เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน*

ขอภาดาน้องของพี่ จงอ่านจดหมายนี้ให้หลายหน จะได้ไม่เผลอตัวและประมาทต่อท่านผู้ทรงคุณ

รักและคิดถึง

อุภัย ณ อู่ทอง

ป.ล.น้องจงนำความเคารพของพี่ไปกราบเท้าคุณแม่ด้วย

กรุงเทพฯ

วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๘

น้องภาดา ณ อู่ทอง

จดหมายลงวันที่.....เดือนนี้ พี่ตอบจดหมายของภาดายังไม่หมดความ จำต้องจบจดหมายลงเพียงนั้น ด้วยเกรงจักเป็นจดหมายยืดยาวเกินควร ทำให้เบื่อต่อการอ่าน คิดว่าจักเป็นประโยชน์ จะกลายเป็นจดหมายไร้สาระ นอกจากภาดาจะเห็นว่าเป็นจดหมายมีค่าควรอ่าน ฉบับวันที่ ๒๕ เขียนถึงเรื่องมารดาบิดา ฉบับนี้จะเขียนถึงการศึกษาเพียงเล็กน้อย

การศึกษา

"มีวิชาเหมือนมีทรัพย์อยู่นับแสน แม้ตกถิ่นฐานใดคงไม่ขาดแคลน ถึงยากแค้นก็พอยังประทังตน อันความรู้รู้กระจ่างอย่างเดียว แต่ให้เชี่ยวชาญเถิดจะเกิดผล อาจชักเชิดชูฟูสกล ถึงคนจนพงศ์ไพร่ก็ได้ดี" นี้สุภาษิตของท่านสุนทรภู่ที่ยกมาเพื่อให้เห็นคุณค่าของการศึกษา พี่ปลื้มใจมากที่ภาดาบอกว่าการเรียนได้คะแนนดี ถ้าภาดารักษาระดับแห่งความดีเนื่องด้วยการเรียนได้คะแนนดี พี่ก็นอนใจได้ว่าความชั่วร้ายจักไม่มาปะปนกับจรรยาของน้อง หมั่นเถิด จงพยายามเถิดภาดาน้องของพี่ คุณธรรมกำลังต้อนรับภาดาอย่างสนิทแล้ว

ในโลกอันเต็มไปด้วยความหวัง มีความต้องการไม่เหมือนกัน โลกในส่วนร้ายต้องการให้ประชาชนเป็นคนเลว ในส่วนดีต้องการให้โลกเจริญด้วยความดี ด้วยความบากบั่น ด้วยการสังวร แต่ในโลกไม่มีอะไรเป็นของแน่นอน นอกจากผลของการกระทำ โลกในส่วนร้ายก็พยายามจูงใจให้มนุษย์ทำชั่ว พูดชั่ว คิดชั่ว บากบั่นไปในทางฉิบหาย โลกในส่วนดี พยายามจูงใจให้มนุษย์ พูดดี คิดดี ทำดี ธรรมกับอธรรมจึงเป็นคู่ปฏิปักษ์แก่กันตลอดมา พยายามแย่งดีแข่งดีและชิงอำนาจกัน ข้างไหนมีอิทธิพลมาก ก็กุมอำนาจไว้ได้ ธรรมส่วนดีมีอำนาจมาก ก็ปราบอธรรมได้สงบ ยุคนี้โลกอยู่เย็นเป็นสุขด้วยความสงบ เมื่ออธรรมมีอิทธิพลแผ่รัศมีไปไกล โลกมีร้อนรุ่มด้วยความเศร้าโศก และทุกข์ภัย มีแต่การเบียดเบียนจองล้างจองผลาญกัน เป็นไปอย่างนี้คู่กันกับอายุของโลก แต่เราจะรู้ได้ว่า เวลานี้ ขณะนี้ เราตกอยู่ในภายใต้อิทธิพลฝ่ายไหน เราต้องมีโยนิโสมนสิการอย่างลึกซึ้ง ความพิเคราะห์กับความรู้เท่าทันสิ่งนั้น ๆ คือปัญญาเป็นของคู่กัน ถ้าไม่มีปัญญา ความพินิจพิเคราะห์ก็ไม่มี ถ้าไม่มีความพินิจพิเคราะห์ ปัญญาก็ไม่มีเช่นเดียวกัน แต่เราจะเป็นเช่นนั้นได้ก็ต้องอาศัยการศึกษาให้เกิดความรู้ เมื่อมีวิชาความรู้แล้ว **วิชานั่นแหละเป็นบ่อเกิดของปัญญา ปัญญาเป็นบ่อเกิดแห่งทรัพย์ ทรัพย์เป็นบ่อเกิดแห่งความสุข อยากได้ความสุข ต้องแสวงหาทรัพย์ อยากมีทรัพย์ ต้องแสวงหาวิชา**

นี่เป็นน้ำเนื้อของความจริง

โลกหมุนเวียนไปสู่ความตาย ความตายเป็นความต้องการของโลก วันคืนเดือนปีที่เราเรียกว่าเวลาเป็นประหนึ่งยักษ์ใหญ่ เคี้ยวกินสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าไม่เว้นให้เหลือ เพราะกิริยาที่ล่วงไปของเวลาด้วยประการฉะนี้ จึงปรากฏว่า พ่อแม่ญาติพี่น้องจึงต้องตายจากกันไป ผู้ที่ตายไปแล้วจะเป็นอย่างไรก็เหลือวิสัยที่จะพูดด้วยปัญญาอันน้อย และไม่รับรู้สุขทุกข์ของกันและกัน ลูกที่พ่อแม่ยังปกครองอยู่ย่อมเกิดความอุ่นกายอุ่นใจ สุขทุกข์อย่างไรพ่อแม่ยังช่วยเหลือ สิ้นบุญพ่อแม่แล้วจะเป็นอย่างไร ถ้ายิ่งยากจนก็ไม่มีคนนับถือ ต้องพึ่งตนเอง ช่วยเหลือตนเอง เราจะช่วยเหลือตัวเราได้ ต้องอาศัยความรู้การศึกษา อบรมตนเองด้วยศีลธรรม มีทรัพย์อันเป็นมรดกของพ่อแม่ ไม่แน่นักว่าจักถาวร โดยมากย่อมเสื่อมสูญไป ด้วยปกครองไม่ได้บ้าง ด้วยแย่งชิงกองมรดกกันบ้าง ด้วยถูกฉ้อโกงฉกกลับบ้าง อาการเหล่านี้ล้วนเป็นทางวอดวายแห่งทรัพย์สิน

ส่วนความรู้นั้น เป็นประหนึ่งพ่อแม่อยู่ปกครองลูกจนชีพสลาย ความรู้ในส่วนดีไม่มีโทษทุกโอกาส เป็นทรัพย์อันศักดิ์สิทธิ์ปลอดภัยทุกอย่าง เช่นภัยอันเกิดแต่ไฟ โจรผู้ร้ายจากการช่วงชิง จะไม่เกิดมีเลย ใครจะฉ้อโกงเอาวิชาความรู้ของเราไปไม่ได้ วิชาเป็นมิตรสหายอันแสนซื่อสัตว์สุจริตของผู้มีวิชาเป็นคู่ทุกข์อันแท้จริงจนวันตาย ติดตามตนไปทุกกาลทุกถิ่น ไม่

เป็นความลำบากด้วยต้องบรรทุกขนส่งเมื่อจะอยู่หรือจะไป เหมือนอย่างทรัพย์สินอย่างอื่น ภาดาน้องของพี่ วิชาความรู้เป็นทรัพย์อันวิเศษและศักดิ์สิทธิ์เช่นนี้ ทุก ๆ ประเทศในโลกจึงอบรมเด็กเร่งรัดจัดการศึกษากันอย่างเคร่งครัด เพราะเป็นประตูชัยแห่งความเจริญของการก้าวหน้า ชาติที่ตกอยู่ในอำนาจของชาติอื่น ก็เพราะขาดการศึกษานั้นเอง

พระราชบัญญัติประถมศึกษา รัฐบาลได้ตราไว้เพื่อจักชวนคนทุกคนให้มีความรู้ทั้งหญิงทั้งชาย เด็กหญิงชายต้องเล่าเรียนอย่างน้อยให้มีความรู้ถึงขีดที่พระราชบัญญัติตราไว้ ผู้ปิดบังเด็กที่มีอายุควรเล่าเรียนตาม พ.ร.บ. ประถมศึกษาย่อมมีโทษ อันหลักสูตรของการศึกษานั้นมีอะไรบ้าง จะเขียนไว้ในที่นี้จะเป็นการสับสน การศึกษานั้นมุ่งประโยชน์เพื่อบำรุงกายให้แข็งแรงอบรมใจให้กล้าหาญ อบรมใจให้มีความประพฤติเป็นพลเมืองดี การศึกษามีวัตถุประสงค์เป็นเช่นนี้ จึงมีองค์การเป็นสามส่วน คือ

ก. พุทธิศึกษา มุ่งปัญญาความรู้

ข. จริยศึกษา มุ่งศีลธรรมอันดี

ค. พลศึกษา มุ่งความสมบูรณ์ของร่างกาย

ก. **พุทธิศึกษา**มุ่งการบำรุงวิชาและอบรมจิตให้มีความรู้ ใช้กำลังปัญญาให้เชี่ยวชาญในกิจการและหน้าที่ให้ควรแก่การงาน มีกำลังใจกล้าหาญและเข้มแข็งต่อเหตุการณ์ รู้จักตัดสินใจพยุง

ใจปลอบใจให้มั่นคง และให้เกิดประโยชน์แก่อาชีพอันชอบธรรม องค์การเฉพาะพุทธิศึกษานี้ ท่านวิภาคออกเป็น ๒ สถาน คือ

(๑) **สามัญศึกษา** ได้แก่การศึกษาวิชาอันเป็นความรู้เบื้องต้นของประชาชนทั่ว ๆ ไป ทุกคนต้องมีความรู้ชั้นนี้เป็นพื้น

(๒) **อาชีวศึกษา** หมายเอาการศึกษาวิชาอันเป็นความรู้เพื่อการอาชีพเฉพาะอย่างหนึ่ง ๆ

ข. **จริยศึกษา** มุ่งหมายเอาการอบรมศีลธรรม คือสอนให้รู้จักอบรมใจ ให้อดทนกล้าหาญมั่นคง ให้รู้จักประพฤติดีประพฤติชอบ สมควรเป็นสุภาพบุรุษ ให้เป็นพลเมืองดีของชาติเป็นความประสงค์ส่วนใหญ่

ค. **พลศึกษา** มุ่งหมายถึงการบำรุงกำลังกาย กำลังใจ คือปฏิบัติตนถูกต้องตามหลักของอนามัย จะได้เป็นพลเมืองมีร่างกายแข็งแรง และเพื่อให้ร่างกายสมบูรณ์ สามารถประกอบการงานได้คล่องแคล่ว มิได้หมายถึงการบริหารร่างกายให้แข็งแรงเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น

องค์การของการศึกษาทั้ง ๓ นี้ จะแยกจากกันมิได้ ถ้าบกพร่องแม้แต่ประการเดียว ก็ยังไม่ชื่อว่าสมบูรณ์ด้วยการศึกษา ประเทศก็ชื่อว่ายังบกพร่องด้วยจัดการศึกษา ทั้งประชาชาติและประเทศยังตกอยู่ในสภาพของการอ่อนแอ

น้องภาดากำลังอยู่ในวัยแห่งการศึกษา และกำลังเล่าเรียนอยู่ด้วยความตั้งใจ ข่าวนี้และความเป็นไปของภาดา

ทำให้หัวใจพี่ชุ่มด้วยความปลื้มใจ จะต้องมีสักวันหนึ่งที่คุณแม่จะต้องจากเราไป ไปสู่สถานที่ซึ่งเราจะตามไปไม่ถึง เราจะได้อาศัยความรู้ที่เราได้มีไว้เป็นเพื่อน คอยตักเตือนเมื่อผิดพลาด คอยแนะนำให้เราแสวงหาอาชีพที่ดี ให้มีมรรยาทอ่อนโยนสมควรแก่สมาคม ขอภาดาน้องของพี่จงใส่ใจและเล่าเรียนให้มาก

จากพี่ที่รักของภาดา

อุภัย ณ อู่ทอง

ป.ล. ขอนำความคิดถึงของพี่กราบเท้าคุณแม่ด้วย

กรุงเทพฯ

วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๘

ภาดาน้องรัก

จดหมายฉบับวันที่ ๓๐ ตุลาคม ศกนี้ เขียนมาอย่างมากมาย นอกจากภาดาผู้อื่นได้อ่านคงเบื่อ แต่พี่หวังว่าภาดาคงไม่เป็นคนชนิดนั้น พี่เขียนด้วยความปลื้มใจและหวังดีต่อน้อง ถ้าภาดาบกพร่องต่อการศึกษา เพราะพี่ไม่ได้เตือนมาก่อนแล้ว พี่จะเสียใจเป็นอย่างมาก เสียใจจนตาย เมื่อพี่แนะนำมาแล้ว หากเรื่องกลับกลายไป นั่นไม่ใช่ความผิดของพี่

จดหมายของน้องฉบับวันที่.........เดือน............ภาดาบอกมาว่ามีเพื่อนมากและยกย่องว่าเป็นเพื่อนที่ดีน่าสมาคม ทั้งบอกว่าอยากให้พี่รู้จักกับเพื่อนของภาดา พี่รู้สึกขอบใจในความหวังดีของน้องเป็นอย่างยิ่ง ขอบอกด้วยความจริงใจในการคบเพื่อนของภาดาว่า พี่ออกจะหนักใจ แต่ก็คิดเสียว่า ภาดาผู้เป็นเลือดเนื้อของสกุล ณ อู่ทอง คงรู้จักคบเพื่อนแต่พอดีพองาม คงไม่เป็นทโมนอย่างแก่นแก้ว คิดอีกทีก็พอคลายวิตก เพราะได้เคยเห็นความรอบคอบของภาดามาก่อนบ้างแล้ว แต่ถึงอย่างไรก็จะขอเตือนไว้ เพื่อเป็นแนวความคิดของน้องจะได้สังวรต่อการสมาคม ขอภาดาอ่านจดหมายต่อไปนี้ด้วยความตั้งใจ

การคบมิตร

"คนเดียวหัวหาย สองคนเพื่อนตาย สามคนกลับมาได้" บุราณพจน์นี้มีความหมายกว้างขวางและลึกซึ้ง คนมีอัธยาศัยแคบ ปลีกตัวอยู่คนเดียวไม่ได้ หมายถึงผู้เคร่งครัดต่อธรรมดูเหมือนว่าหาความเจริญได้ยาก เป็นทางมาแห่งภัยรอบด้าน ถ้านึกถึงเวลาขาดแคลน เจ็บไข้ได้ป่วย จะทำอย่างไร? มีอาการคล้ายกับตาลยอดด้วน จะไม่งอกงามอีกต่อไป

ถ้าอยู่ร่วมสมาคมกันได้อย่างน้อยเพียงสองคน ดูค่อยเบาใจภาดาก็คงคิดเห็นเช่นพี่ว่า สองแรงสองกำลังก็พอยังทำความเจริญได้ ช่วยกันแก้ไขเมื่อขัดข้อง ช่วยเหลือในเวลาป่วยไข้ ปลอบใจในเมื่อซบเซาคับแค้น ส่งเสริมในยามสุข ปลดเปลื้องในยามทุกข์ มีเพื่อนร่วมเป็นร่วมตาย คอยปัดป้องอันตรายของกันและกัน

สามคนกลับมาได้ เห็นจะหมายถึงประโยชน์อันสูงกว่านั้น การสมาคมกับสมาคมที่ดี มีแต่งอกงามด้วยความเจริญ ไม่มีความเสื่อมทราม คติพจน์จึงสอนเราว่า *"รักกันดีกว่าชัง"*

เห็นจะเป็นอย่างนี้กระมัง หลายพันศตวรรษมาแล้ว จึงมีการติดต่อกัน ตั้งต้นแต่บุคคลสกุลต่อสกุล ประเทศต่อประเทศ เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้า เพื่อถ่ายวัฒนธรรม เพื่อความมั่งคั่งของประเทศ ส่วนน้อย เพื่อช่วยเหลือกันทางกำลังกาย กำลังความคิด เพื่อให้กรณียกิจสิทธิผลสมความมุ่งหมาย

เพราะว่ากิจการบางอย่างต้องการคนมาก ความเจริญส่วนใหญ่ต้องอาศัยกำลังส่วนใหญ่ ไม่ใช่วิสัยของผู้มีกำลังน้อย ในส่วนความประพฤติต้องมีผู้คอยแนะนำและตักเตือน การคบเพื่อนก็เพื่อให้ตักเตือนและช่วยเหลือ เป็นการดีแล้วภาดาน้องของพี่ของจงทำไมตรีกันไว้แม้แต่เพื่อนบ้านใกล้เคียง

แต่ธรรมดาของมนุษย์นั้น ภาดาพึงทราบไว้ด้วยว่ามากไปด้วยมายา ปากกับใจไม่ค่อยตรงกันอย่างที่เรียกว่า *"ปากปราศรัยใจเชือดคอหรือมือถือสากปากถือศีล"* จึงเป็นการยากที่จะวางใจ บุรพชนของปวงมนุษย์ คงทราบเรื่องอย่างนี้ได้ดี หรือได้เคยพบเห็นมาแล้ว จึงสอนเป็นคติธรรมไว้ว่า *"คบคนให้ดูหน้าซื้อผ้าให้ดูลาย"* หรือสอนไว้ว่า *"อย่าไว้ใจทาง อย่าวางใจคน จะจนใจเอง"* ดังนี้ ล้วนแต่สอนให้มีการสังวรในการคบหาสมาคมกับมนุษย์ทั้งสิ้น

ด้วยประการฉะนี้ พี่จึงนิ่งอยู่ไม่ได้ ความรักและความหวังดีต่อน้อง เตือนใจให้พี่เขียนจดหมายนี้ เพื่อเป็นทางกันเสียก่อนดีกว่าแก้ในภายหลัง เพราะสิ่งที่เราเข้าใจผิดและทำผิดแล้วจะแก้ไม่ได้ ล้างไม่หาย เป็นแผลติดตัวจนตาย ต้องเสียใจจนชีวิตดับสูญ พี่จึงเตือนภาดาไว้ เพื่อเป็นทางพิจารณาและยั้งคิด

ภาดาพอใจในการคบเพื่อนพี่ไม่ว่า แต่ต้องรู้จักลักษณะของมิตรสหายเสียก่อน มิตรนั้นท่านแยกเป็นสองประเภท ถือความประพฤติซึ่งเรียกว่าจริยาวัตรเป็นเครื่องวินิจฉัยว่า คน

เช่นไร มีความประพฤติอย่างไร เป็นมิตรประเภทไหนของภาดา จงอ่านด้วยความตั้งใจ

คนเราทุกคนมิใช่ว่าจะเป็นมิตรหรือเป็นศัตรูเสียทุกคน ภาดาพึงทราบว่า ใคร ๆ ไม่เป็นมิตรของผู้ใด ใคร ๆ ก็ไม่เป็นศัตรูของผู้ใดเหมือนกัน แต่มิตรภาพจะเกิดก็เพราะความประพฤติ ศัตรูจะเกิดก็เพราะความประพฤติอันมีความมุ่งหมายตรงกันข้าม ผู้เป็นมิตรนั้นก็มากชนิด เป็นการยากที่เราจะด่วนตัดสินใจว่า เขาเป็นมิตรเช่นไร ต้องใช้ดุลยพินิจอย่างเคร่งครัด เพราะท่านกล่าวว่า

"ในยามวิบัติ จะเห็นใจมิตร
ในสมัยศึกประชิด จะเห็นใจทหาร
ในเวลาให้กู้ทรัพย์สาร จะเห็นใจผู้ซื่อสะอาด
ในยามสมบัติพินาศ จะเห็นใจภรรยา
ในคราวอนาถา จะเห็นใจญาติ"

และวาจานั่นแหละ จะทราบว่าผู้ใดเป็นมิตรผู้ใดเป็นศัตรู เพราะคติธรรมเช่นนี้ เมื่อภาดาสมาคมคบหากับผู้ใดแล้ว ควรเป็นคนมีใจหนักแน่นอย่าด่วนติเตียนเขา และอย่าด่วนสรรเสริญเร็วเกินไป ทั้งสองประการนั้น ไม่เป็นทางผูกพันมิตรภาพได้เลย เพราะคนเราจะดีจนถูกใจเราเสียทุกอย่างไม่ได้เลย เพราะคนเราจะดีจนถูกใจเราเสียทุกอย่างไม่ได้ และจะชั่วเสียทุกกระทงก็ไม่ได้เช่นเดียวกัน ดีบ้างชั่วบ้างคละกันไปต่างแต่ว่ามากน้อย

กว่ากันเท่านั้น ข้อสำคัญมีอยู่ว่าเมื่อเราไม่ชอบความบกพร่องของผู้อื่นก็อย่าประพฤติตามเขา และควรพยายามปลีกตนให้ห่างเสีย อย่ากล่าวคำอันเป็นต้นเหตุให้เขาเจ็บใจ เขาจะกลายเป็นผู้นำภัยมาสู่เรา ถ้าเห็นเขาเป็นคนประพฤติผิดกฎหมายบ้านเมือง และศีลธรรมด้วยแล้วต้องปลีกตนออกให้ห่างที่สุดที่จะห่างได้ แต่อย่าก่อกรรมใด ๆ ให้เป็นที่เจ็บใจต่อเขา เพราะ:-

“ขึ้นชื่อว่าทุรชน ไม่ควรใครจะผูกเป็นมิตรหรือแม้ตีสนิทด้วย ถ่านไฟเมื่อร้อนถูกมือก็ไหม้พอง ดับเย็นแล้ว ถูกมือก็เปื้อนดำ” และพึงสังเกตนิสัยของทุรชนดังนี้

“พินอบพิเทาแทบปลายเท้าในเบื้องหน้า แว้งกัดมังสาในเบื้องหลัง กล่าวถ้อยพลอยคำเสนาะให้นวลหู เห็นได้ช่องก็ซ้ำเติมทันทีไม่ยั้งใจ”

อนึ่งคนไม่ดีนั้น มีลักษณะเหมือนหม้อดิน แตกง่ายประสานยาก ส่วนคนดีมีลักษณะเหมือนหม้อทองแดง แตกยากประสานง่าย และน้องภาดาพึงทราบว่า

“คนชั่ว ใจอย่างหนึ่ง ปากปราศรัยไปอย่างหนึ่ง กิริยาที่ประพฤติเลี่ยงไปเสียอีกอย่างหนึ่ง ส่วนความคิด น้ำคำทั้งประพฤติของผู้มหาตมัน (คนใจดี) ย่อมมีอย่างปกติอย่างเดียวกันหมด”

จดหมายฉบับนี้ออกจะยาวมากไป แต่ความรักน้องบังคับให้พี่เขียนเพื่อเตือนให้ภาดายั้ง และเลือกมิตรที่แท้จริง

ปลีกตนให้ห่างจากคนที่ไม่ควรเป็นมิตร เพราะเขามีทุจริตทางกายวาจาใจ แต่จงรีบสมานกับผู้มีลักษณะอย่างนี้

"ความมีใจสะอาดดีงาม ความมีใจเผื่อแผ่ ความมีใจเด็ดเดี่ยว ความมีใจคงที่ในสุขและทุกข์ ความมีแก่ใจ ความกรุณาเมตตา ความซื่อสัตย์ คุณสมบัติเหล่านี้ เป็นองค์ของมิตร"

ขอภาดาจงดูมิตรชั่วในหนังสือนวโกวาท เพื่อเป็นทางพิจารณาจะไม่ต้องเสียใจในภายหลัง คติธรรมที่ยกมาอ้างนี้เป็นของมีอยู่ในหิโตประเทศ ภาดาจะหาอ่านได้

จากพี่ของภาดา

อุทัย ณ อู่ทอง

บ้านสองพี่น้อง สุพรรณบุรี
วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๘

คุณพี่อุภัยที่รัก

จดหมายที่ส่งมา ภาดาได้รับและทราบความตลอดแล้วทั้ง ๓ ฉบับ คำพูดในจดหมายทุก ๆ คำ ภาดาทราบซึ้งถึงดวงใจของคุณพี่อย่างสูง คุณพี่พูดเตือนมาด้วยความรักและหวังดีต่อน้องด้วยความบริสุทธิ์ใจ ดิฉัน-ภาดา-น้องคนเดียวของคุณพี่ รู้สึกเป็นหนี้ต่อความหวังดีของคุณพี่อย่างยิ่งภาดาแน่ตระหนักใจมากทีเดียว ในเรื่องความเป็นไปของโลกความสงบสุขในวงการของมนุษย์ จะเกิดมีจะเป็นได้ ด้วยอาศัยดวงใจอันหวังดีต่อกัน ทุก ๆ คนมองกันด้วยสายตาอันเจือด้วยความรู้สึกฉันพี่น้องแล้ว ใครเล่าจะก่อความเดือดร้อนแกใครเพราะความรักและความนับถือกันฉันญาติ ที่ภาดาพูดมานี้อาศัยมองดูตัวของพี่น้องกับคุณพี่ ความรักและความนับถือของเรานั้นมีคุณค่าอันวิเศษยิ่ง เท่าที่เราทั้งสองชีวิตเป็นอยู่ในเวลานี้ ไม่มีการเห็นแก่ตัว ไม่เอารัดเอาเปรียบกันด้วยเล่ห์ใด ๆ

ภาดาและคุณพี่รักนับถือกัน เพราะเป็นพี่น้องร่วมท้องกัน อันความจริงข้อนี้เป็นรสอันไม่ตาย ที่ผูกพันรัดรึงดวงใจเราสองพี่น้องให้เปี่ยมด้วยความสุขใจ เป็นสวรรค์ที่ภาดาได้พบแล้วในโลกนี้ นี่เป็นความรู้สึกจากดวงใจของน้อง และ

หวังอยู่ว่าแม้ความรู้สึกของคุณพี่ก็คงไม่ออกนอกเขตของภาดาเป็นแน่

เพื่อนฝูงของน้องแทบทุกคน ภาดาอวดได้ว่ามีความรักและนับถือกันคล้ายผู้ร่วมอุทรกันมา เรามีอัธยาศัยตรงกันแทบทุกอย่าง จึงคบหาและสมาคมกันได้ยืด แม้จะมีบางครั้งและบางคนแตกคอกไปบ้าง แต่พวกเราก็พยายามรั้งไว้จนได้ ถ้าความเกี่ยวพันของเพื่อนเข้าหลักภาษิต **"ยาวบั่นสั้นต่อ"** อยู่อย่างนี้ ภาดาแน่ใจทีเดียวว่า มิตรภาพจะแตกกิ่งก้านสาขาผลิดอกออกผลเป็นความสุขอย่างแน่นอน

ภาดาขอบอกคุณพี่ด้วยว่า ปีนี้การเรียนของน้องจะสำเร็จแล้ว หวังว่าคุณพี่คงแสดงความยินดีด้วย

จากน้องของคุณพี่

ภาดา ณ อู่ทอง

กรุงเทพฯ

วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๘

ภาดา ณ อู่ทอง

ได้รับจดหมายที่ส่งมาแล้ว พี่ได้อ่านจดหมายถึงสองหน พี่บอกเป็นความจริงว่า ไม่เบื่อต่อการอ่านจดหมายของภาดาเลย เพราะอ่านด้วยความคิดถึง จดหมายของภาดาปลุกใจให้พี่ตื่นอยู่เสมอ ทุกคำพูดแสดงให้เห็นว่า เราสองพี่น้องเท่านั้น มีดวงใจเต็มไปด้วยความรักอันสุจริตเป็นความจริงแท้ น้องรู้สึกในตัวพี่อย่างไร พี่ก็รู้สึกต่อน้องอย่างนั้น ได้รับจดหมายของภาดาบ่อยครั้ง ทำให้พี่ลืมว่าเราอยู่กันคนละจังหวัด สัญชาตญาณเตือนให้พี่รู้สึกว่าเหมือนอยู่ใกล้ ใกล้เพราะรักและคิดถึง และเราพบกันด้วยดวงใจเสมอ เวลานี้หรือเวลาไหน พี่ก็คงเป็นพี่ที่รักของน้องอยู่ตลอดกาล

ในจดหมายบอกว่า ภาดาจะสำเร็จการศึกษาใน พ.ศ. นี้ พี่รู้สึกปลื้มใจในการศึกษาของภาดามาก วางใจได้ว่า อาชีพในอนาคตคงไม่เป็นเหตุขัดข้องแก่ผู้มีการศึกษาอย่างน้อง เราจะต้องมีโอกาสขายวิชาเพื่ออาชีพสักวันหนึ่งในต่างจังหวัดเช่นนี้ อาชีพอันเหมาะแก่วิชาก็คือเป็นครู ถ้าภาดาพอใจก็จงหาโอกาส ถ้าไม่พอใจในเวลานี้ จะเข้ากรุงเทพฯ หาวิชาเพิ่มเติม ก็เป็นการสมควรแท้ แต่เรื่องอย่างนี้พี่ไม่อยากขืนใจภาดาเลย จะเห็นอย่างไรพี่ไม่ขัดข้อง ถือความประสงค์และความสะดวกของ

ภาดาเป็นเกณฑ์ตัดสินใจ และอนุโลมตาม แลเห็นว่าสกุล “ณ อู่ทอง” จะรุ่งเรืองก็เพราะการศึกษาของน้องช่วยแผ่รัศมีด้วย

อีกกระทงหนึ่ง ที่พี่จะดูดายเสียไม่ได้ ภาดาอวดอ้างถึงคุณสมบัติของสหายนักหนา ดูเหมือนว่าหายใจเป็นมิตรสหายไปแล้ว พี่มีความปลื้มใจด้วย ถ้าสหายของภาดามีคุณสมบัติน่าชมเชย มีมิตรธรรมน่าสรรเสริญ ขอให้ภาดาพึงทราบเถอะว่าสหายของน้องก็เหมือนสหายของพี่ ภาดาจงแจ้งเนื้อความนี้แก่สหายของภาดาด้วย จะเป็นที่ขอบใจของพี่อย่างสูงสุด ดีแล้วน้องภาดาของพี่ สหายที่ดีก็คือรั้วป้องกันภัยของเรานั่นเอง จงคบและสมานน้ำใจกันไว้เถิด จะเป็นประโยชน์แก่น้องสักโอกาสหนึ่ง ถ้าแม้นภาดารู้จักเลือกและสมาคม

พี่คนหนึ่งละที่แก่สมาคม มีสหายอยู่แทบนับไม่ถ้วน ในวงสหายของพี่นั้น บางคนก็สมาคมกันติด บางคนก็จืดจางไป บางคนก็สนิทสนมและแน่นแฟ้นด้วยมิตรภาพ พี่ใคร่ครวญถึงมูลเหตุว่า อะไรแบ่งปันมิตรภาพให้เป็นดังนั้นและก็จับมูลเหตุได้ จึงเป็นความจำเป็นอย่างเอก ที่จะบอกภาดาให้ทราบไว้ด้วย เพื่อสัมพันธภาพแห่งมิตรสหายต่อเพื่อนร่วมเพศ ไม่ต้องการพบเห็นความร้าวรานต่อกัน สหายของเราเมื่อแตกกันแล้วต้องกลายเป็นศัตรู เป็นภัยอย่างร้ายแรงทีเดียว เพราะเป็นคนได้รู้ตื้นลึกหนาบางของเราได้เป็นอย่างดี เพื่อไม่ให้เรื่องอันไม่เป็นมงคลเกิดแก่น้องพี่ จึงขอแนะนำให้ภาดาปฏิบัติดังนี้

ทาน-การเสียสละ

โบราณว่า *"น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า"* นี้ก็เป็นข้อน่าคิด แม้ภาดาจะทราบความหมายของคำนั้นแล้ว พี่ก็ขอเตือนอีกวาระหนึ่ง เรือจะลอยไปสู่ที่ประสงค์ได้ต้องอาศัยน้ำเป็นสำคัญ เสือจะปลอดอันตรายก็ต้องอาศัยป่าดงที่รกเรี้ยว ถ้าไม่มีน้ำเรือคงไม่เป็นประโยชน์ ไม่มีป่าเสือจะต้องอายุสั้นกว่าควร ในโลกไม่ได้มีมนุษย์อยู่คนเดียว มนุษย์ต้องอาศัยมนุษย์อันเป็นสัตว์พันธุ์เดียวกัน ความเกี่ยวเนื่องกันมีแต่ดึกดำบรรพ์ ตั้งต้นแต่วงศ์ญาติมิตรสหาย เพื่อนบ้านใกล้เคียง เพื่อนร่วมชาติ และชาติต่อชาติ ได้ติดต่อกันมาจนประมาณไม่ได้ว่ากี่ล้านปี ส่วนน้อยระหว่างญาติและมิตรสหาย ความสัมพันธ์จะเจริญต้องมีการเสียสละแก่กันบ้าง ไม่เป็นคนเห็นแก่ตัวมีน้อยสละน้อยตามส่วนที่จะพึงให้ ผู้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว แสดงว่าอัธยาศัยแคบ ใคร ๆ ก็ไม่ชอบสมาคมแก่ผู้เช่นนั้น

ภาดานิยมมิตรสัมพันธ์ ต้องพยายามและรั้งใจ อย่าปล่อยสภาพเห็นแก่ตัวเองเป็นอิสระแก่ใจ จงนึกถึงอกเขาอกเราว่า ต่างมีความประสงค์ละม้ายคล้ายคลึงกัน ใคร ๆ ก็ไม่อยากเสียของเปล่า นอกจากจะเห็นประโยชน์เพราะการเสียสละนั้น พี่บอกแก่น้องว่าการเสียสละเป็นมูลเหตุผูกจิตของมิตรสหายไว้ได้ นี่เป็นธรรมระหว่างมิตรแม้เครือญาติ ส่วนใหญ่ต้องเสียสละเพื่อสาธารณประโยชน์ เช่นเสียสละแก่โรงพยาบาล การศึกษาพระศาสนา และกองทัพ เป็นต้น เรา

เสียสละให้สาธารณะเช่นนี้แม้เพียง ๑ สตางค์แดง ก็เชื่อว่าทำประโยชน์แก่คนทั้งชาติ และภาดาจะภูมิใจว่า เราได้บำเพ็ญกรณีย์ดีกว่าคนที่ไม่เคยเสียสละเลย

ปิยวาจา-คำอ่อนหวาน

การเสียสละเป็นส่วนหนึ่งแห่งการผูกมิตร ผู้หาญเสียสละเช่นนั้น จัดเป็นคนสวยเพราะกรณีเป็นคนดีเพราะน้ำใจเพียงเท่านั้นมิตรสัมพันธ์ยังไม่มั่นคงพอ แต่ก็จะขาดการเสียสละไม่ได้ จำต้องมีมรรยาททางวาจาด้วยอีกส่วนหนึ่งเพราะชีวิตไม่ใช่มีความสุขเฉพาะการรับประทานและการใช้สอยเท่านั้น ต้องมีการสนทนาปราศรัย แสดงสุขปรับทุกข์แก่กันด้วย ถ้าเพ่งถึงประโยชน์คำพูดก็มีประโยชน์อย่างเอกเหมือนกันเพราะดีชั่วเราก็ทราบกันด้วยคำพูดนั่นเอง ถ้าพูดดีท่านว่าเป็นเงินเป็นทอง หวานจับใจ ใครฟังใครชอบ ถ้าพูดไม่ดีก็เป็นคุกตะราง ทำให้เจ็บใจจนตาย ปากจึงเป็นเอกในทางดีชั่ว จึงจำเป็นต้องระวังคำพูดให้มาก แม้คนที่ไม่พอใจก็ไม่ควรพูดให้หมางใจกัน ใครก็ต้องการอวดว่าตัวดีทั้งสิ้น ใครจะดีอย่างไร ก็ยอมให้เขาคุยดีไป เขาจะดีจริงหรือไม่จะต้องรู้กันเองไม่ควรขัดจังหวะจนเกิดเหตุ เมื่อเราไม่พอใจคำพูดเช่นไร เราก็ไม่ควรพูดคำอย่างนั้น ถ้อยคำอ่อนหวานนั้นเป็นที่ประสงค์ของคนทั้งโลก

ภาดามีการศึกษาดีแล้ว เป็นการสมควรรู้จักกาลเทศะ

ในการสนทนา ผู้ใดควรเรียกพ่อ, แม่, พี่, ป้า, น้า, อาว์ ก็เรียกตามควร ไม่ควรทำเสียงโฮกฮาก เพราะเป็นคำระคายโสตของผู้ฟัง การไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ นี่แหละเป็นคำอ่อนหวาน

อตฺถจริยา-ทำประโยชน์

มิตรสหายคบไว้ไม่ใช่เพื่อกินและสนทนาเท่านั้น โดยที่แท้คบไว้ เพื่อประโยชน์อย่างอื่นอีก คราวทุกข์ยากช่วยส่งเสริมให้มีกำลังอดทน คราวป่วยไข้ช่วยเป็นธุระ คราวผิดพลาดช่วยแนะนำตักเตือน หนักเอาเบาสู้ กิจการอันเกินกำลังเกิดขึ้นช่วยเหลือด้วยกำลังกายวาจาและความคิด มิตรที่บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อมิตรเช่นนี้ เป็นผู้มีมิตรธรรมอันดี ผูกพันมิตรภาพให้ยืนยงอยู่ตลอดกาลนาน ภาดาอย่าลืมบำเพ็ญกรณียะ ต่อมิตรในสิ่งอันเป็นประโยชน์ อย่าเป็นคนดูดายในกิจการของสหาย

สมานตฺตตา-ความมีตนเสมอ

คนที่เราเกี่ยวข้องด้วย ย่อมแตกต่างกันโดยฐานะคนมั่งมีไม่ควรดูถูกคนจน ความมั่งมีความจนไม่แน่นอนนัก ทุกคนอาจมีและจนได้ทุกโอกาส และอาจมั่งมีได้ทุกคนถ้าเขามีความสามารถและหลักทรัพย์จะประกอบอาชีพ

ภาดาได้รับการศึกษามีความรู้ชั้นสูง ก็ไม่ควรดูถูกคนที่

ไร้การศึกษา เพราะการศึกษาไม่จำกัดบุคคล ใครมีโอกาสเรียนและมีทุนทรัพย์ เขาอาจมีความรู้สูงกว่าเราก็เป็นไปได้ การที่เขาอ่อนความรู้ก็เพราะเขาไม่มีโอกาสเรียนหรือขาดทุนทรัพย์ต่างหาก ไม่ควรเหยียดผู้อื่นว่าเลวกว่าตน ควรคิดว่าเขากับเราเป็นคนเหมือนกัน อย่าวางตนให้คนอื่นเห็นว่าเป็นคนหยิ่งจองหองและอวดดี

พี่ได้พบมาบ้างคนที่ไม่รู้จักคน และลืมสภาพของความเป็นมนุษย์เสีย น่าอับอายเหลือเกินคนที่ดูถูกผู้อื่น เมื่อถึงคราวอับวาสนา ยังมีหน้ามางอนง้อผู้ที่ตนเคยดูถูก

ภาดาอย่าเป็นคนเช่นนั้น จงถือเสียว่าเราเขาเป็นมนุษย์พันธุ์เดียวกัน มีความประสงค์เหมือนกัน คือมุ่งความสุข ข้อสำคัญเราควรทำตนให้สมแก่ความเป็นมนุษย์ที่ดี อย่าทำตนให้เป็นคนรกโลก ให้ชีวิตเป็นประโยชน์แก่เพื่อนร่วมชาติ อย่าหยิ่งยกตนจนเป็นเทวดา จงทำตนให้เหมาะแก่กาลเทศะ

เมื่อน้องภาดาไม่เป็นคนถือตนด้วยอาการหยิ่งจองหองแล้ว มิตรภาพของภาดาก็แน่ที่จะถาวรต่อไป พี่ขอเตือนว่า ภาดาต้องทำความเข้าใจในคุณสมบัติเหล่านี้ให้ได้ เพื่อความถาวรแห่งมิตรภาพ

จากความรักและคิดถึงของพี่

อุทัย ณ อู่ทอง

บ้านสองพี่น้อง สุพรรณบุรี
วันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๘

คุณพี่อุภัยของภาดา

จดหมายอันเต็มด้วยสารัตถะจากคุณพี่ ภาดาได้อ่านแล้วด้วยดวงใจอันสดชื่น เมื่ออ่านแล้วอยากจะร้องไห้เพราะรักดวงใจของคุณพี่อันบรรจุด้วยความหวังดีต่อน้อง จดหมายทุกฉบับไม่มีพูดให้กระเทือนใจภาดาแม้น้อยหนึ่ง สัญชาตญาณเตือนให้รู้คุณค่าของความหวังดี ชาตินี้ภาดาเป็นน้องของคุณพี่ชาติหน้าขอให้เป็นคุณพี่ของน้องอีก นี่เป็นยอดปรารถนาของภาดาน้องร่วมอุทรของคุณพี่ละ

ภาดาออกจากโรงเรียนเพราะสำเร็จการศึกษา แต่การเรียนของน้องยังดำเนินอยู่ทุกวัน หมายความว่าภาดาออกจากโรงเรียนจริง แต่ยังไม่เลิกเรียนกำลังค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมถ้าโอกาสอำนวยให้ ตั้งใจว่าจะสอบเข้ามหาวิทยาลัยต่อไป นี่เป็นความตั้งใจของภาดา ตามคำแนะนำของคุณพี่นั้นเป็นความดียิ่ง แต่จะต้องขอตัวตรองดูก่อน

ออกจากโรงเรียนคิดว่าจะสบายบ้าง แต่ตรงกันข้าม ภาระทางบ้านทับถมมาอีก คุณแม่มอบให้น้องจัดการทั้งสิ้น ภาดาผู้เดียวมีอำนาจเด็ดขาดในกิจการทุกอย่าง เป็นงานที่จะปลีกและขอตัวไม่ได้เลย เพราะเกี่ยวแก่ปฏิการะตอบแทนผู้มีพระคุณและคิดเห็นเป็นของจำเป็นของชีวโลก เมื่อภาดาอยู่ในปกครอง

ของโรงเรียน รู้สึกว่าการครองเรือนเป็นของง่าย แต่ครั้นมารับหน้าที่เข้ากลับตรงกันข้าม ไม่ง่ายเหมือนนึก ถ้าภาดารำคาญมากเข้า ก็เห็นจะต้องเวนคืนคุณแม่เพื่อให้เบาใจ นึกอีกทีก็อยากให้คุณพี่ลางานมาอยู่บ้านปกครองสมบัติแทนน้อง

จากน้องของพี่

ภาดา ณ อู่ทอง

กรุงเทพฯ
วันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๙

ภาดา น้องของพี่

จดหมายลงวันที่ ๕ มกราคม ๗๘ ได้รับทราบแล้ว ข่าวที่พี่พอใจอย่างยิ่งนั้นคือการศึกษาของภาดาได้สุดสิ้นลงแล้ว ผลที่พึงได้เป็นที่พอใจของพี่มาก ในสายโลหิตของสกุล ณ อู่ทอง ไม่เคยเหลวเรื่องการเรียน ทั้งนั้นทั้งนี้ก็เพราะสกุลของเราได้อบรมการศึกษาเป็นมรดกติดต่อกันมาแต่ดึกดำบรรพ์ ในสกุล ณ อู่ทอง ถ้าเว้นการศึกษาแล้ว จะไม่มีอะไรเป็นเหตุให้เกิดความสุขเลย และไม่มีอะไรเป็นเกียรติแก่สกุล มรดกอันวิเศษยิ่งคือ ความรู้ที่ภาดาได้รับนี้ เป็นขุมทรัพย์อันจะตามสนองทุกกาลทุกโอกาส ชีวิตในอนาคตของภาดาจะราบรื่นในท่ามกลางชีวโลกนี้ และความรู้นี้แหละจะเป็นบันไดให้ภาดาก้าวขึ้นสู่สมาคมชั้นสูงเข้าถึงคนทุกชั้น แม้แต่ประมุขของชาติ พี่ยินดีและพอใจมาก

ภาดาบอกว่าได้รับหน้าที่ดูแลทรัพย์สินแทนคุณแม่ พี่วิตกและหนักใจในภาระธุระของภาดาด้วยสงสารเกรงจะลำบาก การปกครองทรัพย์สมบัติจะเป็นอย่างไรต่อไปนั้น พี่ไม่วิตกเลย เพราะเชื่อในความสามารถของภาดา

ความจริงก็เป็นโอกาสอันสมควรแล้ว ภาดาควรปฏิบัติหน้าที่ด้วยเต็มใจ ภาดาจงเข้าใจว่า ทรัพย์สมบัติทั้งหมดที่คุณ

แม่มอบให้น้องปกครองนั้น ต่อไปก็จะตกเป็นของภาดาทั้งสิ้น พี่ไม่เกี่ยวข้องแม้แต่ ๑ สตางค์แดงขึ้นไป ถ้าพี่จะได้จากคุณแม่ก็คงไม่พ้นจากความเห็นชอบของภาดาเลย ภาดาจงเชื่อและวางใจในพี่

ผู้ครองเรือนจะต้องทำอะไรบ้าง ในหน้าที่ของพลเมืองดี ความตระหนี่ ไม่ยอมสละสุขวัตถุแม้แก่ตัวเอง ผู้เช่นนี้จะไม่ได้รับความสุขจากทรัพย์ แม้จะมีสมบัติล้นฟ้าก็ไม่มีค่าสักสตางค์เดียว การช่วยเหลือกันเพื่อความเจริญของชาติ เพื่อความสุขต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นอัธยาศัยของมนุษย์ที่ดี ข้อสำคัญก็อย่าลืมการรู้จักประมาณในการแสวงหาทรัพย์ ในการใช้ทรัพย์ ในการรักษา ผู้ไม่รู้จักประมาณเช่นนั้นยากที่จะดำรงสกุลไว้ได้ อันสกุลจะดำรงอยู่ได้นานหรือไม่ยืด ข้อนั้นแล้วแต่ความสามารถของผู้ครองเรือน ภาดาจงทราบด้วยว่า สกุลจะตั้งอยู่ไม่ได้เพราะเหตุนี้

๑. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว

๒. ไม่บูรณะพัสดุที่คร่ำคร่า

๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัติ

๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษทุศีลให้เป็นแม่เรือนพ่อเรือน

หลักแห่งการครองเรือน ๔ ประการนี้ ภาดาจงอ่านให้เข้าใจความหมายด้วยความพินิจอย่างสูง สกุล ณ อู่ทอง เป็นสกุลที่โลกมองด้วยใส่ใจ แม้จะไม่ได้เกียรติเป็นเศรษฐี แต่ก็ไม่ใช่เป็นทาสใคร เป็นสกุลที่หนักแน่นด้วยศีลธรรม ในมุมหนึ่ง

แห่งความเป็นไปของโลก ถ้าจนทรัพย์ก็ต้องพยายามเป็นเศรษฐี ด้วยศีลธรรม เพียงเท่านี้ก็ดีกว่าจนทุกอย่าง ถึงภาดาจะทำโภคทรัพย์อันเป็นมรดกของสกุล ณ อู่ทอง ให้งอกงามไม่ได้ เพียงแต่รักษาทรัพย์เก่าให้คงอยู่ก็นับว่าเป็นการดีแล้ว น้องอย่าลืมว่ามรดกของสกุล ณ อู่ทอง อยู่ในความรับผิดชอบของภาดาคนเดียว

ต้นไม้ที่ไพบูลย์ด้วยกิ่งก้านสาขา ดอกผล มีลำต้นและรากพอจะต้านทานพายุได้เป็นอย่างดี ต้นไม้เช่นนี้ย่อมเป็นที่อยู่อาศัยของหมู่นกนานาชนิด แม้มนุษย์และสัตว์อื่นก็ได้อาศัยร่มเงาเป็นสุข ถ้ามีใครมารุมกันตัดกิ่งก้านสาขาเก็บดอกเก็บผลถากลำต้นขุดรากอยู่เสมอ แม้จะเป็นต้นไม้ที่ใหญ่โตเพียงใดต้องเป็นของแน่นอนจะต้องล้มเหี่ยวแห้งไป เมื่อรากใบกิ่งก้านสาขาแตกออกเลี้ยงลำต้นไม่ทัน

สกุลอันมั่งคั่งควรเห็นเป็นเช่นนั้น ถ้ามีผู้มารุมกันใช้สอยเงินทอง โดยไม่ให้ประโยชน์จากการใช้ทรัพย์ สกุลอันมั่งคั่งก็จะต้องย่อยยับและวอดวายลง เพราะรายได้ไม่พอแก่รายจ่าย ของเก่ามีแต่หมดไป ของใหม่ไม่เพิ่มมา พึงเห็นเช่นน้ำในตุ่ม คนนั้นมากิน คนนี้เอาไปอาบ คนนั้นใช้ซักผ้า คนโน้นเอาไปล้างภาชนะ แต่ไม่มีคนตักน้ำเติมลงตุ่ม ต่อไปจะมีน้ำมาจากไหน ทรัพย์สินเงินทองก็เช่นกัน สกุลที่ยากจนก็พึงเห็นเป็นเช่นนั้น

คนโดยมากมักเห็นความจำเป็นแต่เฉพาะตัว ไม่ใคร่

เห็นความจำเป็นของผู้อื่น เราอนุเคราะห์เขาได้ก็นิยมว่าดี ถึงคราวจำเป็นเราบอกขัดข้องก็ไม่พอใจ กลับลืมอุปการคุณของเราที่เคยมีมาแต่ก่อน ค่อนขอดกล่าวใส่ร้าย ภาดาไม่ควรเป็นคนอย่างนั้น แม้พึ่งใครไม่ได้ก็อย่าบังอาจติเตียนเขา จงมองดูตนก่อนว่าเพราะเหตุไร เราจึงพึ่งผู้อื่นไม่ได้ จงถือความจำเป็นของกันและกัน

ในระหว่างญาติและมิตรสหาย ความจำเป็นเนื่องด้วยกิจการบังคับให้ติดต่อกัน กรณีของเพื่อนที่ดีไม่ควรปัดกรณีของญาติมิตร ผู้ใดควรให้ขาดก็ต้องให้ขาดทีเดียว ผู้ใดควรขอคืนก็ต้องขอคืน จงดูฐานะของบุคคลผู้ยากแค้นแสนเข็ญหนีร้อนมาพึ่งเย็น คนเช่นนี้เราอนุเคราะห์ด้วยหวังคืน ก็เป็นประหนึ่งเราเพิ่มเชื้อไฟให้รุ่งโรจน์ขึ้นอีก ภาดาไม่ควรขูดเลือดคนเช่นนั้น จงอนุเคราะห์ด้วยเมตตาจิต จงเห็นความจำเป็นของเพื่อนมนุษย์ผู้อนาถาจริง ๆ ส่วนผู้มีฐานะดีแม้เราจะเอาคืนเขาก็ไม่เดือดร้อน ผู้เช่นนี้เราควรร้อนใจที่จะเรียกคืนมา ถ้าเราละเลยต่อคนเช่นนี้ ความเสื่อมแห่งทรัพย์ก็จะเกิดมีเป็นเงาตามตัว เพราะเป็นทรัพย์ที่ตายไม่เผล็ดดอกออกผล แต่อย่าลืมยกเว้นผู้อนาถา

ถึงตัวภาดาเอง เมื่อขัดข้องด้วยทุนทรัพย์ ถูกความจำเป็นบังคับให้พึ่งคนอื่น จงให้ประโยชน์แก่เจ้าทรัพย์ อย่าเอาของเขามาใช้สอยเปล่า เพราะเจ้าทรัพย์เสียประโยชน์ จงอย่าทำลายประโยชน์ของคนอื่นด้วยประโยชน์ของเรา แม้ตัวพี่เอง

เมื่อภาดาเอาเงินพี่ไปใช้ พี่ต้องเรียกประโยชน์ตอบแทน ถ้าพี่เอาเงินของภาดามาใช้ พี่ก็ต้องให้ใช้เช่นเดียวกัน การทำดังนี้ถ้ามองแต่ผิวก็เห็นว่าเป็นคนหน้าเลือด ถ้ามองให้ซึ้งก็จะเห็นว่าไม่เป็นอย่างนั้น ภาดาลองคิดดูก็ได้ สมมติว่าภาดามีเงินอยู่ ๑,๐๐๐ บาท พี่ยืมใช้ ๑๐๐ บาท ป้า ๑๐๐ บาท อาว์ ๑๐๐ บาท เพื่อนสองคน ๆ ละ ๑๐๐ บาท ลุง ๑๐๐ บาท น้า ๑๐๐ บาท ต่างคนต่างไม่ให้ดอกเบี้ย ภาดาต้องใช้เงินเก่าที่มีอยู่ นี่เป็นความเสื่อมแห่งทรัพย์สิน สกุลอันมั่งคั่งจะตั้งอยู่ไม่ได้แน่ ตัวภาดาเองเอาเงินใครมาใช้ ต้องคิดประโยชน์ให้เขานึกว่าตอบแทนวงศ์ญาติมิตรสหาย คนอื่นคิดให้เขาได้ทีญาติพี่น้องแล้วคิดเอาเปรียบเช่นนี้ดูไม่เหมาะเลย ขอน้องอย่าทำอย่างนั้น ถ้าเราให้ประโยชน์แก่คนที่เราพึ่งอาศัย ฐานะของเขาก็จะมั่นคงเพราะมีรายได้เพิ่มมา ต่อไปเราจะได้พึ่งอาศัยเขาได้เสมอ

การครองเรือน ท่านกล่าวว่าเป็นทางแห่งทุกข์ยากที่จะบำเพ็ญกรณีย์ในหน้าที่ของพลเมืองให้บริบูรณ์ได้โดยง่ายเพราะต้องบำเพ็ญกรณีย์อันหน้าที่ของมนุษย์จะต้องทำแก่กันเป็นมูลเดิมแห่งทุกข์ จึงปรากฏเป็นความลำบากจะไม่ทำความเสื่อมก็จะเกิดมี แม้แก่ชาติอันเป็นส่วนใหญ่ แต่จะว่าเป็นความลำบากเสียทีเดียวก็ไม่ได้ ยังมีโอกาสหาความสุขได้เหมือนกันหาความสุขในสิ่งที่เรารู้ว่าเป็นทุกข์นั่นเอง ไฟมีรัศมีร้อน ความร้อนไม่มีใครพอใจ แต่อาหารที่มีรสอันดีเลิศ ก็สำเร็จมาแต่ความร้อนเหมือนกัน ด้วยประการฉะนี้ ภาดาน้องของพี่จงรู้จัก

ความสุขของคฤหัสถ์ดังนี้

๑. สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์

๒. สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค

๓. สุขเกิดแต่ความไม่เป็นหนี้

๔. สุขเกิดแต่ประกอบการงานไม่มีโทษ

เมื่อภาดาทราบว่าคฤหัสถ์มีความสุขเป็นอย่างไร จงพยายามปกครองตนด้วยความระวัง จงพยายามสะสมทรัพย์ อย่าตระหนี่ถึงกับยอมอดอยาก อย่าก่อหนี้สินให้รุงรัง เราปลดหนี้ไม่หมดตราบใด ก็ชื่อว่าเป็นทาสคนอื่นตลอดกาลเพียงนั้น อย่าประกอบอาชีพอันไม่ชอบธรรม เช่นค้าของเถื่อน

อีกประการหนึ่ง ในระหว่างญาติมิตร และบุคคลที่นับถือ ถ้าขอพึ่งเราด้วยทรัพย์สิน เราจำเป็นต้องอนุเคราะห์ด้วยหลีกไม่พ้น ก็ต้องช่วยเหลือกันตามกำลัง แต่ของสองสิ่งน้องจะให้ใครยืมไม่ได้ คือ ทองกับที่ดิน

ผู้ที่ให้คนอื่นยืมของสองอย่างนี้ ชื่อว่าทำลายหรือขายหลักฐานของตนเอง ขาดทุนอย่างย่อยยับแทบทุกราย ทองและที่ดินที่ให้คนอื่นยืมไปจำนำ ไม่มีโอกาสกลับมาหาเจ้าของเลย น้องอย่าลืมคำสั่งของพี่

จากพี่รักน้องยิ่ง

อุภัย ณ อู่ทอง

บ้านสองพี่น้อง สุพรรณบุรี
วันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๙

คุณพี่ที่รักของภาดา

คุณพี่คงแปลกใจว่า จดหมายนี้มารบกวนคุณพี่เร็วกว่าที่ควรจะเร็ว ความจริงก็เป็นอย่างนั้น ถ้าคุณพี่คิดเห็นเสียว่าจดหมายจากน้องคนเดียวของคุณพี่แล้ว โทษหนักก็เป็นเบา ภาดาคิดแล้วก็เกิดความน้อยใจ คิดเห็นไปว่า คนในประเทศไทยประมาณ ๑๔ ล้านคน เห็นจะเป็นน้องคนเดียวที่น้อยวาสนา ขออ้อนวอนวานให้คุณพี่คิดดูโดยฐานะเป็นพี่ชาย ภาดามีพี่ร่วมอุทรคนเดียวเฉพาะคุณพี่เท่านั้น เป็นเวลาสิบกว่าปีที่เราทั้งสองต่างคนต่างอยู่ ดูเหมือนว่าเราเกิดมาด้วยอำนาจของกรรม คุณพี่และน้องเป็นตัวกรรมตัวทุกข์มาเกิด แม้จะทราบอยู่ว่า คุณพี่จากชาติภูมิ จากคุณแม่ และจากน้องมา ความมุ่งหมายส่วนใหญ่ ก็เพื่อศึกษาความรู้ให้เป็นเกียรติยศแก่สกุล "ณ อู่ทอง" น้องก็ยังอาลัยและคิดถึงคุณพี่มากอยู่ เป็นความประสงค์ของภาดาอย่างยิ่ง ที่คิดพรากคุณพี่จากกรุงเทพฯ มายังสุพรรณบุรี แต่มันเป็นแต่เพียงความฝัน และเป็นความฝันอย่างร้าย เพราะเรื่องจะเป็นไปไม่ได้ตามคิด ความรักและคิดถึงคุณพี่ผู้เป็นพี่ชายคนเดียวของภาดา และเกรงความรักและความซื่อสัตย์ซึ่งมีต่อคุณพี่นั้นจะน้อยไป บางคราวภาดาต้องร้องไห้ ร้องไห้คิดถึงคุณพี่จนสมรัก เวลานอนต้องพยายาม

หลับตาเพื่อมองดูภาพคุณพี่ และยิ้มกับความมืดและนึกถึงความปลื้มอันเกิดแต่ความรักในระหว่างพี่น้องที่นาน ๆ ได้พบกัน

คุณพี่กลับมากรุงเทพฯ แล้วคงไม่ได้คิดว่าได้จากน้องและคุณแม่มาด้วย ภาดารู้สึกว่าเป็นตัววิโยคทุกข์อันแสนเข็ญแก่น้องเหลือเกิน คงตรงกันข้ามกับคุณพี่ซึ่งคงมีแต่ความสุขเพราะห่างจากบ้านและไม่ได้ฟังคำจู้จี้จากภาดา คุณพี่คงดีใจและโปร่งใจ คงรักน้องไม่เท่าน้องรักคุณพี่

คุณแม่ได้ข่าวว่าคุณพี่ดื่มจัด ภาดายังไม่เชื่อว่าเป็นความจริง ด้วยรู้ใจคุณพี่ได้ดีว่าไม่ใคร่ใส่ใจต่อการดื่มมากนัก แม้จะเป็นบ้างก็บางโอกาส เพื่อเชื่อมสามัคคีระหว่างญาติมิตร ไม่ถึงกับเรียกว่าดื่มจัด แม้ข่าวนี้ภาดาจะเชื่อว่าเป็นข่าวอกุศล แต่ทำให้คุณแม่ถึงกับเป็นทุกข์และวิตก ถึงรับประทานไม่ได้ นอนไม่หลับ ท่านปรารภถึงอนาคตแห่งชีวิตของคุณพี่ เกรงว่าความเสื่อมเสียจะเกิดแก่กองทัพไทย เพราะคุณพี่เป็นนายทหารประจำการอยู่ และเกรงว่าจะทำความมัวหมองให้แก่สกุล ณ อู่ทอง ซึ่งท่านรักเสมอด้วยชีวิต เนื่องด้วยข่าวร้ายนี้ พาลให้ท่านเป็นลมบ่อย ๆ อันเป็นธรรมชาติของคนชรา ภาดาพูดปลอบโยนให้ท่านเบาใจ คุณแม่ก็ว่าสู่รู้ เป็นเรื่องลำบากใจแก่น้องอย่างยิ่ง ข่าวร้ายจากคุณพี่นั้นกระเทือนมาถึงคุณแม่แล้วก็เป็นประหนึ่งเทวทูตที่สองมาทำลายความสุขท่านเสมอ

ในฐานะที่ภาดาเป็นน้องคนเดียวของคุณพี่ ขอเตือนคุณพี่ด้วยความรักและความหวังดี การสิ่งใดอันก่อให้เกิดความ

ไม่พอใจแก่คุณแม่แล้ว หวังว่าคุณพี่คงห่างจากสิ่งนั้น เพื่อเห็นแก่ความสุขของคุณแม่ และถนอมน้ำใจท่าน เพราะคุณแม่วิตกอย่างมาก เกรงคุณพี่จะเอาสกุล ณ อู่ทอง ไปจมทะเลสุราเมรัยตายเสีย

จดหมายนี้ถ้าหากปลูกความไม่พอใจแก่คุณพี่แล้ว ขออภัยแก่น้องผู้อ่อนการศึกษา และอย่าลงโทษน้องว่า "บังอาจ" ขอให้คุณพี่เข้าใจเสียด้วยว่า จดหมายนี้ภาดาเขียนตามความประสงค์ของคุณแม่ ในขณะที่ท่านวิตกถึงลูกท่านด้วยความรักและเป็นห่วง

จากน้องคนเดียวของคุณพี่
รักและคิดถึง
ภาดา ณ อู่ทอง

กรุงเทพฯ
วันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๙

น้องภาดาที่รัก

จดหมายของภาดาลงวันที่........เดือนนี้พี่ได้รับและทราบความตลอดแล้ว จดหมายนั้นเตือนความรู้สึกให้คิดเห็นเช่นพี่ได้พบน้อง คล้ายกับได้สนทนาปราศรัยกับภาดาต่อหน้าด้วยความปลื้มจิต พี่ยังคิดไม่ออกว่าทำไมภาดาจึงเข้าใจว่าพี่รังเกียจต่อการอ่านจดหมายของน้อง เปล่าเลย...จดหมายของภาดาไม่ก่อให้เกิดความรำคาญแก่พี่เลย ความจริงตรงกันข้ามกลับทำให้พี่เบิกบานใจ คลายความเศร้าจิตอันเป็นตัววิโยคทุกข์เพราะอยู่จากกัน...จากคุณแม่ และภาดาน้องคนเดียวของพี่ นี่เป็นความจริงของความจริงอันเกิดแต่ความจริงใจของพี่ จดหมายของภาดาปลอบใจอันหดหู่ให้ร่าเริง พี่รู้สึกอยู่เสมอว่า เราสองคนเท่านั้นที่เคยอยู่ร่วมในครรภ์มารดาเดียวกัน อาจสละความสุขเพื่อบรรเทาความทุกข์แทนกันได้ทุกกาลเทศะ

สาระสำคัญในจดหมายของภาดา ที่คุณแม่และน้องวิตกมาก ถึงกับทำให้คุณแม่ป่วยลงนั้น ความจริงก็เป็นข่าวอกุศลที่คุณแม่ควรวิตก อันหญิงผู้เป็นมารดาของโลก หัวใจท่านสะท้านอยู่เสมอด้วยความไหวตัวแห่งความรักบุตร เมื่อข่าวอันแสนชั่วร้ายน่าละอายเคลื่อนไหวมากระทบโสตท่าน ก็ฉวยเอาเป็นความชั่วร้ายของท่านเอง และเป็นทุกข์เสียยิ่งกว่าตัวเจ้า

ทุกข์ พระคุณของคุณแม่เฉพาะเรื่องนี้ พี่ก็เห็นว่าแม้เราจะมีปากตั้งร้อย มีลิ้นตั้งร้อย จะพรรณนาคุณของมารดาสักร้อยปีก็ไม่หมดแน่ น้องคนดีของพี่จงช่วยบอกคุณแม่ด้วยว่า ข่าวที่คุณแม่ได้ทราบนั้นเป็นข่าวอกุศล

ภาดาจงบอกคุณแม่อีกว่า สุรานั้นมีคุณและโทษอย่างไร พี่เข้าใจดีอยู่ คนชั้นสูงที่ไม่นิยมการเสพสุราว่าเป็นเครื่องโก้เก๋ ไม่เสพสุราเพื่อจะแสดงตนให้ปรากฏแก่คนอื่นว่าเป็นศิวิไลซ์ ท่านเหล่านั้นเห็นว่าสุรานั้นควรดื่มเฉพาะกาลเฉพาะภูมิประเทศเท่านั้น ถ้าไม่เฉพาะกาลเทศะแล้ว การดื่มสุรานำโทษมาสู่โดยประการทั้งปวง ข้อนี้คืออะไร

เฉพาะกาล เท่าที่เราทราบกันแล้ว ตามปกติของคนจำต้องอาศัยกันด้วยกำลังกาย กำลังความคิด จะอยู่คนเดียวไม่ได้ สามัคคีธรรมเป็นเหตุหน่วงน้ำใจปวงชนให้กลมเกลียวกัน ความพร้อมเพรียงนั้นแหละ เป็นสายโยงให้ประชาชนร่วมใจร่วมกำลังกันทำกิจการให้ประสบสิทธิภาวะ ประชาชนย่อมต่างกันโดยชาติ แม้เป็นสมานชาติ ก็ยังต่างกันโดยคุณสมบัติมากหลาย เช่น สกุล ทรัพย์ วิทยฐานะ และมรรยาท คุณสมบัติเหล่านี้ เป็นส่วนแยกมนุษย์และทำให้ลืมว่าตนเป็นมนุษย์ด้วยการไว้ตัว แต่จะมารวมกันได้ก็เพราะมีความประสงค์ร่วมกัน ความต้องการนั้นแหละ เป็นสื่อชักให้ประชาชนหันหน้าเข้าร่วมกัน เกิดสัมพันธภาพกลายเป็นสามัคคี

สุราเป็นส่วนหนึ่งที่โลกเข้าใจว่า เป็นทางเชื่อมสามัคคี

แก่หมู่ชน เป็นความต้องการของโลก ดูเป็นของขึ้นหน้าชูตาของบางคณะ พี่คนหนึ่งเนื่องด้วยพรรคก็รวมอยู่ด้วย แม้ไม่เต็มใจทำก็จำใจทน ถ้าไม่ทำก็เป็นคนแคบในทางสมาคม ทำเพื่อไม่ให้โลกติเตียน สมัยนี้นิยมแน่นเสียแล้วว่า การดื่มสุราเพื่อถวายพระพรแก่กษัตริย์ เจ้านาย ตลอดถึงมิตรสหาย ประมุขของชาติเป็นบางคราวบางโอกาส ไม่จัดเป็นโลกวัชชะ คือโลกไม่ควรครหาในเพราะเรื่องนั้น ถ้าไม่ทำดังว่า จะถูกหาว่าสบประมาทต่อที่ประชุมในทางมรรยาท นี้แหละที่บอกว่า **"ดื่มสุราเฉพาะกาล"**

เฉพาะภูมิประเทศ การคมนาคมได้ดำเนินสู่ถิ่นใด ไม่เป็นของแปลกที่ปวงชนจะคมนาคมไปสู่สถานถิ่นนั้น เพื่ออบรมตนให้เหมาะสมแก่สมัย เพื่อทำความติดต่อให้เหมาะแก่อาชีพ เพื่อถ่ายทอดจารีตอันเป็นส่วนดี แลกเปลี่ยนประโยชน์ต่อกันถ้าสามารถจะคมนาคมไปได้

ภูมิประเทศแห่งหนึ่งก็เหมาะแก่คนชาติหนึ่ง เนื่องด้วยดินฟ้าอากาศ ภูมิภาคอันเป็นส่วนหนึ่งของเอเซีย ตามภูมิศาสตร์กล่าวว่าตกอยู่ในโซนร้อนจัด แต่ทวีปยุโรปกลับตรงกันข้าม อากาศในฤดูร้อนของทวีปนั้นก็เหมือนฤดูหนาวของประเทศเรา ชาติชาวยุโรปถูกความจำเป็นอันเกิดแต่ธรรมชาติบังคับ เมื่อร่างกายอันปกคลุมด้วยเครื่องนุ่มห่มทำความอบอุ่นให้ไม่พอก็จำต้องดื่มสุรา เพื่อให้ความอบอุ่นพอแก่ความต้องการของร่างกาย การดื่มสุราในเทศะเช่นนี้เป็นความต้องการของดินฟ้าอากาศ ไม่เป็นโลกวัชชะ ใคร ๆ

จะขอดค่อนได้ยาก นี้แหละพี่เห็นเป็นการดื่มสุรา **"เฉพาะภูมิประเทศ"**

ในร่มธงของพุทธศาสนา พี่เป็นพุทธศาสนิกชนคนหนึ่ง มีรัตนตรัยเป็นชีวิตจิตใจ รู้อยู่ว่าการดื่มสุรา **เฉพาะกาล เฉพาะภูมิประเทศ** ไม่มีโทษทางโลกวัชชะก็จริง แต่เมื่อเพ่งทางพระบัญญัติอันเป็นส่วนปัณณัติกวัชชะ แล้วเราไม่ควรพยายามจะเลี่ยงเพราะเป็นของตายตัว เลี่ยงไม่ได้ หลีกไม่พ้นจะดื่มเฉพาะอะไรก็แล้วแต่จะเรียกเอา ก็เป็นฝืนพระบัญญัติ ขอน้องของพี่จงใคร่ครวญดังนี้ คนทำดีทำชั่วก็เนื่องมาแต่มีใจเป็นใหญ่สำเร็จที่ใจ เมื่อใจถูกน้ำเมาย้อม น้ำเลี้ยงหัวใจขุ่นมัว จะทำจะพูดจะคิดก็เป็นผิดไปหมด คนเมาสุราไม่ปรากฏว่าเป็นคนเรียบร้อยเลย เพราะใจเป็นสำคัญเช่นนี้ ความดีความชั่วจึงเกิดมาแต่ใจ เราพึงเห็นเช่นคนตายจะไม่ทำอะไรได้เลย เพราะเขาไม่มีดวงใจเสียเลย

นักปราชญ์แต่ยุคดึกดำบรรพ์มานั้น ท่านคงเห็นโทษของการดื่มสุรามาแล้ว จะเป็นกี่ร้อยล้านปีมาพี่ก็ไม่ทราบ เมื่อคราวสุราสุรสงครามพระอินทร์รบกับพวกอสูรนั้น พระอินทร์ชนะพวกอสูร ได้ปกครองพระนครดาวดึงส์ต่อมา ก็เพราะพวกอสูรดื่มสุราจัดเกินไป จึงได้เสียพระนครอันเป็นถิ่นของตน จนบัดนี้ก็ยังกู้อิสรภาพไม่สำเร็จ นี้เป็นอดีตนิทานแต่เป็นคตินำฟังควรได้รับวินิจฉัย

ศาสนาพุทธเป็นมัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติสายกลาง

เพราะผู้บัญญัติเป็นพระสุคตผู้ดำเนินมาดีแล้ว พระองค์ปฏิบัติไม่มีมารยาสาไถยไม่ลวงโลก ข้อบัญญัติทุกประการไม่เป็นวิธีให้เกิดความเบียดเบียนต่อใครเลยแม้แต่พระองค์เอง ใครเห็นดีเห็นชอบก็ปฏิบัติตามแล้วแต่ความพอใจของผู้ปฏิบัติ เพราะทรงถือว่าความดีเป็นหน้าที่ของคนดีจะต้องกระทำ แม้หากว่าจะไม่ได้รับตอบแทนจากการกระทำดี ก็ไม่เห็นผิดที่ตรงไหน ผู้ปฏิบัติจักได้รับความพอใจเพราะชีวิตอันบริสุทธิ์ของตนเอง พระพุทธศาสนาถือว่าเมื่อเราไม่หวังดีและทำดีด้วยตนเองแล้วใครเล่าจักทำเราให้ดีได้ นอกจากตัวของตัวเอง

ด้วยประการฉะนี้ สุราเป็นข้อห้ามทางพระศาสนาผู้ดื่มจะเลี้ยงเฉพาะอะไรก็ตาม ย่อมเป็นปัณณัตติกวัชชะโทษทางพระบัญญัติสิ้น ผู้หนักในพระพุทธศาสนาในสมาคมใด ๆ ก็ตามย่อมดื่มน้ำเปล่าหรือโซดาเพื่อเป็นเกียรติยศแก่บุคคลผู้มีเกียรติเพื่อเชื่อมสามัคคีเพื่ออวยพรแก่ผู้ที่นับถือ ไม่ให้เป็นที่รังเกียจของสมาคม ความจริงการดื่มสุราจะพูดโดยอคติธรรมแล้วก็มีคุณอยู่มากเหมือนกัน โดยที่ให้สำเร็จกิจได้บางกรณี แต่กรณีทุกอย่าง ใคร ๆ อาจทำให้สำเร็จเพราะไม่ต้องดื่มสุราเลยได้ทุกกระทง

ข้อปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ไม่ทำบุคคลให้เป็นมุโข-โลกนะ คือการเห็นแก่หน้ากัน พี่ก็เป็นพุทธมามกะคนหนึ่งย่อมทราบอุดมคติพระพุทธศาสนาได้อย่างดี ด้วยประการดังนี้การดื่มสุราจะเพื่ออะไรก็ตามเถิด แต่ผู้นับถือพระพุทธศาสนา

ก็จำต้องเรียนรู้โทษของสุราไว้บ้าง เพื่อเตือนใจให้ยั้งคิดและคิดโดยปราศจากอคติแก่ตัวเอง โทษของสุรานั้น พี่เชื่อด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า คนชั้นบัณฑิตแต่โบราณกาล คงได้มองเห็นโทษของสุราได้อย่างพินิจพิเคราะห์แล้ว จึงวางหลักไว้ ๖ ประการ ดังนี้

๑. *เสียทรัพย์*

๒. *ก่อการทะเลาะวิวาท*

๓. *เกิดโรค*

๔. *ต้องติเตียน*

๕. *ไม่รู้จักอาย*

๖. *ทอนกำลัง*

อาทีนพโทษทั้ง ๖ ประการนี้ พุทธมามกะชนควรทราบไว้ เป็นวัชชนกรรมที่ควรเว้นให้ห่างไกล พี่จะอธิบายให้ละเอียดในจดหมายนี้ ภาดาจะเบื่อต่อการอ่าน ไว้โอกาสหน้ามีเวลาจะเขียนเรื่องนี้ต่อไป จึงขอยุติจดหมายเพียงนี้ก่อน และอย่าลืมเรียนคุณแม่ให้ทราบถึงจดหมายนี้

จากพี่ที่รักและคิดถึงน้อง

อุทัย ณ อู่ทอง

บ้านสองพี่น้อง สุพรรณบุรี
วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๙

คุณพี่ของภาดา

ยังอีก ๓ วันเท่านั้น พ.ศ. ๒๔๗๙ จะสิ้นอายุลงเพราะความหมุนเวียนของโลก มันเป็นทิวทัศน์ ให้เห็นว่าโลกได้หมุนชีวิตินทรีย์ให้เสื่อมไปด้วย ถ้าเราหวนระลึกถึงความหลัง ความหลังของชีวิตที่ได้ผ่านไป ผ่านไปด้วยสุขหรือทุกข์ ด้วยความเจริญหรือความเสื่อม เพื่อเตรียมทำสิ่งที่ต้องทำเสีย วันเวลาก็เหมือนกระแสน้ำ ไหลไปโดยไม่ต้องคอยใคร เวลาปลายปีเช่นนี้ประเพณีแห่งชาวไทยย่อมเตรียมบำเพ็ญกุศลอย่างโกลาหล ทุกคนกระหยิ่มถึงประเพณีนั้นอย่างปลื้มใจ

ชนชาติไทยได้นิยมประเพณีบำเพ็ญกุศลท้ายปี ซึ่งเรียกว่าตรุษสงกรานต์นั้นมาแต่ครั้งไหน ภาดาไม่มีความรู้ถึง แต่ก็น่าขอบใจประเพณีอันนี้ผู้ตั้งประเพณีนั้นไว้ ไม่ใช่เป็นคนพอดีพอร้ายแน่ เขามีอุดมคติอย่างยอดเยี่ยม ท่านคงมองเห็นแล้วว่าทุกคนควรมีประเพณีรับส่ง คือรับมิ่งขวัญเพื่อสวัสดิมงคลอันเป็นบ่อเกิดแห่งความรุ่งเรืองในปีต่อไป ส่งปีเก่าที่ล่วงไปด้วยความขอบจิต ที่ชีวิตได้ยั่งยืนมาจนประสบปีใหม่อีกเป็นของประหลาดมาก ที่ประเพณีนี้มีอิทธิพลเหนือจิตใจของคนไทยทุกคนที่นับถือพระพุทธศาสนา เป็นวันเต็มไปด้วยความรื่นเริง

ความสวยงาม การไม่ถือตัวร่วมกันบำเพ็ญกุศลอย่างชื่นจิต เด็กผู้ใหญ่หญิงสาวชายหนุ่มแทบไม่เว้นตัวคน แต่งตัวสวยงามมุ่งไปสู่บุณยสถานแต่เช้าทำบุญใส่บาตร จนสมกับความเหนื่อยยากที่ได้ตรากตรำต่อการงานมาตลอดปี เป็นการต้อนรับชีวิตใหม่อย่างดีเลิศ

ส่วนน้องภาดานี้ แม้จะย้อมตัวด้วยวิชาแผนใหม่ก็ยังพอใจต้อนรับประเพณีนี้ด้วยความยินดียิ่ง เพราะเห็นว่าไม่มีสิ่งชั่วร้ายแฝงอยู่ในประเพณีนั้นเลย เป็นประเพณีที่เต็มไปด้วยศีลธรรมอย่างแท้จริง คุณพี่ลองคิดดูก็ได้ปีหนึ่งเราทำบุญคราวหนึ่ง จะมิดีกว่าคนที่ไม่ได้ทำเลยเทียวหรือ

เพื่อนของน้องได้ร่วมใจกันต้อนรับเทศกาลตรุษสงกรานต์นี้เหมือนกันด้วยเต็มใจยิ่ง แต่มีคนหนึ่งในสหายหลายคน-ชวนญาติมิตร ภาดาคนหนึ่งไม่ยอมเห็นด้วย และอีกหลายคนก็เห็นร่วมกับน้อง แม่ตัวดีหัวการพนันถูกพวกเราลงโทษอย่างงามหน้าถูกตัดจากสมาคม ไม่ยอมพูดด้วย ไม่เดินร่วม ไม่เกี่ยวข้องทุกอย่าง สิ้นเวลาไม่ถึงครึ่งวัน แม่นั่นมาบีบน้ำตาให้ดู บอกว่าไม่สบายใจเพราะไม่มีใครพูดด้วย และให้ปฏิญาณว่าจะไม่ใช้หัวคิดอย่างสูงเช่นนี้อีก ด้วยความสงสารพวกเรายกโทษให้คราวหนึ่ง

คุณพี่คงทราบว่าการพนันนั้นมีโทษอย่างไร ไม่มีดีเลยแม้แต่เสมอตัว เป็นนโยบายทำลายทรัพย์ เป็นการทรมานตัวเอง

การนั่งคร่ำเคร่งสิ้นเวลานานนั้นผิดอนามัย เพราะเป็นบ่อเกิดแห่งโรค เล่นการพนันบ่อยครั้งเพียงไร นั่นหมายความว่าเราเร่งความฉิบหายให้เร็วเข้า ถ้าเราทุกคนคิดเสียว่า เราจะสงวนทรัพย์ที่คิดจะเล่นการพนันทุก ๆ ครั้งไว้ในคลังออมสิน หรือเอาซื้อสิ่งของให้ลูกหลาน ก็จะเป็นประโยชน์กว่า การพนันนั้นก็คือการจองล้างจองผลาญกันนั่นเอง แม้เป็นมิตรก็เหมือนศัตรูเพราะมุ่งเอาทรัพย์กัน ในวงการพนันไม่มีเห็นแก่หน้าใครเลย ใครแพ้เป็นต้องเสียทรัพย์ทุกคน การพนันเป็นโรคติดต่ออย่างร้ายเป็นตัวอย่างอันไม่ดีแก่เด็ก ๆ เพราะเด็กเห็นก็จำเป็นตัวอย่างไม่มีใครนับถือ เมื่อจนลงจะออกปากพึ่งใครก็ยากเขาไม่ค่อยเชื่อหน้า จนเท่าไรก็มีคนสมน้ำหน้าเพียงนั้น นี่เป็นความเห็นของภาดาผู้อ่อนการศึกษา

นี่ก็เป็นเวลาจวนสิ้นปีแล้ว อีก ๓ วันเราจะประสบปีใหม่ ปีใหม่ที่ยังเป็นอนิจจัง ไม่แน่ว่าจะอำนวยชะตาราศีแก่เราอย่างไร เพราะคนเราต้องการความสุขทั่วถึงกันทุกคน ด้วยความเป็นจริงเช่นนี้ ภาดาผู้มีใจอันเต็มไปด้วยความหวังดีต่อคุณพี่ จึงขอส่งความสุขสำหรับปีใหม่แก่คุณพี่ที่รักดังนี้

สมฺพุทฺธาทฺยานุภาเวน

ขอเดชสรรเพชร์แผ้ว พูลเพ็ญ ธรรมฤๅ
ขอเกิดความสุขเป็น เที่ยงแท้
ยืน เดิน นั่ง นอน เห็น แต่สุข
ทุกข์โศกโรคภัยแล้ อย่าได้รับทำ

ขอความสุขสวัสดีมีแด่คุณพี่ที่รักของน้องภาดาตลอดพรรษากาล

จากน้องคนเดียวของคุณพี่

ภาดา ณ อู่ทอง

บ้านสองพี่น้อง สุพรรณบุรี

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๐

คุณพี่อุทัยของภาดา

วันนี้เป็นวันขึ้นปีใหม่[๑] เป็นวันหนึ่งที่ประชาชาติแห่งชาวไทย เต็มไปด้วยความรื่นเริงหรรษา ความสดชื่นแผ่อิทธิพลถึงส่วนลึกของดวงใจ ด้วยรู้สึกว่าสิ่งทั้งหมดที่หมุนเวียนไปตามระยะกาลของโลก จะนำความสุขใหม่มาเปลี่ยนความสุขเก่า ให้ประสบอิฏฐผลที่เราปรารถนา

ดิฉัน-ภาดา-น้องสาวคนเดียวของนายร้อยโทอุทัย ณ อู่ทอง มีดวงใจเต็มด้วยความปราบปลื้ม ด้วยความรู้สึกเช่นใดมีอยู่ ขอความรู้สึกนั้นพร้อมด้วยความสำเร็จผลอุดมมงคล จงบันดาลให้คุณพี่พบเห็นแต่ความดีงาม จงเป็นผู้นำสกุล ณ อู่ทอง อันเป็นน้ำเนื้อของเลือดสุพรรณ ให้รุ่งเรืองด้วยเกียรติยศ และเป็นมิ่งขวัญแก่ชาวสุวรรณภูมิตลอดพรรษากาล

ในวาระดิถีปีใหม่นี้ ภาดาขอส่งคำอวยพรเพื่อความสุข-แด่คุณพี่ และของขวัญเพื่อเป็นอนุสาวรีย์ของน้อง คือ ขอฝากคติพจน์ไว้ว่า **"คนดีนั้นหาง่าย คนทำดีนั้นหายาก"**

ขอความหวังของคุณพี่จงเป็นผลสำเร็จ

ภาดา ณ อู่ทอง

---

[๑] ปี พ.ศ. ก่อนปี ๒๔๘๓ ถือเอาวันที่ ๑ เมษายน เป็นวันขึ้นปีใหม่ เปลี่ยนศกใหม่

กรุงเทพฯ

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๐

ภาดา ณ อู่ทอง

วันนี้เป็นวันดิถีขึ้นศกใหม่ พี่มีความปลื้มใจที่ชีวิตได้ปลดจากอันตรายมาได้อีกปีหนึ่ง ปีใหม่อันเราหวังให้เต็มไปด้วยความสุข ความเจริญ ความร่มเย็น จากหัวใจของพี่ ขออวยพรให้วรสุขอิฏฐผลการปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ จงบังเกิดมีแด่คุณแม่และภาดา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่ชาวสุพรรณทั้งหลายตลอดศกใหม่นี้ ด้วยรัตนตยานุภาพ

จาก

อุภัย ณ อู่ทอง

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ)

๑๗

ISBN 974-580-843-1
9 789745 808430